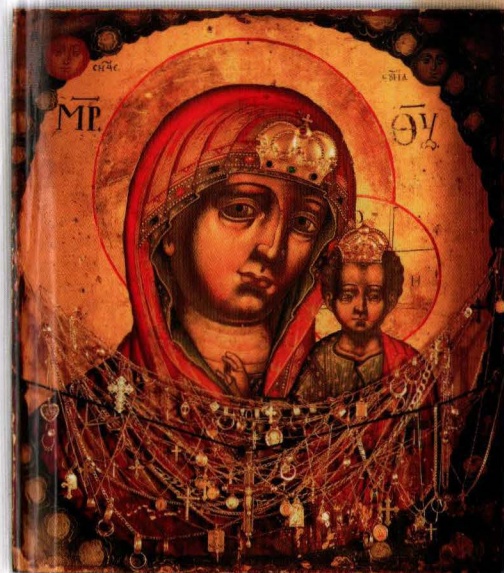
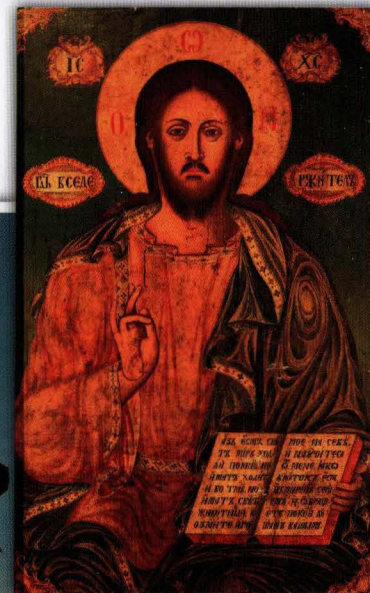

Немањићки манастири

Манастир Бањска

1. Манастир Студеница

Нетањњки манастири

коло прво

1-10

јануар-децембар

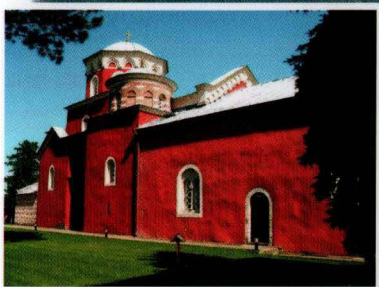
2011.

2. Манастир Хиландар

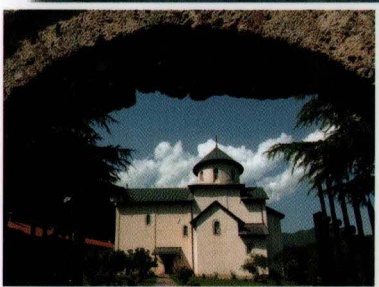
3. Манастир Жича

4. Манастир Милешева

5. Манастир Морача

6. Манастир Сопотани

7. Манастир Бањска

8. Манастир Грачаница

9. Манастир Дечани

10. Манастир Св. Арханђели

Јелеч

Брџак

Бањска

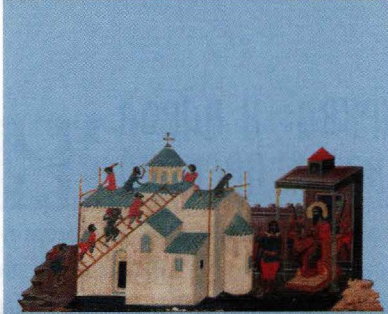
Соколица

Звечан

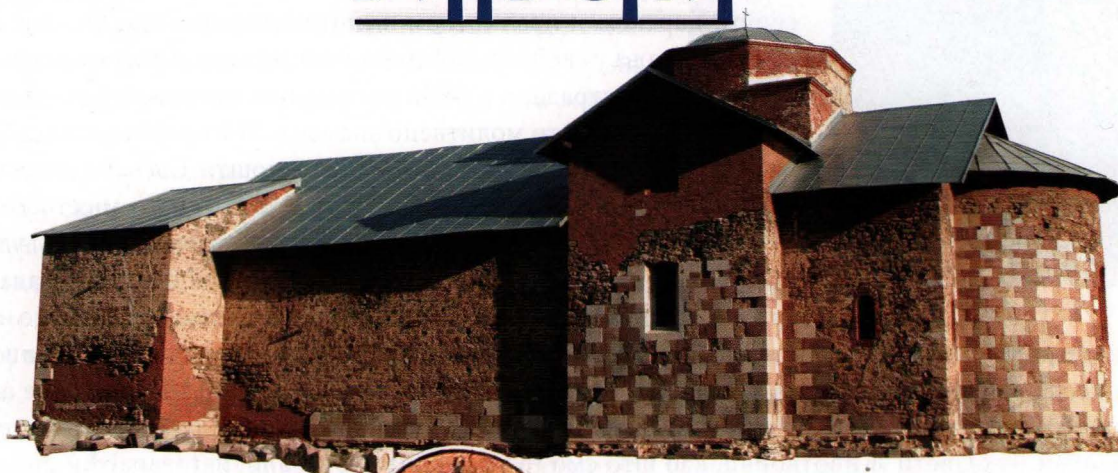

С р п с к а к у л т у р н а и д у х о в н а б а ш т и н а

Немањићки манастири

МАНАСТИР БАЊСКА

МАНАСТИР БАЊСКА – ЦРКВА И НАРОД РАСПЕТИ НА РАСПЕЋУ СВОЈИХ ПРЕДАКА

ада је, једном приликом, блаженог спомена, патријарх московски и све Русије

Алексије Други био у посети нашој Цркви, и служио у једном нашем древном храму рекао је да је то „намољени храм“. Први пут сам од њега чуо тај израз, и разумио сам да он важи за све оне храмове који су вјековима молитвом испуњавани и молитвом освештавани. И молитва, која се појала, и приносила, и побожно слушала у тим храмовима, не само да је омомитвила оне који су се молили, него и темеље и унутрашњост храма, простор и мјесто гдје је храм подигнут, па су се и зидови храмовни, и ликови на зидовима насликани, омомитвили молитвом вјекова, молитвом побожних душа.

И ми, налазећи се у манастиру Бањска, и говорећи о њему, схватамо да смо у једном таквом намољеном храму, и кроз молитву испуњеном миомиром Божијим, светињом Божијом. Вјековима је одјекивала пјесма у име Божије, у име Господње, у овој краљевској задужбини, и онда када је, као умјетничко чудо, сва у злату и свјетлости зрачила својом царском и краљевском љепотом са моштима свога ктитора Светога краља у својим њедрима, а и онда када су, овај храм и његова света обитељ, страдали и били распињани, никада се није прекидао тај молитвени пој, то молитвено знамење. И у вријеме када су Турци раскошну цркву рушили и џамијали, а мошти Свечеве завршиле у Бугарској, српски народ је знао да је овдје мјесто свето, мјесто молитве и сабора. И само Господ зна колико је богочежњивих људи, од времена архиепископа Никодима, архиепископа Данила некадашњег првог игумана ове обитељи, од времена краља Милутина, па до наших

времена, овдје стало пред лице Божије, и ту се Господу молили и Господу служили, приносећи сами себе, и једни друге, и сав живот свој Христу Богу на дар. Само Господ зна колико је светих литургија, колико је светих приноса извршено у овом светом бањском олтару. Колико пута је призиван Дух Свети Животворни, као што смо га и ми данас призвали, изговарајући оне дивне и чудесне ријечи: „Царе Небески утјешитељу благи, који си свуда присутан и све испуњаваш, ризнице добра и животодавче, дођи и усели се у нас“. Дакле, кроз вјекове тече та благодатна ријека молитве на овом светом мјесту. Између осталог, ово мјесто је освештано и именом онога коме је овај свети храм посвећен, именом Светог првомученика Архиђакона Стефана.

Стефан је био младић испуњен огњем и силом Божијом, испуњен мудрошћу и знањем, како је записано о њему у Дјелима апостолским. Он је смјело и храбро, одмах послвије првих Христових ученика, проповиједао Христа Господа, Сина Божијега Јединороднога, Сина човјечијега. Један од дивних свједока Његовог распећа, Његовог страдања, Његове богочовјечанске личности, Његовог васкрсења и силе Његове непобједиве био је управо овај младић дивни, чудесни, за кога је записано да му је лице сијало као анђелско. А његове безбожне судије и мучитељи, избезумљени и ума помраченога, и срца затрованог, намјесто да приме његово свједочанство, они га одводе ван града и каменују. А њему је Бог открио, тог тренутка, велику и свету тајну, видио је отворена Небеса и Бога Оца и Сина Божијег Јединородног с десне стране Његове. И док је био каменован није осуђивао, није проклињао оне који су га каменовали, него је попут Господа на Голготи рекао: „Господе опрости им јер не знају шта чине“. Стефан је и назван првомучеником јер је он први који је послвије Христа посвједочио Господа свога, не само ријечима и проповијећу него га је посвједочио и својом мученичком крвљу.

Зато, није чудо што су и наши владари, нарочито Немањићи, украсили своја имена и именом архиђакона Стефана, додавши и то име свом личном имену. Они су и украшени вијенцем, јер Стефан значи вијенац, украсени мученичким вијенцем имена овог дивног и великог Божијег

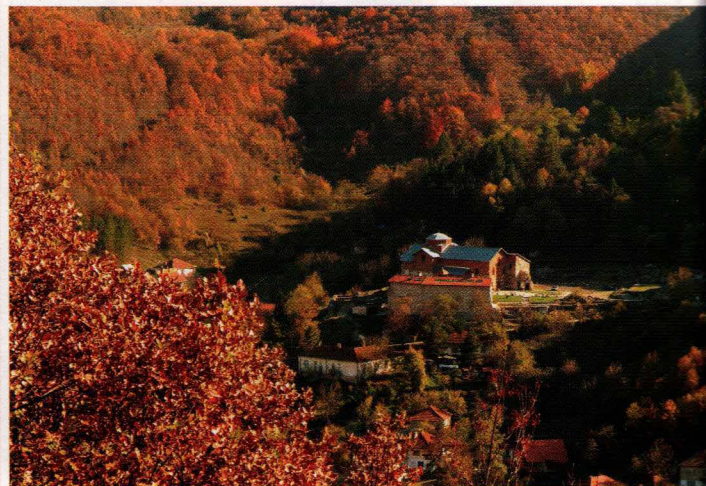
угодника и подвижника. Сагласно томе имену су и живјели и зато су сви Немањићи и били они који су служили Богу. Није их било срамота да се потписују на својим краљевским златопечатним повећама као раби тј. слуге Христа Бога Живога, као и архиђакон Стефан. И, у исто вријеме, да свједоче и проповиједају једину праву истинску вјеру, вјеру православну. Такав је био и краљ Стефан Милутин, највећи задужбинар међу Немањићима, који је поред других седамдесетак задужбина саградио и, по злату, чувену Бањску. То је злато, и велико земаљско богатство, краља Милутина нестало, али ова задужбина је остала неизбрисиво позлаћена, добротом и мудрошћу, вјером и надом, љубављу и молитвеним уздасима оних који су кроз вјекове себе уграђивали у Бањску светињу, који су је обнављали, који су се њоме обнављали, који су се у њу сабирали, почевши од њеног првог игумана потоњег великог и умног архиепископа Данила, писца „Житија краљева и архиепископа српских“ и благочестивог Никодима архиепископа, дивног молитвеника који нам је оставио и свој типик, своје молитвено правило по коме се и данас Црква наша светосавка управља, па онда послјије њих колико је молитвеника било овдје, до данас, само Господ зна: Господ је записао њихова имена у књизи свога живота вјечнога.

Ето, дакле, Бањска је заиста храм намољени, храм испуњен светињом, светиња која сија и која зрачи кроз вјекове, која сабира и прибира душе жедне и гладне Бога и правде Божије. И у оним временима раног 14. вијека, када је ова задужбина грађена, није било лако Цркви

нашој и нашем народу, и то су била времена великих историјских ломова и најезди туђинских хорди, али у исто вријеме народ и владари били су испуњени саможртвеношћу и вјером, па су одолијевали свим невољама и нападима. И не само да су одолијевали, него је познато да се, за вријеме краља Милутина, српска земља проширила и обухватила све оне крајеве гдје су се населили Срби. И никада више, сем можда у вријеме цара Душана, српске земље и српски народ нијесу тако били обједињени.

На ову светињу, и на друге светиње косовско-метохијске, и на наш, српски, народ, у прошлости су насртала племена дивља, која су долазила са Истока, а данас имамо просвијећена племена, моћна, која долазе са Запада, и која су, потпомогнута албанским терором, недавно, крвљу залила ове свете просторе. Том агресијом и бомбардовањем су покушали да ове свете остатке некадашње славе и царевања српског, све ове храмове и светиње разоре, да их униште у име некаквог свог „милосрдног анђела“, „анђела“ без милости, без љубави, без страха Божијега, без осјећаја за правду Божију. Зато и ми данас живимо као народ распет на распећу својих предака.

Нека нам Бог да снаге да, попут Архиђакона Стефана коме је посвећен овај храм и Светог краља Милутина, који га је подигао у његову част и славу, сачувамо свој образ и своју душу, сачувамо вјеру и вјерност истини Божијој и правди Божијој, јер правда Божија држи земље и градове. Свјесни смо истине да је свака сила до времена, а да је Божија сила вјечна и непролазна и да су сви моћници овога свијета на крају завршили немоћно. А да су правда Божија и истина Божија оне снаге које су побјеђивале, које побјеђују, и које ће побјеђивати и овдје, и на сваком мјесту, и на нашем Косову и Метохији и свуда у свијету. Свједоци те Божије правде, и побједи Божије правде, данас нашем хришћанском роду, јесу дивни првомученик Архиђакон Стефан и Свети краљ Милутин, које ми прослављамо, клањајући се заједно са њима Оцу и Сину и Духу Светоме, Богу истине и правде, и Богу љубави у вјекове вјекова. Амин!

Јулијана

Икона Светиої
Јована са
иконостаја
манастира Бањска

Велико звоно
из 1934.

Уломак камене
иластике

Са благословом архиепископа цетињског
и митрополита црногорско-приморског
г. Амфилохија

Издавач:

Митрополија црногорско-приморска
ИИУ СВЕТИГОРА - Цетиње

Коло: НЕМАЊИЋКИ МАНАСТИРИ

Уређивачки одбор:

Протојереј-ставрофор Радомир Никчевић - главни уредник,
протојереј-ставрофор Миодраг Поповић - заменик главног уредника,
Звонко Поповић - оперативни уредник, Бошко Гајић, Весна
Никчевић, Весна Тодоровић и Јован Маркуш

Стручни сарадници:

Проф. др Серафим Николић, Ана Савић, м.арх.
и Милица Голић, м.арх.

Фотографије:

Архива Митрополије црногорско-приморске, архива манастира Грачаница,
†Живота Ђирић, Зоран Тричковић и Павел Алексеев

Дизајн:

Мр Мирко Тољић

Компјутерска припрема:

Срђан Салат

Штампа:

Сабља
краља Милутина из
Цетињског манастира

Керамички
крчај из гроба
из римског
доба
ископаног у
манастирској
јорши

Мисирја и
дрвена лопатица
нађене у јикиву јурског
зида

Један од
крстова са
Часне јурисе
манастирског
храма

Бивои са дијелом
моштију Светиої
архијакона Стефана

Печатник
јеромонаха Јосифа из
Житомилића нађен
у Бањској 50-их
година
XX
века

Прстен
краљице
Теодоре

Златним концем
украшена обућа
за мошти Светиої
краља Милутина,
рад монахиња
манастира Светиої
Луке у Жупи код
Никишића

Свети краљ
Урош II
Милутин,
дејалац новије
српске иконе

МАНАСТИР БАЊСКА

Манастирска црква посвећена Светиом архијакону Стефану

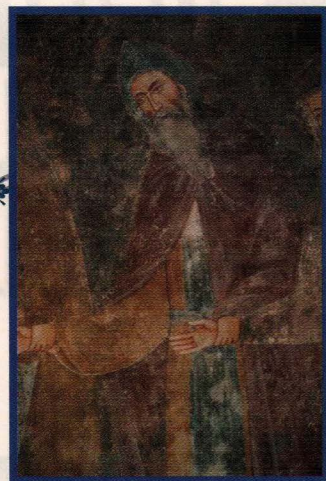
СВЕТИГОРА

Београд - Цетиње 2011.

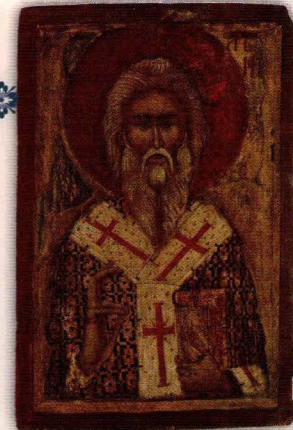

СРПСКИ СВЕТИТЕЉИ ЕПОХЕ КРАЉА МИЛУТИНА (1254-1321)

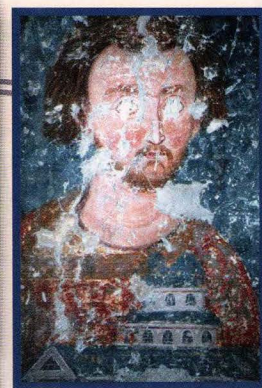
Свети Сава, први архиепископ српски (1219-1233). Часне чудотворне мошти његове почивале су тада у Милешеву, док их Турци нису отели и спалили на Старом Врачару (на највишој тачки изнад Цариградског пута, на данашњем Ташмајдану, код цркве Светог Марка) у Београду. Слави се 14. (27) јануара, 6. (19). маја - Пренос моштију Светога Саве из Трнова Бугарског у манастир Милешеву) и 27. априла (10. маја) - Спаљивање моштију Светога Саве.

Свети Сава Други, трећи архиепископ српски (1263-1271) трећи син првовенчаног краља, у свету Предислав. Часне мошти његове почивају у Пећкој патријаршији. Слави се 8. (21) фебруара.

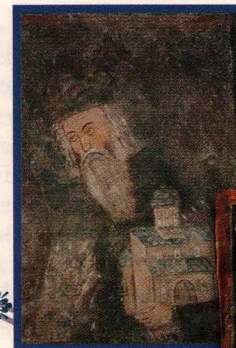

Свети Арсеније Сремцац, други архиепископ српски (1233-1263) - Часне мошти почивале су тада у Пећкој патријаршији, данас у манастиру Ждребаонику. Слави се 28. октобра (10. новембра).

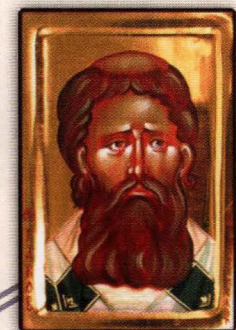
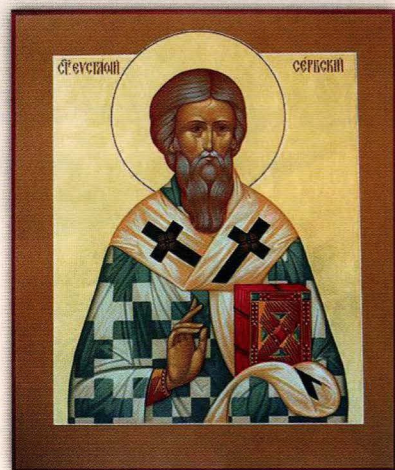
Свети краљ Владислав Трећевенчанин (на престолу 1234-1243), други син Стевана Првовенчаног, који је пренео мошти Светога Саве из Трнова у Милешеву. Умро осамдесетих година 13. века на рукама свога синовца Милутина.

Сахрањен у Милешеву, где су се његове мошти чудесно објавиле седамдесетих година 14. в. За владе цара Уроша дана 30. јуна, где по старим родословима оне нетрулежно почивају још у 16. веку (Руварчев родослов). У писмима милешевских монаха руском цару стоји да у манастиру, поред часних моштију Светога Саве, почивају и часне мошти двају светих краљева - Давида (Дмитра, у монаштву Давида, сина Вукановог, задужбинара манастира Давидовице, или неког старијег великог жупана?) и Владислава. Слави се 24. септембра (7. Октобра).

Преподобна Анастасија - У свету Ана, супруга Немањина и мајка Светога Саве, кћер ромејског василевса Романа Четвртог. Подигла са Немањом женски Богородичин манастир на левој обали Топлице, на ушћу реке Косанице, у коме се касније замонашила. Њене часне мошти почивају у броду студеничке цркве, испред олтарске преграде са леве стране. Слави се 21. јуна (3. јула).

Преподобни монах Симон (1196/1219-1228) - краљ Стефан Првовенчанин, часне мошти и данас у цркви у Студеници, испред олтарске преграде са десне стране. Слави се 24. септембра (7. октобра)

Свети Јаков, седми архиепископ српски (1286-1292), верни чувар законитих црквених предања и вредни обновитељ црква. Празнује се 3. (16) фебруара.

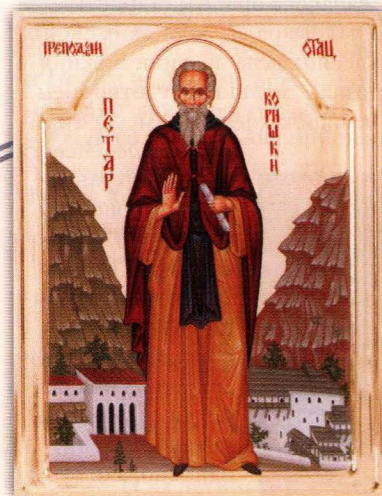
Преподобни Симеон Мироточивци, (рођ око 1113., умро 1199) у свету велики жупан Стеван Немања (на престолу од 1166. до 1196). Његове часне мошти почивају у гробници у његовој задужбини, манастиру Студеници, у броду цркве са десне стране. Празнује се 13. фебруара по црквеном (односно 26. фебруара по папско-грађанском календару).

Свети Јевстатије Други, осми архиепископ српски (1286 - 1309 ?), велики обновитељ Жиче и непоткупљиви чувар црквеног благозакоња. Слави се 16. (29) августа.

Петру и Павлу, да му је на здравље и на спасење и на отпуштење грехова. И крст сатвори јепискуп рашки Григорије Други, као

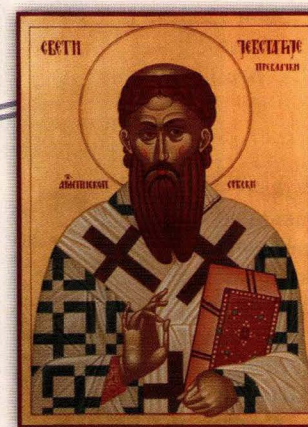
Свети епископ рашки Григорије Други (умро 1313), из „дома Светих Апостола који је у Расу“, поменут у натпису на крсту - светињи ове цркве која је познатим путевима дубровачких трговаца завршила у доминиканском манастиру у Дубровнику: „Овај часни крст сатвори господин краљ Стефан Урош и син великога краља Уроша дому Светих апостола

Преподобни Петар Коришки - Упокојио се после 1290.г. у својој испосници, у планини Кориши, у селу Кабаш код Призрена. Његови ученици сахранили су ту његове мошти. „После много времена“, до 1309/1310. г., до доласка монаха Теодосија на поклоњење и ради разговора са његовим ученицима и околним сељацима и писања службе и житија Светоме откривене су његове целебне мошти. Не зна се када су извађене из гробнице и положене у њивот. Када је у Коришу долазио монах Теодосије, глава, руке и стопала Светитељева већ су били поклоњени као целебна светиња црквама (?) у Цариграду и Аустрији. Остатак моштију Св. Петра Коришког открио је за време једног лова цар Душан, који је касније са женом јеленом дошао да се поклон Свецу. Око 1572. монаси Коришког манастира су остатак Светитељевих моштију послали по поверљивим људима у пећинску цркву Црноречког манастира код Новог Пазара. Оне се тамо помињу 1763. када је направљен њивот. Слави се 5. (18) јуна.

она удовица која две лепте приложи, а онај ко захтедне крст узети од Светих Апостола, да је проклет. Крстом ограђивани врагу се противимо, не бојећи се лукавстава његових и лајања, јер грдник се упразни и згађен би силом на дрвету распетога Христа.“ 1437. отета светиња поклоњена је новосаграђеној доминиканској цркви Св. Крста у Гружу, а 1618. пренесена на чување у доминикански манастир у Дубровнику. Од тада је сваке године о слави грушке цркве свечано ношен из Дубровника у Груж. 1697. г.

је приликом преношења, један братар отцепио честицу с комадића дрвета Христова крста унутар овог крста и даровао је Филипу барону Напуљцу, који ју је поклатио царици Амалији, жени аустријског цара Јосифа I. Од 1714. ради безбедности отети крст краља Милутина престали су да носе у Груж, а за грушку цркву начињена је сребрна копија, и у њ стављена једна честица, одцепљена са светог дрвета из старог крста. Оригинал се и данас налази у доминиканској ризници у Дубровнику.

Свети Јевстатије Први, шести архиепископ српски (1279-1286). После три четири године од чудесних збивања на његовом гробу, откривене његове нетрулежне мошти у цркви Светих Апостола у Пећкој патријаршији, где су почивале до 1737, када су пренете у Црну Реку, после чега им се губи траг). Празнује се 4. (17) јануара.

Свети Јоаникије Први, петти архиепископ српски (1272-1276). Повукао се у Пилот ожалостићен Драгутиновим свргавањем оца са престола и након три године „замрзнутог“ архиепископства представио се 1279. у Пилоту (данас Арбанија). Трудом краљице Јелене, удовице краља Уроша, његово тело, извађено из гробнице цело и нетрулежно, пренесено је у Сопоћане и положено поред краља Уроша-монаха Симона. Пренос моштију из Арбаније у Србију трајао је 58 дана. У 18. в. у „Троношком родослову“ забележено: тело Јоаникија Првог, архиепископа, је у Сопоћанима „у каменом ковчегу равно са земљом, надамо се, и до сада цело“, непознато шта је потом било са њим.

Свети Саво Трећи, девети архиепископ српски (1309-1316). Његове мошти умотане су у један стихар и изложене за целивање у Даниловој цркви у Пећкој патријаршији. Живописан је у Морачи, Грачаници и славонској Ораховици. Слави се 26. јула (8. августа). Слави се, са неким другим овде поменутима, и црквеном службом 30. августа (12. септембра) о празнику Сабора Српских Просветитеља и Учитеља, заједно са Светим Савом, Арсенијем, Савом Другим, Јевстатијем Првим, Јаковом, Јевстатијем Другим, епископом Рашким Григоријем, Савом Трећим, Никодимом, Данилом и каснијим патријарсима, закључно са патријархом Макаријем Соколовићем и Гаврилом Рајићем, обешеним од Турака у Цариграду.

Преподобни монах Давид, у свету жупан Димитар, син Вуканов. Једини писани трагови о њему указују да је априла 1271. молио византијског цара Михаила VIII Палеолога да потврди Хиландару неки посед на реци Струми. После тога се закалуђерио и узео име Давид. У августу 1281. ангажовао је зидаре из Дубровника да му сагради цркву Давидовицу код Бродарева на Лиму. Помиње се још и 1286. када је путовао у Јерусалим. Његов унук Вратко је отац царице Милице. Празнује се 24. септембра (7. октобра).

Преподобна монахиња Јелена, у свету краљица Јелена (умрла 1314), анжујског, латинског рода и православне вере, велика добротворка Српске Цркве и народа, али и латинских цркава у Приморју. Три године после своје смрти објавила се једном старом монаху у манастиру Градцу, упутивши га да њено тело извади из земног блата и у ковчегу стави пред походнике градачке светиње, што је надлежни епископ рашки Павле, Светитељкин духовни отац и учинио. У време турског ропства њене часне мошти су склоњене на сигурно, али им се изгубио траг. Празнује се 30. октобра (12. новембра).

Преподобни монах Теоктист, у свету „сретски“ краљ Драгутин, једно време Петовенчанни краљ српски (умро 1316) – Његово тело пренето из престонице Дебрца у Мачви и сахрањено првобитно у Бурђевим Ступовима код турског, Новог Трговишта (Пазара, док им се касније траг губи. Руски научник Гиљфердинг записао је предање да је мошти Светога Теоктиста распарчала и распродала новопазарска муслиманска породица Знобића. Према попису Леонтија Павловића из шездесетих година 20. века, делови моштију Теоктистових чувају се у градачкој (чачанској) цркви и у Дечанима. Празнује се истога дана када и његова благоверна мајка и брат, Свети краљ Милутин.

Преподобни монах Стефан, у свету Урошић, син Драгутинов (умро 1316). Према старом летопису, његове мошти налазиле су се у гробу у Драгутиновој задужбини, цркви Светог Ахилија у Ариљу, али је данас тај гроб празан, а оне су загубљене у временима робовања.

Свети Никодим, десети архиепископ српски (1317-1324). Као велики помириатељ на двору краља Милутина још у време свога игумановања, измириатељ завађене браће и старог и младог краља, због свих својих чудесних дела на њиви Божијој прозван „великим чудотворцем“. Преводилац Јерусалимског типика Саве Освећенога који је похранио у патријаршијску ризницу. У синаксар овога Типика уписивани су тачни датуми смрти српских краљева и архиепископа, да би им се у те дане читали помени, односно, ако су добили култ, служила литургија. Написао похвалу Светом Сави Првом са малим житијем у својој повељи 1321/22.г.

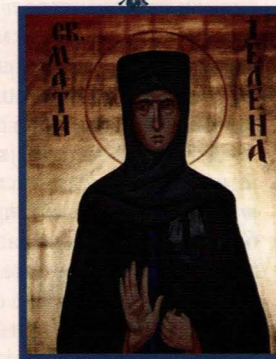
Био је изврстан богослов и водио бескомпромисну борбу са јеретичима и двојеверцима, па и са Римском црквом, што је нарочито наглашено у служби овом Светитељу. Сахрањен у гробници у цркви Светог Димитрија у Пећкој патријаршији. До 1391. његове часне мошти већ су извађене из гробнице и положене у њивот. Чувају се у Спасовој цркви испред Богородичине иконе. Дуго је била изложена само његова десна рука. Празнује се 11. (24) маја.

Свети краљ Стефан Урош Други Милутин Шестовенчанни (умро 1321). Велики сабиратељ земаља отацтва свога, унапредитељ благостања Цркве његове и људи његових и бранич истините вере православне, сахрањен у манастиру Бањска. Треће године од његовог упокојења, након чудесних знамења, његове нетрулежне мошти „извађене су из блата земнога“, целокупне и миомисне, и положене у кивот испред олтарске преграде Светосетфанског храма бањског, где су стајале можда до времена Косовске битке (1389), када су ради веће сигурности склоњене у Трепчу. До 1469. пред нарастајућом турском опасношћу пренесене су на безбедније место, у цркву Светога Ђорђа Победоносца у бугарском Средцу, данас престоници Софији, где су неколико пута пренесене из храма у храм, док на крају нису у 19. веку добиле цркву посвећену управо Светом боговенчаном краљу Милутину (а по посвећењу бочних олгара и Светој Недељи и Светој Марини), познат као црква Светог Краља, која је постала саборни храм читавог града. Током 20. столећа, због погоршања српско-бугарских односа и свега што је уследило у Балканском и Првом и Другом светском рату црква Светог краља Милутина је прозвана црквом Свете Недеље и званично се тако и данас зове, иако је сами Софијци називају и даље црквом Светога Краља, као и читав трг пред њом, један од главних градских тргова. Слави се и у Српској и у Бугарској Цркви 30. октобра (12. новембра).

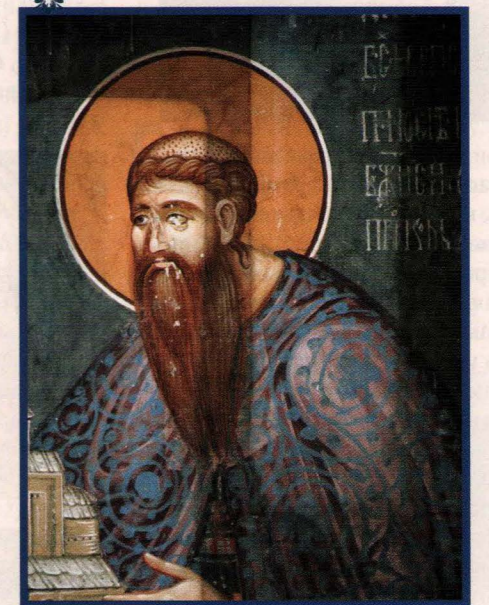

Свети краљ Стефан Дечански Седмовенчанни (умро 1331), син краља Милутина и отац осмовенчаног краља и првовенчаног цара Душана силног, дед друговенчаног цара Уроша Нејаког. Његове нетрулежне мошти, чудесно објављене, извађене из земље и положене у њивот његове дечанске задужбине почивају и данас непомериво у манастиру Дечанима. Празнује се 11 (24). новембра.

Преподобна Јелена Дечанска, у свету Неда-Ана, кћер краља Милутина, сестра Стефана Дечанског, некада супруга бугарског цара Михаила. Њене мошти налазе се у Дечанима. Народно косовско предање памти је као добротворку и задужбонарку. Подигла, по предању, као своју гробну цркву храм Пречисте Богородице у селу Крушеву у Хвосну, где се сачувала њена гробна плоча из 14.в., као и манастир Убожац код Њилана, са црквом Ваведена. Светитељка се објавила 1692. преко једног чуда, када су Турци хтели да претворе дачанску цркву у џамију и у томе били спречени. Њој као Светој на поклоњење су, по записима из 18.в., долазили и митрополити београдски и ваљевски. Њен портрет из 19. в. постоји у Горњем Матејевцу (Ниш).

Свети Данило Други, једанаести архиепископ српски (124-1337). Племићског порекла, био је на дворској служби код краља Милутина, одакле је побегао у манастир Кончул у Поибарје, где је замонашен под именом Данило. Изабран за игумана Хиландара, где живи 1307—1309. г. Света Гора је у то доба много страдала од разбојништва каталонских латинских чета. Тада је игуман Хиландара био Данило, приморан да буде и више од монаха - ратник, дипломата и управник и чувар немањићког хиландарског блага. Половином 1311. године изабран је за епископа бањског и долази у Србију, где му као новом бањском епископу краљ поверава кључеве од своје ризнице и као епископ надгледа завршетак радова на манастиру Бањска. По завршетку градње, почетком 1315. године, повлачи се у Хиландар. Идуће, 1316. године, враћа се у Србију на краљев позив. Краљ прижељује да Данило постане нови српски архиепископ после смрти Саве III 1316. године. Изборни сабор се састајао три пута и тек је 1317. за архиепископа изабран игуман хиландарски Никодим, Данилов ученик, док је Данило тада изабран за епископа хумског са седиштем у Бијелом Пољу, при саборној цркви Светих Апостола. Присуствовао смрти краља Милутина 29. октобра 1321. године и услед немира и буна које су одмах настале без архиепископа српског, са бањским игуманом и братијом савршио погреб краљев у Бањској. 1322. године се поново повукао у Хиландар, а после смрти архиепископа Никодима 14. септембра 1324. године изабран за архиепископа српског. Столовао је у Магличу. Преминуо је 19/ 20. децембра 1337. године. Празнује се 20. децембра (2. јануара).

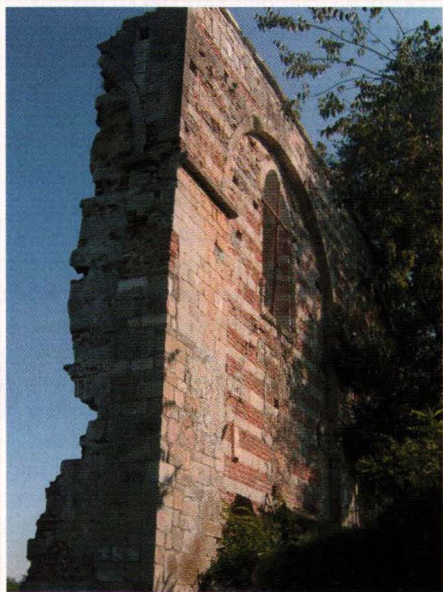
ЗАДУЖБИНЕ КРАЉА МИЛУТИНА

У време оно када, благозвољеном Божијим, просветљена и утврђена беше у вери правоверној земља српска мнојим иррудом и знојем јосјодина и учийеља, настјавника и просветийијеља и ајосјола српскоја Саве и расјијаше у блајодатийи нейресјано, и када народ српски једнодушно стајаше под једним венцем свога боговерног краља рода немањићевског, и, пребивајући у једномислију ирраве вере помесне Цркве своје, на Свейих

седам васељенских сабора јоитврђене и јројоведане, настојаше да зида добра дела своја на њеном темељу, слушајући реч учитељеву да ниийи корисийи исјравносийи живоийа без ирраве и јросвећене вере у Боја, ниийи нас ирраво исјоведане (вере) без добрих дела може извесийи ирред Госјода, нејо ирреба имайи обоје, еда «савршен буде човек Божји», један од највећих владара његових беше и Свети Краљ, Стефан Урош Други Милутин, с Бојом краљ и самодржац свих српских земаља и јоморских, ираунук Свейој Симеона Немање и унук ирровенчаној краља Сјефана, и унук Свейој и равноајосјолној бојоносца и настјавника и јросветийијеља све српске земље

У ЕПАРХИЈИ ЗЕТСКОЈ:

1. Са краљицом мајком Јеленом обнавља 1290. Манастир Светог Сергија и Вакха на Бојани, код Скадра са црквом Свети Срђ на левој обали Бојане, који у 19. в. беше без крова, са олтаром са северне стране обалењим у реку, која је протицала испод саме цркве. Храм беше велик, сав унутра украшен живописом, са по три стуба по среди који такође беху живописани...» Сви Свечи имађаху одело исто онако, као што га имају на иконама у Дечанској лаври, у Пећкој патријаршији и у Грачаничкој цркви... Наоколо шума и лепо читлуци, турски и католички.» У 15. веку, у својим извештајима, латински мисионари у оквиру своје прозелитске пропаганде, кривотворили су истину о Светом Срђу, при коме беше и гробно место краља српске Зете Михаила, Бодина, Владимира и Градиње, које они прогласише за «краљеве албанске», обележивши га својим натписом поврх улазних врата. У околини Светог Срђа беше још доста од католика приграбље-

них православних цркава, за које је себе сматрао надлежним скадарски латински бискуп. Руски консул Јастребов у 19. в. бележи сведочанство људи који су му причали да су њихове мајке (православне) ишле у Св. Срђ на светковину, и поред тога што су католици «ујагмили и ову задужбину српску као своју имовину», тврдећи да је она одвајкада латинска, што је, као и тврдња латинске пропаганде да је Милутинова мајка, краљица Јелена, била папске вере, по Јастребову, «пресна лаж». Јастребов истиче да су и католици из године у годину све слабије ишли у ту цркву, због чега је и била осуђена на пропадање, јер ју је Бојана стално поткопавала у темељима.

2-3. Цркву Светог Јована Крститеља код Расе (Раше) у северној Арбанији и око 1300. цркву Светог Јована Крститеља у Свачу код Улциња.

4. Богородичну цркву у околини Свача, на темељима старијих здања..

5. После 1300. манастир Светог арханђела Михаила на Превлаци, близу Боке Которске, седиште Зетске епископије. Стари јустинијановски манастир, срушен од арабљанске флоте 841. г. и делимично обновљен од Стефана Првовенчаног и Светог Саве. Новија истраживања датују трећи грађевински слој сачуваних остатака у почетак 14. в. и указују на Милутиново ктиторство. Непосредан повод пружило је вероватно разарање дотадашњих манастирских здања у рату са Дубровником 1301, када су Дубровчани, Венецијанци, Задрани и Хрвати напали Котор.

6. Стара црква манастира Ждребаоник код Даниловграда, задужбина је Вукана Немањића и као обновитеља предање памти Светог Краља Милутина.

У ЕПАРХИЈАМА ХУМСКОЈ,
БУДИМЉАВСКОЈ, РАШКОЈ, ТОРАВНИЧКОЈ,
ДАБАРСКОЈ:

12. Манастир Успења Пресвете Богородице – Тврдош, крај Требиња, по народном предању, о коме сведочи и један стари тврдошки поменик, основао га је у 4. в. сам Св. цар Константин са мајком Јеленом, обновио цар Јустинијан, али је у ратним вихорима, који су уследили, манастир срушен и запустео. Ову најпознатију светињу хумске земље, у чијој је близини 1277. као монах преминуо његов са престола (од Драгутина) свргнути отац Урош, обнавља краљ Милутин крајем 13. или почетком 14. века.

13. Црква Светих апостола Петра и Павла у Бијелом Пољу, седиште Епископије хумске, задужбина кнеза Мирослава, брата Немањиног, са ктиторским натписом из око 1190, коју обнавља Свети Краљ. Ова је црква више пута преправљана. У време краља Уроша Великог, уз западну страну цркве су накнадно саграђене

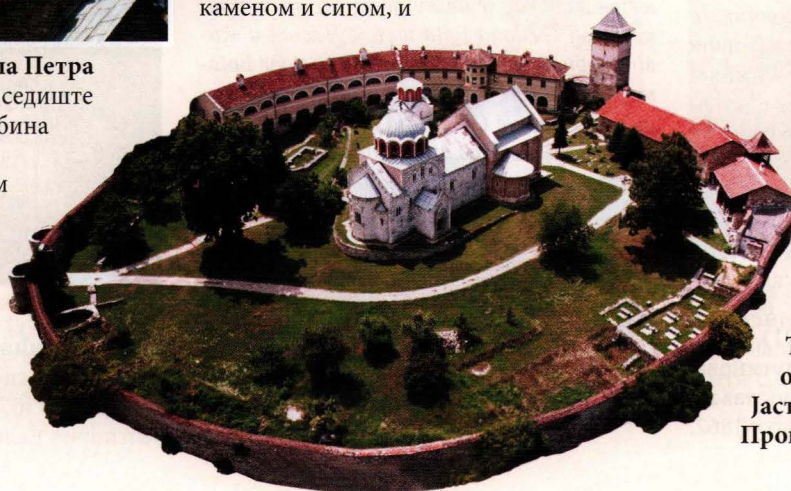
куле и засвођена припрага између њих. Изнад свода је постојала просторија у коју се улазило из кула. Краљ Милутин обнавља цркву и дограђује просторије уз северну и јужну страну западног дела цркве, 1317 – 1321. г. Портал са натписом Турци премештају у просторију на северној страни, а цркву претварају у џамију. Данас је цркви делимично враћен првобитни изглед.

14. Манастир Жича, стара архиепископија, разрушена у куманско-татарским најездама, обнавља се трудом српских архиепископа и штедрим прилозима Светога Краља, који нарочито брине о обнови живописа.

15. 1313—1314. Краљева црква - Светих праведника Јоакима и Ане у манастиру Студеници. Црква је грађена у облику сажетог уписаног крста квадратног облика, са кубетом које је споља осмострано. Храм је зидан каменом и сигом, и

споља је омалтерисан. Највећу вредност ове, по величини скромне цркве има очувани живопис, ремек дело сликара Милутинове дворске школе, на челу са Михаилом Астрапом.

16. До 1321. манастирска црква Светог мученика Христова Георгија у Дабру, у месту званом Ораховица/ Ма(ра)жић, са добро опремљеном болницом. Налази се код села Мажића крај Прибоја на Лиму, била у рушевинама, све до 1999. г. када је археолошки истражена и обновљена.

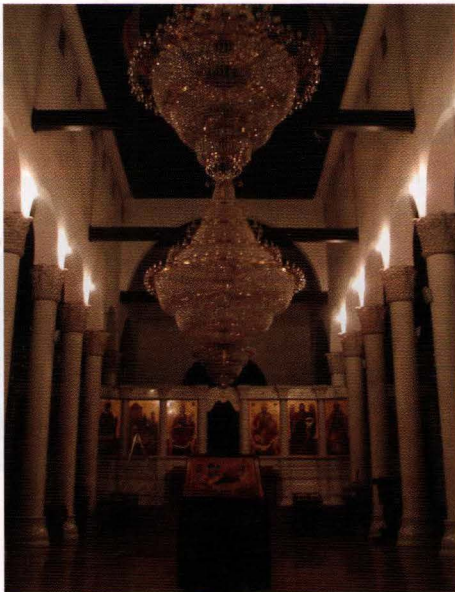

На манастиришту су нађени и медицински инструменти који говоре о томе да је ту постојала болница (хируршки нож, хируршка пинцета и тестера, хваталка, хируршки шестар, па наочаре), и справа за вађење метака из тела. Сви ови налази говоре о доброј опремљености болнице, која је била активна и за време употребе ватреног оружја на овим просторима.

17-18. Манастир Светог Николе код данашњег села Грабовца у околини Ваљева, по народном предању, и манастир Светога Ђорђа - Ајдановац, на јужним обронцима златоносног Јастрепца планине, према Прокупљу.

19. После 1282. а пре 1299. – «Црква звана Тројеручица у славном граду Скопљу» са седиштем Скопске епархије, најлепша у новој српској престоници и читавом крају. Први помен Милутинове задужбине Богородица Скопска, прозване Тројеручица по својој главној светињи – чудотворној реплици хиландарске иконе Богородичине, налази се у хрисувољи коју је манастиру Светог Георгија-Г(ј) орг(ј)а у Скопљу издао краљ Милутин око 1300. године. То је црква у којој је царским венцем увенчан цар Душан и у којој је обнародован његов чувени «Законик». Изглед цркве је непознат, а уздизала се у Доњем граду, на потезу између Сераве и природног узвишења на којем је и данас Скопска тврђава

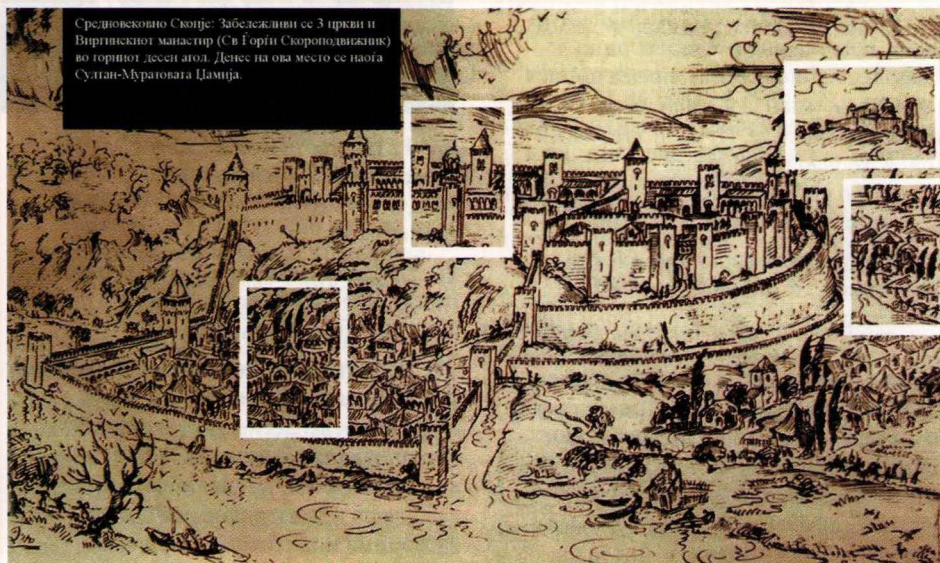

(Кале). Последњи траг њеног постојања налазимо у «Повести о чудотворним иконама манастира Хиландара», где се изричито тврди да (још увек) постоји и то као манастир, у време настанка текста 1558/1559. Патријарх Пајсије Јањевац сведочи о томе да је црква разорена и да се још само распознаје место на којем се налазила.

20. 1283-1299. Манастир Светога Г(ј) орг(ј)а Скоропостижника, Ђорђа Брзопостижног, први међу «краљевским манастирима» Скопске епархије, зван и Вергински, по Вргин- или Верижном-Брду, над реком Серавом код Скопља, на коме се уздиже. Ктиторија ромејског василевса Романа Трећег Аргира (11. в.), који јој је одредио привилегије и прва имања, потврђена од свих потоњих господара града. Из

сачуване повеље Милутинове из 1300. о преустројењу манастира види се да је овај својевремено најбогатији и највећи манастир са великом библиотеком и чувеном писарницом, он затекао у веома лошем стању: «От много лет запустевшу и разорена от основанија». У његово доба манастир је постао блиставо духовно и културно средиште у новој српској престоници. Посебном граматом краљ је обновио манастирско властелинство и формулисао његова права. Његови наследници ослабили су краљевски статус манастира и крајем 14. века учинили га метохом Хиландара. У доба Вука Бранковића, како се каже у његовој В(е)ргинској повељи, било је одређено да се једна половина његових прихода шаље у Хиландар. 27. априла 1426. у време Мурат-бега,

Средњовјековно Скопље: Обележене су четири цркве и Верињски манастир (Свети Георгије Скоропостижник) и Ђорђево десном ули. Данас се на његовом месту налази Султан-Муратовата џамија

османлије су разориле манастир, а осам година касније, на његовим темељима, претпоставља се, изграђена је Султан-Муратова џамија, и данас једна од највећих у том делу Балкана, са 900 квадратних метара покривене површине, што говори и о величини уништеног манастира.

21. Један од «краљевских» манастира - манастир Модрич, у Поречју, македонском делу Старе Србије, неубициран, у близини тврђаве Модрич, познате по томе што је одолевала Турцима читавих 100 година после Косовске битке, на граници са Арбанијом. Један од пет «царских манастира» Скопске митрополије, које је Свети Краљ обновио или омогућио да се обнови. На Сабору српске земље одржаном 1315. помиње се међу игуманима, пре хтетовског, гостиварског, нагоричког и скопског, игумена модрички. Вероватно је то био неки веома стари манастир, старији од хтетовског (13.в.) и скопског (11.в.). Кома је манастир био посвећен није познато, а у селу Модричи памти се да су Турци спалили цркву Светог арханђела Гаврила.

22. Један од «краљевских» манастира - манастир Пресвете Богородице у (X)Тетову из прве половине 13. века, помиње се код Димитрија Хоматијана, у области која се до половине 19. века међу Србима звала Доњи Полог, у македонском делу Старе Србије, око кога је потом и настало, село, па варош (X)Тетово. Некада чувени, а данас непостојећи манастир, разрушили су у 17. в. Турци и Арнаути и његове остатке разнели као грађевински материјал. У исправама у народу називан је «Мати Божија Хтетовска», „Богородица Хтетовска“ и „Манастир Свете Богородице и Чудотворице Хтетовске“. Био је богат, према попису из 14. века, имао је велико имање: њиве, ливаде, винограде. Игумен хтетовски присуствовао је саборима све српске земље као игумен једног од 14 највећих и најугледнијих српских манастира.

23. Такође «краљевски» манастир – гостиварски Богородичин (?) манастир, у области званој Доњи Полог, нешто северније од данашњег села Горња Бањица, смештеног у североисточном подножју средњовековног Градишта код Гостивара, у македонском делу Старе Србије, које је ромејски цар Роман Трећи у 11. в. подарио као метохију манастиру Светог Ђорђа у Скопљу, што у повељама потврђују српски владари, почев од

краља Милутина 1300. и 1318. који је био његов приложник.

24-25. 1282-1999. манастир Богородице Воденске, Свете Богородице Јелеусе, у селу Водно код Скопља, на десној обали Вардара, према граду, и **цркву Светог Теодора краљ Милутин и сам дарива и све заједно поклања манастиру Светог Ђорђа Брзопостижног** «Водно село прида краљевство ми и в њем монастир Света Богородица Јелеуса са Светим Тодором и с Светим Пантелејмоном и с Светим Тодором в Хваштах, једно бо јест село Водно и Нерези.»

26. Око 1300. манастир Светог Пантелејмона у Нерезима, ктиторију Алексија Анђела, рођака ромејског василевса Манојла Првог Комнина, из 1164, краљ Милутин прилозима дарива и претвара у метох манастира Светог Ђорђа на Серави.

27. 1283-1299. Црква Светог Константина и Јелене у Скопском граду, која се помиње само у «Житију» Даниловом.

28. 1282-1299. Обнавља или дарива цркву Светог Прокопија, бранитеља од трусова, у Скопском граду.

29. Манастир Светог Јована Златоустог у селу Козареву, у изворном делу Маркове реке, десне притоке Вардара, јужно од села Сушице, који Свети Краљ као приложник помаже и потврђује заједно са припадајућим селима и засеоцима и њиховим житељима

као метохију Светог Ђорђа (Горга) Брзопостижног у Скопљу.

30-31. Манастир Рођења Пресвете Богородице у селу Манастирец, близу Пореча у Македонији и **манастир Светог Николе у Кожљу** (код ушћа Пчиње у Вардар).

32. После 1299. г. до 1316. Свети Краљ изобилно дарива манастир Пресвете Богородице Трескавац у подножју Златоврха, на огранцима стеновите Бабун планине код средњовековног града Прилепа, за који ће у својим повељама Милутинов унук, потоњи краљ Душан истицати да «овај божаствени храм узљубише дед краљевства ми и отац краљевства ми», који га, по Данилу Другом „исйуни неисказаним ириносима својим, шйю је све йошребно на службу Боју и Пречисйој Њејовој Майшери, а себи на вечан сйомен, молећи милосйивоја ушврђења и йомоћи од Пресвейе своме ошачесйиву, иконама божасйивеним злайном окованим и украсеним бисером, кадионицама и свећњацама злайним и сваком друом йошребом црквеном“ и земљишним поседима, селом Влчје на Бабуни и методом Крпеном у Пологу, које је потврдио ромејски цар, јер се манастир налазио на његовој територији.

33. Око 1300. манастир Пресвете Богородице Матејић (Матејче), на обронцима Скопске Црне Горе, близу Куманова, из 11. в., како сведоче натписи на грчком језику из времена цара Исака Комнина (1057-1059), док се у другим изворима први пут помиње у

Милутиновој повељи манастиру Светог Ђорђа-Горга код Скопља. У Милутиновој повељи Светом Ђорђу манастир се помиње само као „Црногорска Богородица“. Са цркве је у 18. в. скинут оловни кров за потребе Ески џамије у Куманову, што је допринело његовом пропадању.

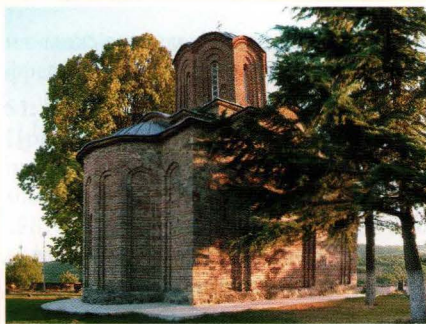

Варварски оштетењене фреске у Матејици

Обновљена 1926. г. Тешко оштећена у активностима шиптарских терориста 2001. г. Народни збор Срба из нахија Кумановске, Скопске, Ђустендилске, Неврокопске, Радомирске, Мелничке, Кратовске, Штипске, Кочанске, Струмичке, Велеске и др., одржан на планини Козјаку 2. јуна 1878. из Матејића упутили молбу учесницима Берлинског конгреса, да се присаједине матици Србији.

34. 1305. Манастир Светог Јоакима Осоговског у коме се чувају мошти Светитељеве, на падинама Осоговских планина, крај Криве Паланке, на месту где се подвизавао овај пустињак, први пут у изворима поменут на *измаку* 11. в. У Карловачком летопису помиње се уз годину 1305. краљ Милутин као обновитељ манастира. 1585. настрадао је од земљотреса, касније обновљен. 1686. пре Велике сеобе посетио га је патријарх Арсеније. 1690. разорили су га Турци. Оживео средином 19. века 1847. трудом Хаџи Стефана Бегликчије из Криве Паланке подигнута пространа саборна црква, освећена 1851.

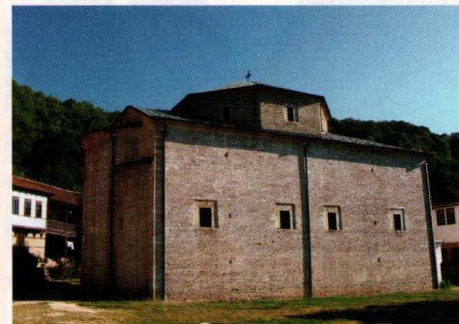

35. 1307/8-1316. Црква Светог мученика Христовог Никите у Горњанима (крај Бањана) код Скопља, на Скопској Црној Гори, из 11. века, из времена када је ромејски цар Василије Други освојио Македонију. У раздобљу које је уследило изграђен је највећи део ромејских ктиторија у Македонији. У српско-бугарско-ромејским сукобима с краја 12. и 13. в. многе од њих су разрушене, па и Свети Никита. Ову светињу обнавља из темеља Свети Краљ и украшава живописом својих сликара и подарује у посед обалској кули хиландарској Хрусији за издржавање тамошњих монаха. Светом Никити придаје у посед три друге цркве које можда такође дарива као приложник – Светог Николе, Свете Богородице и Светог Јована, а 1308. и низ села, у скопском, гостиварском и тетовском крају. Када Турци освајају Бугарску и Македонију 1392, манастир трпи разарање. Већи део фресака је оштећен. Прва обнова манастира била је 1484, а друга 1584. Крајем 16. и 17. века на јужној страни дозидана је капела посвећена Јовану Претечи, а током 19. века изграђени су конаци и други помоћни објекти. На цркви постоје два натписа са именима двају дечанских монаха Мојсеја Дечанца и, из 1813, Макарија Дечанског.

36. 1308. Црква Светог Јована Крститеља у Скопском граду, срушена у 17. веку од Турака и Арнаута, као саборна градска црква. У царској документацији Русије постоји сведочанство да је 1641. из *«Србске земље, из града Скопља, од манастира Светиој Јована Претече»* у Москву добегао митрополит скопски Симеон, напустивши пред зулумом скопски манастир Претечин, задужбину краља Милутина, и поневши са собом највеће драгоцености. Вероватно је ова првобитно парохијска црква, након рушења митрополијског манастира Богородице Тројеручице, претворена у манастир.

37. 1313 -1318. Манастир Светог Ђорђа Старо Нагоричино, недалеко од Куманова, Свети Краљ обнавља из темеља после заједничке српско-ромејске победе над Турцима у Анатолији. Подиже га на темељима раније ромејске цркве из 1071. године, посвећене овом Свецу, коју предање приписује ромејском цару Роману IV Диогену (1068—1071). Сама црква је покривена каменим плочама и данас је добро очувана, а њен оригинални живопис спада међу најбоље рађене у тзв. вардарском стилу. У манастирској цркви је сахрањен бугарски цар Михајло III Шишман (1322—1330).

38. Око 1316. краљ обнавља манастир Пречисте Богородице код Кичева – Пречисте Кичевске. Према црквеном предању, Свети Краљ подигао је своју задужбину из темеља, на месту старије цркве, у близини и данас очуваног целебног источника, *«свете чесме»*. 1558. г. манастир су спалили Турци. 1564. верни народ, на старим темељима, подиже нову цркву, која доживљава исту судбину. Тек 1848. обновљена је задужбина Светога Краља, по чудесним знамењем од иконе Пречисте која је долетела из оближњег Кнежинског манастира. Цркву су, највећу и најлепшу на тим просторима у оно време, сазидали мијачки мајстори, док је иконописне и резбарске радове извео Дичо Зограф Крстевић са својим ученицима. Са народног збора Кичевске, Дебарске, Охридске и Елбасанске (Коњушке)

нахије, у манастиру Кичевске Пречисте 15. јуна 1878. учесницима Берлинског конгреса и кнезу Милану упућена је молба за присаједињење Србији.

39. Манастир Светог мученика Ђорђа Победоносца у Кнежину код Кичева на темељима јустинијановске василике обнавља Свети Краљ, „великим часћима и дивним лейошима украшава је“, трудом својих живописаца, Михаила и Јевтихија, и великим приносима к икони Светога „са истинијим благовјерјем и ѿоилом љубављу – свешћеним сасудима златним и божастивним иконама, драгоценим кандилима, кадионицама и свећњацима, све небројеним златом и сребром“, а „све који живе у дому Свешћоја, од Бојом дарованој му мнојој бојастива све је наслађивао и различитим дарове раздавао са великом љубављу и ради ѿакве његове врлине и неисказане милости и безбројној ѿрилања ѿме свешћом месју.“ Краљеву задужбину руше и размећу Турци 1739. Данас се на простору манастира дижу једна мања и једна већа црква.

40. Свети Краљ штедро дарива, ако не и обнавља, и манастир Светог Јована Бигорског, на левој страни Радике, североисточно од града Дебра, из 1020. г. повезан, по предању, са личношћу Светог Јована Владимира. Традиција овога манастира до комунистичког преврата била је потпуно српска: у манастирском поменику, очуваном до Другог светског рата у препису из 1782, исцрпно се и тачно наводе имена немањихких владара, световна и монашка, затим имена краљица и царица српских, имена Вукашина, Марка и Андријаша, док се у помињању имена српских архиепископа грешни, што и није чудо с обзиром на познато деловање грчке јерархије Охридске архиепископије на српским просторима од 16. в.

41. Цркву Пресвете Богородице као седиште Дебарске епископије у Пискупији (данас у Пишкотеји у Арбанији, у Доњем Дебру, на обали

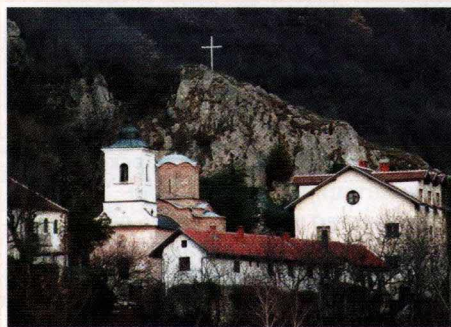
Охридског језера, која је у версајским разграничењима 1918, иако насељена становништвом српског порекла и мухамеданске вере остала у Арбанији) Милутин обнавља и дарива вероватно после прикључења Доњег Дебра 1283. својој држави.

42. Црква Свете Тројице на Скопској Црној Гори. Према натпису на застави сремског села Моровића, подигао га је Милутин негде у (Скопској) Црној Гори.

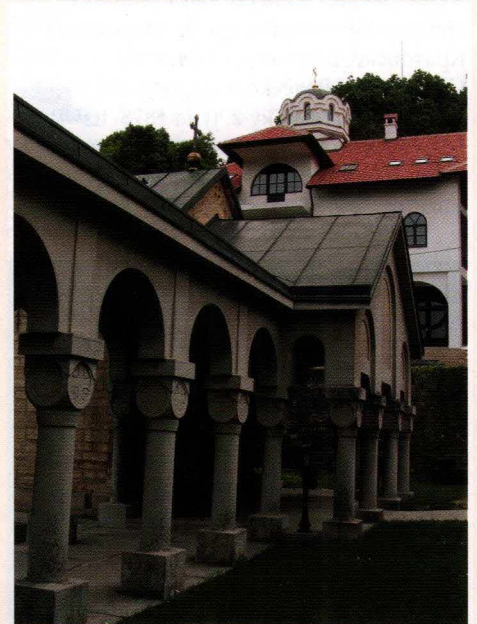
43. 1309-1316- Манастир Светог Прохора Пчињског под Козјаком код Враћа, у коме почивају нетрулежне мошти Светог Прохора, Свети Краљ из темеља обнавља манастирску цркву, чији је први ктитор ромејски цар Роман Четврти Диоген (1067-1071), који је манастир подигао из благодарности према Свцу. Милутинова задужбина тешко је страдала од Турака почетком и, додатно, половином 15. века. 1489. на месту Милутинове подигнута је нова црква, обновљена 1899. У порти манастирској биле су још две црквице – Св. Арханђела и Св. Јована. У 20. в. паљен је више пута.

У ЕПАРХИЈИ БРАНИЧЕВСКОЈ:

44. Око 1292. манастир Витовница код Петровца на Млави, према једном натпису, очуваном само у препису из 19. века. манастир Витовница „создан бисј... ѿвеленијем (блајо)часћивајо краља србскајо Милушину“, највероватније у време после победе над великашима

бугарско-татарске крви Дрманом и Куделином који су били овладали Браничевом. Усмено предање каже да су ови били добро утврђени у Млавином Ждрелу и готово непобедиви и за много јаче војске. Лако су одбијали нападе из долине Млаве, док су са других страна били заштићени планинским венцима и гребенима. Краљ Милутин зато одлучи да удари на њих заобилазним путем преко Пека и Звижда, па уз ток речице Комше код Нереснице настави ка Ждрелу, с леђа непријатељу. Кад је то учинио, изненађење противника било је потпуно, јер су у долини Млаве и даље стајали делови српске војске, како би га заварали, а онда дочекали, када почне у паници да бежи. Дрман и Куделин су се нашли у потпуном окружењу. У спомену на ову победу Свети Краљ сагради Витовницу као ново знамење слободе и јединства своје Цркве и народа.

45-48. Око 1293. Манастир Буково – Светога оца Николаја Чудотворца, у Неготинској крајини, после победе над бугарском војском кнеза Шишмана. После Драгутинове смрти 1315. можда обнавља и Благовештенску цркву у Млавском Ждрелу (Горњачкој клисури) у Браничеву, седиште Браничевске епархије, данас у закоровљеним развалинама. **Манастир Вратна, недалеко од Неготина**, подигнут прилозима Краљевим, а трудом Светога архиепископа Никодима. **Манастирица**, недалеко од Кладова на Дунаву, народно предање такође приписује прилозима Краљевим и труду архиепископа Никодима.

50. 1306/7-1309. Краљ Милутин из темеља диже цркву Успења Пресвете Богородице - Богородица Љевишка у Призрену, са седиштем Призренске епископије (потом митрополије).

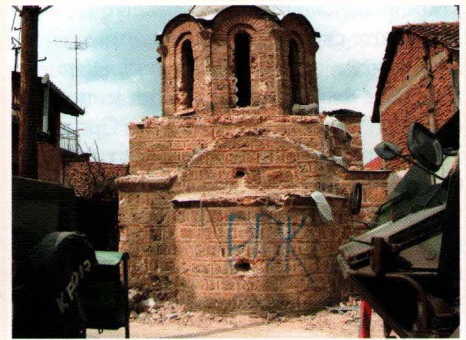
Стару ромејску тробродну базилику, пострададу у доба Немањино, у рату са Великом Романијом, крајем 12. в., и делимично обновљену у доба Светог Саве и Стевана Првовенчаног, који 1214. коначно прикључује Призрен српској држави, Милутин обнавља као петобродну цркву са пет купола, унутрашњом припратом и припратом спољном, изнад које је постављен звоник са капелама, на основама најстаријег здања откривеног у новије време на том месту, које потиче из 10. века. После освојења Призрена 1455. г. Турци и потурчени српски племићи дуго се нису одлучивали да цркву претворе у џамију, молбама и утицајем својих мајки и жена, како бележи у 19. в. руски консул Јастребов, које су тајну проверавања чувале дубоко у души и надале се бољој будућности хришћана. Лепоту цркве овековечио је стиховима персијског песника Хафиза које је на арапском језику урезао преко старих фресака непознати поштовалац: *«Зеница моја ока њездо је твоје лејоше!»* Жене потурченог српског племства кришом су посећивале цркву и чувале је тако од турчења, док се у нараслом граду није појавила потреба за великом џамијом, а у време турске власти, у XVIII веку, фреске су изубијане чекићем, покривене слојем малтера и прекречене, када је црква претворена у џамију. Фреске су поново откривене 1950-1952. Радови на њиховој ресторацији трајали су до 1976. године. Од НАТО-окупације Старе Србије 1999, црква је под заштитом немачких војника. И поред тога, спаљена је 17. марта 2004. у «косовској кристалној ноћи» од стране арнаутских терориста. Њена обнова још увек није завршена, јер предстоји рад

на чишћењу и конзервацији оштећених фресака.

51. Цркву Светог Димитрија у Призрену, коју је краљ Драгутин са припадајућим јој виноградима, њивама, млиновима и посленицима даривао 1281. Хиландару, а краљ Милутин 1308. г., вероватно потпомогнуту штедрим прилозима, ако не и обновљену, прилаже пиргу манастира Хиландара. Ова црква налазила се на месту садашње римокатоличке цркве, код данашње гимназије. Цар Душан је 1348. приликом похода и посете Светој Гори манастиру Хиландару потврдио сва права и поклоне овој цркви, које су учинили његови претходници и додао «још и више» и вратио му «у Призрену цркву Светог Димитрија са селима». О даљој судбини цркве зна се тек од 1855. г. Тада се налазила «у запустенију» и после Кримског рата, када је услове мира диктирао Запад, посредством Француске, црква је отета од Срба и додељена призренским католицима, који су је срушили и на њеном месту подигли данашњу цркву.

52. Манастир Светог Димитрија у селу Билуши, југозападно од Призрена, на левој страни Призренске Бистрице. У Милутиновој повељи којом се прилаже Свети Никита у Бањанима хиландарском пиргу Хрусији 1309/1310, помиње се као додатни прилог и «манастир Светиој Димитрији у Билуши, и с селом и заселијами и с всеми љравинами».

53. Цркву Светога Стефана у Призрену, сазидао Свети Краљ после Богородице Љевишке, можда око 1310, из темеља, и обилато је даривао: «дворим, земљом, виноградима, млиновима, вртovima, пећи, вртovima и с чрнцима», а зна се из оснивачке повеље цара Душана за манастир Светих Арханђела да је призренску цркву Светог Стефана, заштитника владара из породице Немањића поконио овом манастиру. Храм Светог Стефана налазио се у самом граду, негде у близини престоно цркве Љевишке, можда на простору данашње градске тржнице, који није истражен, или пак на простору хотела «Теранда», удаљен 100-200 метара од Богородице Љевишке, где су грађевинари, ударајући темеље хотела наишли на темеље неке веће цркве и на њену полукружну апсиду, преко којих су поставили темеље. На рушевинама Светог Стефана, по турској окупацији саграђена је џамија.

54. Из темеља саграђену или обновљену цркву Светог Николе у тврђави Вишеграду изнад Светих Арханђела код Призрена, Свети Краљ дарива призренском епископу као прибежиште и склониште за ризницу у случају ратних опасности.

55. Манастир Преображења Господњег Будисавци, у Хвосну, метох Пећке патријаршије, задужбина је краља Милутина, по једном предању. Патријарх Макарије Соколовић у 16. веку, затекавши га срушеног, обновио га је и изнова украсио живописом.

56. Свети Краљ изобилно помаже манастир Пећки са саборном црквом Светих Апостола и црквом Светог Димитрија из 1320, задужбином његовог духовног оца, архиепископа Никодима, бивши метох жички и од Милутиновог доба ново седиште Српске архиепископије, у које су пренесене жичке светиње, међу њима и рука Светога Јована Претече, за коју знамо да ју је Свети Краљ целивао у време Сабора све српске земље, даривајући га утварима и имањима, као што је Улијарско селиште код Пећи.

57. Црква и манастир Богородице Хвостанске североисточно од Пећи,

старо ромејско црквено седиште и седиште светосавске епископије Хвостанске, обновљано на темељима базилике из 6. века, вероватно је, попут осталих, епископских седишта Српске Цркве примало од краља Милутина богате прилоге, ако није и обновљано у грађевинском смислу. У 19. веку од њега су стајале само рушевине, које су после Другог светског рата пажљивије испитане.

58. 1312-1315. Манастир Бањска са црквом Светог првомученика и апостола Христова Стефана, гробном црквом Светога Краља, северозападно од Косовске Митровице, разрушеном од Турака, па онда претвореном у џамију, која је временом запустела. Почео да се обновља почетком 21. века.

59. 1315/16-1321. Цркву (првобитно Благовести, а касније Успења) Пресвете Богородице – Грачаницу и околна манастирска здања, седиште Грачаничке или Липљанске епископије, југоисточно од Приштине у истоименом селу, Свети Краљ сазида «од основе, видевши разрушење и њад храма Светије Богородице, и живописа ња и украси изнутира и споља». Данас је у потпуности очувана.

У СВЕТОЈ ЗЕМЉИ И ВЕЛИКОЈ РОМАНИЈИ (ВИЗАНТИЈИ):

60-64. Главну цркву манастира Хиландара, саборни храм Ваведeња Пресвете Богородице, Свети Краљ обновља 1293. или 1303: «Украси је сваковерним различним лепошћима, нештодеице дајући многе злато, и у томе месту њостави многе царске њалаше и изванредне келије, на њребивање монаха који су њамо и законњћа издржавања установи им и за храну савко изобиле, и за одећу им, а околн тога светиој месту сазда град са великом њврћавом, због њрештеће ојасности од безбожних њусара. И њодиге велике њиртове добре... да их се не доњакне њушта звер и да не разњраби њуђин њиховој њрудга, но да оњрађивани силом Светиога Духа и рукоњворином овога христњољубивога и у једномисленом скују живећи њрослављају име Пресветије Тројице...» На месту данашњег улаза гради улаз са пиргом и капелом Светог Николе, коју руши трус у другој половини 16. в. Зида и данашњу трпезарију, вероватно и гробљанску Благовештенску цркву и нове одбрамбене «стубове» – куле (пиргове). „Милутинова кула (пирг)“ се налази на путу од Хиландара ка мору, на улазу из Савиног поља у теснац Хиландарске речице, а Хрусија је подигнута на обали мора. Са главним храмом, Краљ је дао истовремено живописати и трпезарију и гробљанску цркву. Зида и цркву Вазнесења Христова на врху куле Хрусија, на морској обали испод Хиландара, касније срушена. Свети Стефан Дечански обновља цркву, али као цркву Светог Василија Великог.

65. 1313. Цркву Светог Јована Крститеља зида у манастиру Продрому у Цариграду са одлично опремљеном и новцем за текуће потребе опскрбљеном болницом и гостопримницом. Уз болницу отвара и медицинску школу „Мусион“ која делује све до пада Цариграда, а у којој предају најстручнији лекари: «Сазда цркву давањем безбројнога златна свога и начини многе и њректрасне њалаше, и њостави болнице, и њу начини мноштво одара ради њочивана болнима, меке њостеље њоставивши на њих... Многа изабрана села од њрке области и њу њриложи, од којих ће данак давати њоме месту. И многе веиште лекаре нашавши, даде им многе злато и њишо им је на њоњребу, да нењрењтано нањзиравају болеснике, лечећи их. Уз њих њостави достоименисте њуде своје, који ће њосеђивати болне, чинећи им све корисно, да нико од болесних не узнеоњује, но ако њишо зањњражи да му се даде.

И њолегдајште милостиње њењове... Као њишо је овај блањчасњиви за живошта свога установио, у томе месту код Светиога Продрома, и до данас сваки дан износи се у манњињрку њорњу обилно вина и хлеба и друге различне хране, ради довољног раздавања нишњињма и свакоме ко њоњребује...» Како истиче Игњат Рењин, по паду Цариграда Мехмед II Освајач, поклања напуштену болницу мајци великог везира Махмуд паше која је била Српкиња и остала у православној вери.

66. Око 1312/1313. године гради манастир Светих арханђела Михаила и Гаврила или, по другима, Светог арханђела Михаила, у Јерусалиму, унутар зидина Старог града, у непосредној близини цркве Светог Гроба (цркве Васкрсења Христовог) и Грчке патријаршије, у улици Светог Франциска. Архиепископ Данило Други сведочи: «Испуни и свети град Јерусалим не малим милостињама, давши злато и сребро небројено, и примајућу благослов и молбе за себе к Владици Христу од тамошњег Светог патријарха и од свију који се клањају вољним страдањима Христовим у томе Светом граду» На темељима старог ромејског манастира из 6. века, подигнутог на месту где се, по предању, Свети Арханђео Михаило јавио цару Давиду, Свети српски Краљ подиже Свете Арханђеле у Јерусалиму, у знак благодарности Богу и началницима његових војски за победу над Персијанцима (Турцима), коју су извојевали српски одреди под вођством Милутиновог војводе Новака Гребострека. У склопу манастира Милутин подиже и болницу (1315) која је одржавана прилозима потоњих владара (цара Душана – 1346, Ђурађа Стратимировића – 1404, Балше Трећег – 1413, Ивана Црнојевића - 1468), као и гостопримницу за смештај и прехрану српских и словенских поклоника у Светој Земљи. Како стоји у Повељи цара Душана из 1350. године, Стефан Дечански, „Свети краљ Урош Стефан”, храм је украсио, утврдио и даривао. Цар Душан је 1348. године одредио помоћ овом манастиру: Дубровник је издвајао 500 перпера годишње на име царине за продају соли Србији, манастир Светог Спаса на Бојани 100 перпера, а манастир Светог Николе на Врањини, острву на Скадарском језеру, дат је српском јерусалимском манастиру као метох и он је био дужан да за његове потребе издваја пола својег годишњег прихода. За време цара Уроша овај манастир примао је 100 перпера годишње од

Стана. Ту су почели да се окупљају и руски калуђери, који нису имали својег манастира у Палестини. После пропасти српске државе, српски манастир у Јерусалиму помагали су руски владари и бољари. Из хрисовуље царице Маре, супруге цара Мурата Другог, а кћерке Ђурђа Бранковића, види се да је овај манастир, у другој половини 15. века једно време био опустео, вероватно од чуме (колере). За време јерусалимског патријарха Теофана, у 17. веку, који је исплатио неки дуг српских калуђера из њиховог манастира у Јерусалиму, Светоарханђелски манастир потпао је под патријаршијску, односно грчку власт. Од свога настанка манастир је припадао Српској Цркви. У кодексном рукопису Грка Атанасиоса Ипсиландиса, насталом у 18. веку, који је пронађен пре десетак година на Синају, записано је да су «Срби монаси, који су били под јурисдикцијом пећког архиепископа, одавно обитавали у манастиру Светог Арханђела у Јерусалиму и управљали њиме». 1623. г., када већ одавно није било српске државе и када су приходи пресахнули, манастир је прешао у посед Грчке, Јерусалимске патријаршије. Бавећи се истраживањем задужбина Немањића у Светој Земљи и користећи старе изворе, В. Недомачки открива казивања архимандрита Порфирија Успенског, шефа Руске мисије у Јерусалиму средином 19. века, који је боравио у овом Светоарханђеловском

манастиру, у коме је привремено, до изградње сопствених здања, била смештена Руска мисија у Палестини и тврдио да у њему има много икона, међу њима и српских, 40 хелија и да је манастир могао да прихвати око 200 поклоника. У манастиру су се налазиле: трпезарија, болница, ризница и „дивна библиотека” са грчким, латинским и словенским рукописима и штампаним књигама, који су у међувремену сви разнесени. Светоарханђелска црква је камено здање са сиво-белом куполом, усред зграда, старих и дозидиваних, рушених и преправљаних. Састоји се од главног и бочног «брода», без иједног трага старине или словенског слова или предмета. Нема у њој докумената који сведоче о томе шта је све на њој рушено и преправљано, каква је била, када је сазидана и чија је задужбина. Српским манастиром Светих арханђела Михаила и Гаврила српски монаси управљали су око 300 година.

67. Пре 1310. г. црква Светог архијереја Христовог Николе «Орфана» у Солуну, која се налази у дворишном простору између улица Апостола Павла и Иродотове, првобитно једнобродна црква, са касније дозиданим бочним бродовима. Њен живопис, настао између 1310. и 1320. најбоље је сачуван у читавом граду, «одише свежим натурализмом, бригом за колорит и осећањем својственим ери Палеолога». По имену цркве, могло би се закључити да је при њој било и неко прихватилиште за сиротињу и сирочад. У бочним бродовима живописани су Свети Георгије-Горг, покровитељ немањићке владарске куће, и Свети Климент Охридски, омиљени мотив у српским црквама на југу. У 17. в. црква је постала капела манастира Влатадон.

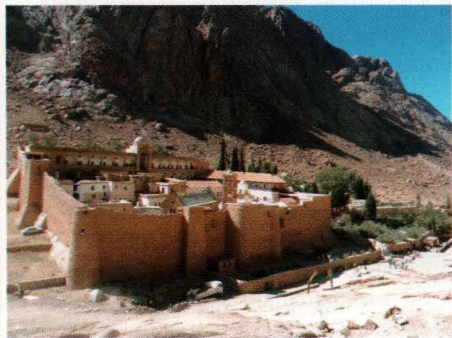
68. Црква Светог мученика Христовог Георгија у Солуну, данас претворена у музеј Агиос Јериос (?). «Тај храм беше прва рукојворина Свештоа нам јосјодина кир Саве, а

од некој времена, њошћо је оуцстело и оборено, краљ Милутиин ја обнови и украси и, из њемеља ја њоидиавши, многе дивне њалаше њостави и њакво местио сваковрсним и мноборјним њоѡрејшићинама ѡреисѡни и ѡо довољно, да сви они који ѡу ѡребивају имају свако довољство у ономе шћо му је ѡѡребно. И ѡриложи силно, небројено злато своје, да никада не оскудева ѡо местио ни до сада никаквим недосћашћком, и ѡу многа села и мейохе ѡакође ѡрикуивши, ѡриложи ѡоме местиу, и све уѡврди да буде њеѡколебиво, на блажени ѡеѡв сѡмен до данашњег дана. Јер у свима околним царствима и сѡранама ѡреѡричавало се велико боѡљубство овога блаѡчасћивога и смерности ѡеѡва.»

69. Богородичин манастир Косиница-Икосифиниса код Дrame, на обронцима горе Пангеја- Косинице (Кушнице), како је ову планину називало данас у великој мери асимлиовано српско-бугарско становништво ових подручја у североисточној Грчкој. Предање оснивање манастира повезује са преподобним Германом, испосником који се подвизавао у овој планинској пустињи у 10-11. веку, али први писани помен манастира јесте онај у хиландарској исправи из доба краља Милутина из 1320. г. и у патријаршијском сигилиону манастира Ватопеда из 1395. Вероватно је да је Свети краљ Милутин обновио манастирска здања као њихов други ктитор. Од Турака касније разорени манастир обнавља серски митрополит Партеније 1558.

70. Богатим даровима Свети Краљ помаже и манастир Свете Катарине на Синају.

71. Цркви Светога Николе у Барију (Бар-граду италијанском), у којој почивају Светитељеве часне мошти, Свети Краљ дарива «љеша Господњег 1319. у славу Бога и Светиој Николе» скупочено сребрно свештено постоље

за Светитељев кивот, који некада није био упопан у земљу и заробљен каменим плочама, као данас, већ је био изложен у цркви и приступачан верницима за поклоњење, првобитно вероватно као и данас у православним црквама у висини груди поклоника који приступају, а касније, како показује чувена слика Ћивота Светитељевог са триптиха Ђентила де Фабријана из 1425. г. - већ уздигнут на стубићима изнад глава верника који су га могли само дотицати врховима прстију. Према опису у инвентару ризнице из 1362, било је то уствари мермерно постоље у потпуности обложено сребрним плочама, са изобраењима Мирликијског Свеца и других Светитеља и вотивним потписима краља Милутина и сина му Костадина (пре помирења Милутина и сина му Стефана). Постоље је било наткривено у ранохришћанском маниру сребрном надстрешницом-кивор(ион)ом, (цибориум) од сребра, симолом неба, у које је, усред звезданог свода, био уписан лик Христа Сведржитеља, док су около били изображени или ликови Светих јеванђелиста или њихови симболи. Иза сребрне надстрешнице налазио се својеврсни иконостас (олтарска пала) са ликом Светог Николе и других Светитеља у хоризонталном низу. Ову целину осветљавали су велики сребрни свећњаци, међу којима и два делимично позлаћена висине веће од метра, и осамнаест сребрних кандила овешених о ланце изнад и око олтара, од којих је дванаест већих било украшено позлатом и емаљом, а шест мањих

двоглавим орловима. Овој скупини дарова српскога краља припадала је и велика кадионица од белог сребра, украшена представама Распећа, Светог Николе, Благовести и краља Стефана Уроша (Милутина) у емаљу азурно плаве боје, а можда још и три сребрна кандила на којима су на емаљу били изображени Свети Никола, српски Краљ, тј. како су га Латини титулисали и у натпису сачуваном у василици, краљ Расије и Диоклије, Албаније и Бугарије и читавог Приморја, од залива Јадранскога мора до реке Дунава Великога», и његова оружана сила. По одлуци капитола василике из 1353. многи од ових дарова су отуђени или претопљени. Изгледа да је краљ Милутин заправо у Бари послао огромну количину сребра које су обрадили локални вештаци у самом Барију, под надзором Которанина Обрада, сина Десиславиног, који је са сребром и краљевим овлашћењем да надгледа радове и дошао. Избор апулских мајстора за радове са сребром определио је и готички изглед самог олтара. Како примећује др Бојан Миљковић, дародавац никада није видео коначно обличје свога дара Светоме Николи за који је послао сребро са посебном повељом о даровању, која се наводно чува у црквеним архивима у Барију, које је, према неким мишљењима, подразумевало «и 1200 шкуда годишњег дохотка за одржавање олтара, свакодневне молитве и једну годишњу свечану литију за спас краљеве душе».

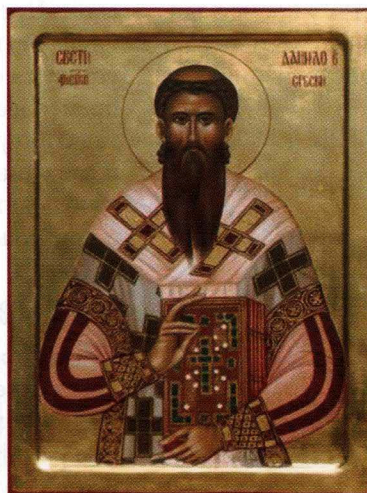
ОСНИВАЊЕ МОНАСТИРА БАЊСКА И СМРТ КРАЉА МИЛУТИНА

– ѿ „Житију краља Милутина“ Свѣтої
Архиепископѣ Данила Друїої

Литерарна вредност Свѣтої Данила Друїої (Пећкої) ѿочива на његовом чувеном зборнику „Живоїи краљева и архиепископѣ српских“, једној од најзначајнијих књига које нам је завештало средњовековно књижевно и духовно наслеђе. У ѿом оиширном зборнику живоїи средњовековних српских владараи црквених великодостојника, из друїе ѿоловине 13. и ѿрве ѿоловине 14. века, оїледају се слава и сјај средњовековне српске државе, њен ѿолиитички и духовни усїон, али и највештїаји њеної будућег ѿроїадања. Данило је био не само круїна истѿорїјска фїгура, ѿрве ѿоловине 14. века, већ и личностї која је имала видної учештїа у креирању ѿолиитичке, црквеної живоїиа и истѿорїје Србије своїа доба. Подаци које је он оствїавио у своїим делима о своме времену и о српској држави, о краљу Милутину и манастиру Бањска, су веродостојни и врло ѿоуздани јер долазе од дворскої човека и учесника у свим важним доїађаїма.

О ГРАДЊИ МОНАСТИРА БАЊСКА

Јер беше примио достојну заповест од благочестивога и христољубивога Стефана краља Уроша, да се брине о свршетку храма тога, и што је на потребу за подизање и устројство уметности црквене лепоте те свете цркве. Све ово било је његовом заповештїу тако. Јер овога свеосвѣшеног епископа Данила примаше господин краљ на свако већање у многочасну љубав и сласт, јер никада није погрешїо његове воље. Јер видео је да свака врлина светли на њему, тако да га је и веома волео, и чинио је веће саветовање и поучавање са овим блаженим, како би било могуће помоћу Божјом свршити ову жељу срца његова, о свршетку храма тога светитеља. Јер овај епископ Данило беше рођење и васпитање српске земље, од своје младости вођен и крепљен и настављан Духом Свѣтим, и веома имађаше крепку и вишу мудрост у срцу своме за подизање цркве, да је он заповедао уметницима и многоизабраним вештацима који зидају, како ће постављати ступове и надступља, и лучне сводове и црквене преграде. Јер његовом заповештїу и мудроштїу, даном му од Господа, старо здање те цркве би разорено, и ново од основа подигавши и сврши, на слику Свѣте Богородице Студеничке, заповештїу господина превисокога краља Стефана Уроша, за чување и покој блаженог и богоугодног његова тела, после одласка његова из овога сујетнога света ка Христу. И тако се сврши и украси овај свети храм,

не само манастир и једина црква, но и цео двор манастирски испуни и украси, тј. палате царске поставивши и трпезарију и друго остало; овај све свршивши и украсивши и испунивши, и одликова сваким довољством и правдама црквеним, као што се види и до сада, и сви који гледају говоре: „Блажен си, благодостиви и христољубиви краљу, јер нађе себи мирно место, и спомен твој (биће) у род и род.“

СМРТ КРАЉА МИЛУТИНА

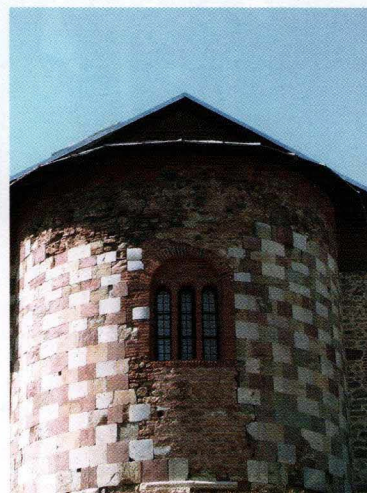
Пошто знађаше да брзо има да иде на пут од овога сујетнога света у

вечне обитељи, зато није од себе ништа штедео, не само богатство и славу земље царства свога, но и душу своју беше дао у руке овоме преосвѣшеному, говорећи му: „Узми моје имање, и подај ништима, не бих ли како год ја грешник постигао неки опроштај грехова.“ А милосрдни Бог увек бринући се о овоме своме слуги превисоком краљу од његове младости па до сада, и хотећи га узети од овог земаљског царства на вечни покој, пошто је прошло четири године овоме преосвѣшеном архиепископу Никодиму, и још неко време, паде овај превисоки господин краљ у љуту болест, и поче боловати у своме царском двору званом Неродимље, и унапред разуме овај блажени и превисоки краљ да неће избећи смрти у тој болести.

Ова болест његова изненада му дође, и вазљуби све који су ту; и отворивши своја богољубазна уста, слабим слатким гласом са умиљењем проговори, говорећи: „Ево разумите, чеда моја љубима, дође време мога одласка од вас, и ево се делимо. Но узвеличајте Господа са мнош, јер одлазим у његово наследство.“

И у то време престављења овога блаженог беше дошао к њему свеосвѣћени епископ Данило, који некада живљаше у рукотвореном му манастиру цркве Светог

мученика и апостола Христова Стефана, кога је веома волео у своме животу, јер се прилежно бринуо сваким богоугодним делима за овог блаженог и превисоког краља, што је било на корист његове душе. Када је овај био са малом децом неких властеличића српске земље, и отворивши уста своја, поче говорити ка блаженом и превисоком господину краљу: „Господару зашто нам ништа не говориш?“ И не беше гласа ни слушања од њега, јер се беше свезао језик његов. И када виде

свеосвећени епископ да се лучи душа његова од тела, заповеди да почну надгробна пјенија. (...) А у време када се разлучаваше његова душа од тела, беше видети лице његово као лице анђела Божија, јер се просвети више од древног Мојсија.

ПЛАЧ АРХИЕПИСКОПА ДАНИЛА НАД МРТВИМ ТЕЛОМ КРАЉА МИЛУТИНА

“О, јаој мени, слатки мој господару, зашто се брзо разлучи од нас, пастиру добри и чувару наш.

Сматрам блаженим много пресветло лице твоје, које се озарило од Пресветога Духа, којим и многоразумна светлост засија нама и именом силе крепости твоје разорише се превара и узбуне и лукаве силе безбожних поганика.

Сматрам блаженим твој доброговорни језик, на који се изли сладост Духа Светога;

Сматрам блаженима твоје златозарне очи, које су са милошћу гледале на ниште и убоге;

Сматрам блаженима твоје пречисте руке, које си имао увек пружене, дајући неоскудне дарове Богу и у божанствене цркве и неисказане милостиње ка ништима;

Сматрам блаженима твоје ноге које су ходиле незаблудним путевима богоугодних дела ништима и маломоћнима;

Сматрам блаженим, о преблаженим и богоизабраним дан твога покоја;

Ваистину сматрам блаженим и пречистим храм, у који се изволи положити богољубазно тело твоје.”

САХРАНА КРАЉА МИЛУТИНА У БАЊСКОЈ

Када је ово изговорио свеосвећени епископ Данило, заповедише да се спреме кола са изабраним кротким коњима, да положивши на њих тело блаженога и превисокога краља, и пренесу га ка спремљеном му гробу у цркву Светог апостола Христова Стефана, у рукотворени му манастир. И када је ово заповеђено, положише његово тело на кола, и пођоше носећи тело блаженога. На многим местима јављали су се пукови војника, мислећи да постигну неку своју вољу и да уграбе нешто од оних који носе тело блаженога, јер у то време, као што рекосмо, беше велики метеж; а видећи да се носи овога блаженога и као од неке

огњене јарости паљени, бежаху опаки покривши лице своје. Преневши га у манастир Светог апостола Христова Стефана, и ту учинивши све обично што је по законском уставу са свеосвећеним епископом Данилом, који је пренео његово свето тело, и са игуманом Савом, који је тада био у том манастиру, и са целим црквеним клиром, и све учинивши по законском уставу, и тако предадоше гробу свето и часно и блажено тело овога благочастивога и христољубивога и превисока краља Стефана Уроша.

ПРОЈАВЉИВАЊЕ СВЕТОСТИ КРАЉА МИЛУТИНА

Када је прошло до половине треће године после његовог престављења, и пошто је његово блажено тело лежало у земаљском благу, добри и послушливи Бог наш, казујући нам раније све у божанским списима што је на спасење, и који нам је завештао вечни живот, и који нам обилно даје улаз у Његово вечно царство, избравши овога богољубивога као праведно семе слугу својих, и давши му добар дар, пошто је толико време минуло, као што смо више указали, јављаху се многа и различна чудна знамења и виђења на гробу његову.

Када је једне ноћи црквени панамонах ишао у цркву да ужди кандила, јер беше време јутарњег пјенија, и виде неко страшно знамење на том месту. И обузет ужасом великог страха, брзо потече да јави тадањем игуману манастира тога, свечасном чрнци Сави и целом црквеном братству. Када је чуо игуман такву добру вест, сви се стекоше у цркву, и не мале хвале одавши Богу, учинише ноћна пјенија. И када су свршили јутрењу и када је дан свитао, заповедише ударати у била и доброгласна звона.

И пошто је био цео збор, сам игуман обукавши јерејско одјеајње са свечасним и изабраним чрнцима, појући божаствене песме приступише гробу Светога.

И разгрнувши земљу, обретоше тело његово заповешћу Божијом нераспадљиво и нетрулежно, такво да није отпала ниједна влас главе његове. И ту учинише велика славословља премилостивом Богу, који га је хранио од његове младости и није га оставио ни до сада, но је показао велику милост човекољубља Свога на његовом мртвом телу.

И, извадивши његово тело, из рова земнога, заповедише начинити нарочит ћивот и, узевши тело овога христољупца, понеше га, пренос чинећи са псалмима и песмама, појући надгробна пјенија, са кадионицама и миомирним мирисима, положише његово тело у такву спрему, и поставише ћивот пред икону Владике свију Христа, где лежи и од овога дана изван олтарских двери.

КУЛТ СВЕТОГА КРАЉА МИЛУТИНА СРЕДАЧКОГ (СОФИЈСКОГ) У БУГАРСКОЈ

Већ пуних пет и по векова у некадашњем Средцу, данашњој Софији, бугарској престоници, чувају се мошти србскога Светога краља Милутина. По својој упокојењу, после љуте болести, 29. октобра 1321. г. Свети Краљ је био погребен у бањском храму који је сазидао као своју гробну цркву, како каже његов животописац архиепископ Данило Други, “помишљајући у предобром срцу својој на преподобнога свога прародитеља, Светога оца Симеона, на то какву грађевину и црквени украс он постави на чување и на покој Светога тела свога”. “Разгоревајући се љубављу Христовом“, у договору са светом и блаженом матером својом и са телородним својим братом, краљем (сремским) Стефаном и са преосвећеним архиепископом Савом Трећим још за свога живота”, на основама срушеног старог здања бившег грачаничког метоха подигао је ново, “на слику Свете Богородице Студеничке за чување и покој блаженог и богоугодног његовог тела, после одласка његова из овог сујетног света ка Христу”. Тело краља

Владика Николај Велимировић

СВЕТИ НЕМАЊИЋИ

– МОСТОВИ ИЗМЕЂУ РАЗДЕЉЕНЕ БРАЋЕ, СРБА И БУГАРА

Кад говорим о задругарству, мени долази у памет једна шира задруга од (данашњих сужених) националних група на нашем светлом херојском и мученичком Балкану. Ми смо браћа по вери и духу са Грцима, Румунима, а још и по крви са Бугарима. Са Муслиманима ми смо без мало једно по култури и многим обичајима. Шта нас на свету спречава да будемо једна благословена задруга?

Наша је Црква миротворна по самим начелима јеванђелским. Она је миротворна и по примеру Св. Саве, који се трудио да учини и бугарском народу што више добра и што више услуга. Савино миротворство није било скривено дипломатско и бирократско, засновано на тајним основама од данас до сутра него миротворство активно, отворено, добротворно и братско. То је бугарском народу остало и запамтио је и до дан данас носи у срцу благодарност према нашем славном Светитељу. Цар Асен се једва решио после дужег времена да дозволи пренос тела Савиног из Трнова у Србију. Он је то учинио на дуго наваљивање краља Владислава. Но, да се бугарски народ о томе питао, ја верујем, да не би никада дозволио да се тело свечево однесе из Трнова. Вероватно да би оно и данас лежало у трновској цркви Светих 40 Мученика, као што у Софији лежи тело унука Савиног Светог краља Милутина. Многим Србима није познато да се у манастиру св. Јована Рилског налази црква посвећена Св. Сави и Св. Симеону, у којој бугарски монаси служе до данашњег дана. Свакако је то провиђење хтело да 1933. године Патријарх Варнава упути једно изасланство од неколико српских свештеника у Софију. Сећате ли се ви какви су онда односи били између наше државе и Бугарске? Сва је атмосфера била затрована неповерењем на обе стране. Саобраћај између две земље, и путнички и трговински, био је ограничен на званични минимум. Гледали смо се кроз крв проливену у рату. Међутим, наша црквена делегација примљена је и у Софији, и у свим местима куда је ходила срдечно, топло и одушевљено, не ретко и са сузама. Наши црквени изасланици осетили су тада да су у Бугарској запојени добром вољом за сарадњу и пријатељство са нама. Народ, црквена јерархија и већи део интелигенције који дише славенским духом стоји уз народ и цркву. Нећу да говорим о оном мањем делу интелигенције. Рећи ћу само да морамо бити на опрези од ње и то не ми сами, него и Бугари. Но и зар код нас нема људи који би хтели да заснивају срећу народну не на својој домаћој схеми, него на туђинском песку. Лак је посао имитирати и европеизирати се, много је теже, али и славније одржати своју индивидуалност националну и балканску. Познато је шта се догодило после повратка оне наше црквене делегације. Атмосфера се осетила чистија и подношљивија. Мало и помало и саобраћај наш са Бугарском у свим правцима потекао је као река преко уклоњене бране.

Милутина било је првобитно положено у гробницу у западном травеју у броду цркве. Две и по године касније на његовом гробу јавила су се знамења, која су објавила његову светост нетрулежним моштима. Нетрулежно, миомирисно тело Краљево било је свечано извађено из гробнице и положено у нарочит ћивот, уз црквена пјенија и молитвословља, под иконом Христа Спаситеља и наставило је да чудотвори и касније.

Ипак, часне мошти Краљеве у „славној“ Бањској нису остале дуго. Сматра се да су биле склоњене на сигурније место још у временима првих турских најезди на српску земљу, после битке на Марици (1371) а пре одлучне Косовске битке (1389), или бар пре прве велике, забележене, турске похаре и паљевине манастира 1418/19. године. Тада су пренесене у недалеку рударску варош Трепчу, 6-7 км уз Трепчанску реку, североисточно од Митровице, која се у 15. веку, до нешто пре пада Новог Брда (1455) и Смедерева (1459) и целе Србије, у доба деспота Ђурђа Бранковића, налазила под двојном српском и турском управом. Срби су деловали у Старом тргу, а Турци у турској Трепчи. Мало пре пада Новог Брда и Смедерева (1459) управа је прешла потпуно у турске руке, тако да се може закључити да су мошти Светога Краља пребивале у Трепчи педесетак година, те да су због погоршавања прилика у самој Трепчи 1454-1460, по одлуци непознатог архијереја, митрополита по имену Силуан, тајно пренесене у бугарски град Средац, данашњу Софију.

Трепча, у којој су, поред Срба и касније Турака, живели и средњовековни „гастарбајтери“ у краљевини Србији, немачки рудари, уопштено звани Са(к)си (и имали две римске цркве – цркву Светога Петра, звану Латинска или Сашка црква, и цркву Свете Марије), имала је у близини, на прилазима, одбрамбену тврђаву са донжон кулом – Трепчански град (Ћутет) и играла важну улогу у економском и културном животу не само Србије него и Бугарске. Часне мошти Краљеве похрањене су у једној од трију православних цркава – или у тзв. Калуђерској чије су рушевине у атару данашње Трепче или у једној од двеју, које су се налазиле пар километара даље од Старог Трга уз реку, изнад села Видишића, на земљишту које се зове Стара Трепча, можда баш на месту где је у првој половини 15. века подигнута турска џамија.

У времену између 1455-1459. пренесене су у Средац (Софију) трудом митрополита Силуана. Кратак спомен у Карловачком летопису не објашњава тачно када се то збило нити чији је митрополит био Силуан. Да ли је то онај једини који се под тим именом помиње у турским документима из средине 15. века као митрополит који је притежавао тимар са високим доходком и био „човек пашин“? Имања тога митрополита Силуана била су око Крушевца и он је вероватно био белоцрквански митрополит. Потпуно је могуће да је пренео мошти у Средац, где је у међувремену постао митрополит, при чему треба држати на уму да је то време када су и Средац и србске митрополије биле потчињене Охридском архиепископу.

Када су десетак година касније, 1469. г. из Трнова у Рилски манастир свечано враћане мошти једног другог српско-бугарског Светитеља - Јована Рилскога, мошти Светога Краља већ су почивале у древној цркви-ротонди из 4. века Светога Ђорђа у Средцу (Софији) и биле широко поштована светиња. О заустављању молитвене поворке из Трнова приликом преносу моштију Светог Јована Рилског натраг у његов манастир, писао је чувени Владислав Граматик: „Стугоше у славни град Средац (данашња Софија) и унесоше ћивот у велики храм Светог великомученика Георгија, где почива и Свети краљ Милутин, наречен Бањски. И тамо два Светитеља бејаху на једном одру и издаваху двојно благоуханије на удивљење свију, а ту се стече цели град са свећама и кадионицама.“

Свети Георгије или Ђорђе је у то време била митрополитска црква, најподобније место за похрањивање моштију Светог Милутина Краља. Речи Граматикове да је краљ Милутин био називан још и „Бањским“ сведоче како о његовој начитаности, тако и о познавању самог животописа Краљевог. Митрополит Силуан сигурно се постарао да, преносећи мошти, обезбеди и књиге потребне за богослужбено прослављање Светога Краља, а вероватно и сачувани део бањске ризнице.

Црквата „св. Краљ“. — Die Kirche „Sw. Kral“.

Црква
“Свeйoi
Краља” ире
и након
разарања.
Цео ири иде
је црква и
иџада и данас
носи име
ио Свeйом
краљу

София, „Св. Неделя“ следъ атентата.
Sofia. La cathédrale après l'attentat.

С. 45.

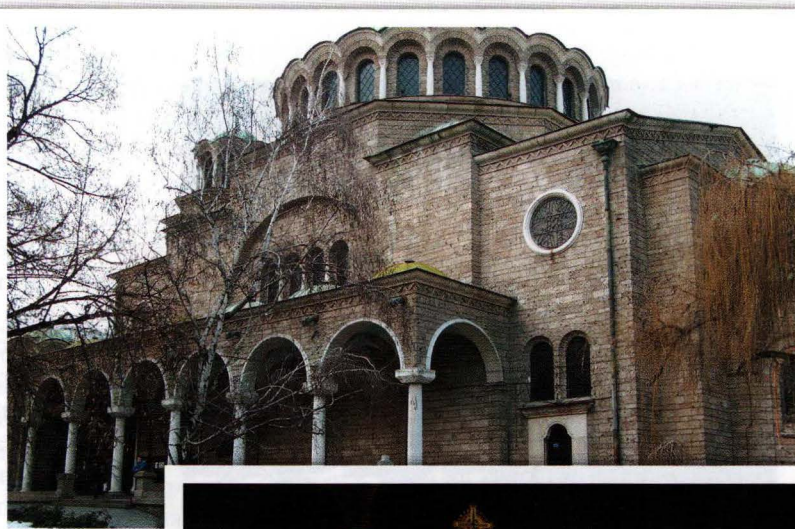

1515. г., када су Турци у Средцу терали младог златара Георгија да прими мухамеданство, он је, одбијајући да прими мухамеданство и бранећи хришћанску веру, говорио о Светитељима чија тела осташе целосна и неповређена трулежношћу и која точаху исцељење људима: „Ако не верујеш“, обратио се Турчину душманину, „ела са мном и показаћу ти краља Милутина, који лежи у овом граду, како почива у ковчегу као заспао и његове мошти одају миомир као крин“. Вера хришћанског младића, који је убрзо жив спаљен пред Сијавуш-џамијом, била је укрепљена примером Милутинових моштију и добила снагу да прими мученичку смрт за име Христово. Погребен је у цркви Свете Марине такође у Средцу (Софији) и убрзо убројан у Свете под именом Светог Ђорђа Кратовца или Светог Ђорђа Новог Средачког (Софијског).

У житију другог средачког мученика, Светог Николе Новог, које је саставио Матеј Граматик око 1555. на месту где се описује кончина Свеца, помињу се мошти, које почивају у главној градској цркви, која је „примила у своју унутрашњост и чува чудотворне мошти Светог и великог међу царевима краља Милутина“. После смрти Светог Николе Новог и његовог опела, његово тело - „оста(н)ци“ били су положени код ковчега са моштима Светог краља Милутина у средачкој цркви Светих Арханђела. Средином 16.в. ротонда Светога Ђорђа већ није била главна црква у Софији, зато што су је 1538. преотели Турци и претворили у Ђул-џамију. О томе говори и Стефан Герлах, који тај догађај везује за 30-е године 16. в.

1560. хиландарски монаси упутили су молбу руском цару Ивану Грозном, своме покровитељу и ктитору да им помогне и заузме се код султана да мошти Светога Краља Милутина буду пренесене у њихов манастир. Није познато је ли цар нешто предузео, али ово сведочанство показује да су се хиландарски монаси опомињали свога ктитора, мада његов култ међу Србима у турском периоду није био развијен као некада. Постепено су се заборавиле околности преноса моштију и у другој редакцији Троношког родослова из средине 18. в. се каже да је син Милутинов Стефан Дечански (!) пренесен из Скопља (!) у Средац.

Следеће сведочанство о моштима Светог краља Милутина је путопис немачког путника, теолога Стефана Герлаха, који 1570. пролази кроз Средац: „Главна црква (митрополија) је Света Марина... При вратима олтару у једном ковчегу лежи тело Светог Стефана, који је био бугарски цар и требало да постане монах. Руке су му откривене, али лице и остали делови тела су покривени. На грудима му је здела, у коју људи који му прилазе остављају новчиће. Поред ње гори светиљка (кандило)“.

Црква Свете Недеље у Софији, у којој данас почивају моштии Светог краља Милутина

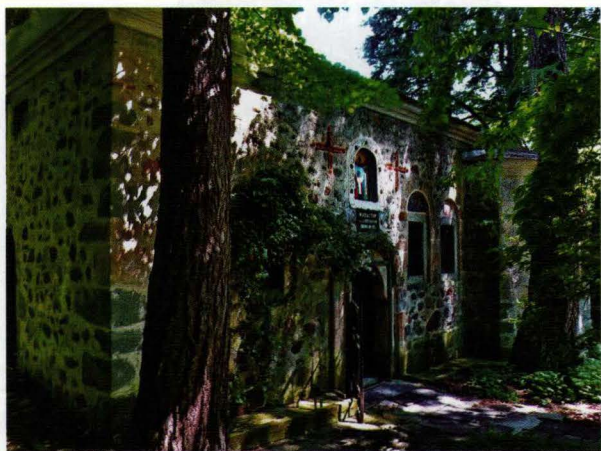

Између 1555-1570. биле су мошти Светога Краља пренесене у цркву Свете Марине, у којој су биле похрањене мошти младог Ђорђа Кратовца и која није сачувана, а настрадала је и у земљотресу 1585. који није нахудио моштима. Кивот са моштима стајао је близу царских двери иконостаса, које је уобичајено место за сличне светиње. Како је изгледао сам кивот, није познато, јер није сачуван. И током 16. века, као и данас, мошти су биле готово целе покривене, видела се само рука. Интересантно је да Герлах, попут многих учених људи старијег времена, нарочито на Западу, није правио разлику између Бугара и Срба, па је и Светога Краља сматрао бугарским царем.

1601. Дубровчанин Лукарић пише да су мошти још увек у цркви Свете Марине и да су сачуване „целе, са дугим власима на глави“. О целосности труљењем незахваћеног тела Светога Краља и добро очуваној коси говори и житије Светитељево, на месту где описује његово вађење из гроба.

Средачки (Софијски) римокатолички прелат Петар Богдан или Пјетер Богдани, рођени Србин из околине Призрена, који се покатоличио и временом и у самој науци био преведен у Арбанасе, али који се на једном зиду у манастиру Грачаница потписао као Петар Богдановић, тада епископ скадарски, у једном свом извештају Ватикану овако пише о моштима Светога Краља: „У митрополији постоје једне мошти, које

ГОРЊОБАЊСКИ ЉУЉИНСКИ МАНАСТИР СВЕТОГА КРАЉА

Константин Јиречек пише убрзо после ослобођења од Турака да је Свети Краљ у великом поштовању код софијског житељства. То поштовање једва да је икада јењавало, откада се бесцена светиња обрела у граду под Витошом и Љуљин-гором. Према месном предању, приликом преноса моштију Светога Краља из Трепче у Софију поворка је застала у планини Љуљин, крај села Горња Бања, које се данас налази на земљишту града Софије. У част тога збитија изграђен је на том месту манастир посвећен Светоме Краљу, који је касније, после обнове 70-их година 19. века, на таласу са стране продубљиваног српско-бугарског раскола и пропагандног хушкања Бугара против Срба, које су подјаривала нарочито антисрпска осовина Беч-Берлин, одузет Светоме Краљу и пренамењен Светом Кирилу и Методију. Ова легенда, која објашњава настанак манастира, може да се упореди са одговарајућим предањима о зидању манастира и цркава, посвећених Светоме Јовану Рилском, на местима на којима се заустављала поворка са моштима приликом последњег преноса Светитељевих моштију из Трново у Рилски манастир. Предање не почива на историјским чињеницама, зато што је манастир удаљен од пута који води из Србије за Софију и од било ког другог пута. За зидање обитељи и посвећивања Светоме Краљу вероватно је заслужно име Горња Бања, која стоји у вези са Бањском задужбином Милутиновом, његовом гробном црквом. Према Владиславу Граматику, Средчани (Софијци) су Светога краља звали и Бањски. Када је тачно основан Горњобањски манастир није познато, могао би бити и старији, с тим што је у 15. веку добио ново посвећење. Судаћи по имену попа Милутина из села Гурамзово, који је у Љуљинском манастиру оставио запис о зидању обитељи у част моштију Светога Милутина Краља, његов култ оставио је трага и у месној антропонимији.

називају „Свети Краљ“. Но, мени се чини да је овај цар био балсамован. Не дозвољавају да се види осим једне руке, док је остало све покривено.“ Латински црквени великодостојник, проверица Богдани, као типичан паписта свога времена, са уобичајеним критицизмом, злурадешћу и цинизмом према православнима и њиховим култовима, посебно према поштовању светитељских моштију помесних Светитеља, нарочито када су у питању личности које су за живота деловале као осведочени противници унијаћења свога народа и штедри добротвори, какав је био и Свети краљ Милутин, пројављује начелно неверје у посмртну пројаву чудотворне и исцелитељске силе Божије у телима Божијих угодника, која је за православне била сасвим опипљива реалија њиховог верског живота. Током 1667, у свом другом извештају, Петар Богдани пише о Краљевим моштима подробно: „Мошти Светитеља никада се не срећу у црквама римокатолика. У Софији или Средцу (Сердици) схизматици чувају цело људско тело без главе и тврде да је неки цар обезглављен од сина, но никада се није чуло да је извршио неко чудо, нити је код нас била од цркве одобрена његова светост. Шизматици прослављају његов празник 15. октобра по старом календару. Надбискуп нити потврђује нити одбацује њихову светост, довољно је то што је био обезглављен у време шизме и што то остаје на процену Цркве. Надбискуп је једном видео код њих биографију обезглављенога, писану руком на српском језику ћирилицом. Владарев родослов изводе од Константина Великог, али није надбискуп имао времена да прочита биографију и види њен крај“.

Из наведеног одломка види се да су мошти краља Милутина у то доба већ биле без главе, док су 1601, како саопштава Лукарић, биле целокупне са очуваном косом. То је записано и у Руварчевом родослову 1563-1584. Никакав познати извор не спомиње да се нешто десило у међувремену и да су мошти остале без главе, нити је познато где се она сада налази. Истина, ако се има у виду настојање хиландарских монаха да добију часне мошти другог ктитора свога манастира, није немогуће да је на неки начин, криомице, глава Светитељева (а можда и друга рука) послата из Средца у Хиландар. Такве свештене „пошиљке“ биле су некада уобичајена пракса и на овим, некада уистину нераскидиво повезаним просторима, нарочито у временима великих искушења. То потврђује и чињеница да су хиландарски монаси 1837/39. г., у доба тешке чуме у једном другом бугарском граду - Самокову, где је такође свебугарски култ Светих Немањића, нарочито знаменован упокојењем првога српског архиепископа Саве у старој бугарској престоници Великог Трнову и његовом бригом за бугарски православни народ, остао изузетно снажан, послали преко монаха Серафима његовим житељима спасоносни дар: „моштник“ са честицама часних моштију Светог целебника Пантелејмона и Светога Саве Српског, које су одагнале болештину и, потом, са највећом љубављу и благодарношћу тадашњих Самоковљана биле

похрањене у Самоковском девичком манастиру, где се и данас чувају, и износе на целивање на празнике двају Светитеља.

Око чињенице да је тело остало без главе су се у међувремену исплеле легенде које су искривиле Милутиново житије тврђом да му је син одсекао главу. Истраживачи нагашавају да ово накнадно искривљавање агиографских чињеница указује да сам чин одвајања главе од тела није извршен насилно, од стране Турака, на пример, него уз суделовање саме Средачке митрополије. Уосталом, подобни примери дељења моштију, скопчани са вером да је свака честица телесних остатака Божијих угодника подједнако света и чудотворна, у то доба били су сасвим уобичајени и добро познати.

Детаље из живитописа краља Милутина Богдан(и) је морао дознати од самог митрополита средачког. Интересантан је спомен Константина Великог као претка Светога Краља Милутина. Као што је познато, у старим српским родословима овај ромејски цар узима се као родоначелник читаве лозе Немањића, што је очито нашло места у рукописној биографији Милутиновој, коју је видео Петар Богдан(и) и читао сам православни митрополит средачки.

Петар Богдан(и) још нетачно каже да је празник Светитељев 15. октобра „по старом календару“, док је добро познато да је Милутинов-дан и у србском и у бугарском календару 30. октобра (дан његовог упокојења је 29. октобар).

Богдан(и) помиње у извештају и небеског покровитеља митрополитске цркве у којој су се чувале мошти. Има основа да се претпостави да је то била црква Свете Марине. 1670. Богдан(и) пише да је пре неколико година митрополитска црква у Софији разрушена од једног турског паше, који је сазнао да је њен живопис направљен без дозволе. Изгледа да је после рушења Свете Марине нова главна црква у Софији постала Света Недеља, она коју помиње још Герлах у списку софијских цркава. Изгледа да су мошти премештене у њу крајем 60-их година 17. в. и да она отада, по својој највећој светињи, која се у њој чувала непрекидно и са највећим поштовањем, све више у народу почиње да се назива црквом Светога Краља.

Запис на Псалтиру, који је припадао 1725. цркви Светих Арханђела у Нишу, али је нађен у селу Локорско у месецословном запису за 30. октобар стоји; „У овај дан Светога боговенчаног краља Милутина Србскога чије су мошти у Средачком граду“. У октобарском месецослову цркве Свете Петке у Брезнику, печатаном у Москви око 1750, уз 30. октобар, где је забележен само спомен Светог Зиновија и Зиновије, непознати свештеник додао је руком „боговенчани краљ Стефан Софијски“.

На једној хиландарској графици из 1757. међу Светитељима је изображен Свети Милутин Урош, краљ србски, за кога се у белешци вели да је „царевао лета 40, а његове мошти целе стоје у храму Свете Мученице

Марине који је у Софији бугарској“. Ово сведочанство је анахронизам зато што средином 18. в. црква Свете Марине више није постојала, мада мошти нису биле целовите у смислу да су сви њихови делови стајали на окупу, ако и јесу биле целе у смислу нетрулежности. Током 1705. Јеротије Рачанин на путу из Јерусалима за Србију пролази кроз Софију и бележи да је видео „целокупне“ мошти Краљеве, али не помиње недостатак главе, свестан да и без ње светиња може да се одреди као

КУЛТ СВЕТИХ НЕМАЊИЋА У САМОКОВУ

У југозападној Бугарској, у граду Самокову, у његовим трима градским црквама и Девичком манастиру, изграђеном 1772. г. на месту старог хиландарског метоха, Девичког манастира Покрова Пресвете Богородице, који су сви посвећени Пресветој Богомајци, великој заступници пред Богом и спаситељки самоковске области, чувају се знакови снажног култа српских Светитеља немањићког раздобља. Преносом делића моштију Светог Саве у Самоковски манастир у првој половини 19. века додатно је ојачан немањићи култ присутан у Бугарској у целини још од 13. века и обновљан нарочито од 1577. године, када је Самоковска епархија ушла у састав васпостављене Пећке патријаршије. Највећу снагу и распрострањеност у Бугарској култ Светих Немањића достиже у 18. и 19. веку. У Митрополијској цркви, цркви Светог Николе и Покровском манастиру самоковском налазе се бројне иконе и живопис са представама Светог Симеона Мироточивог, Светитеља Саве и Светих Краљева Стефана Уроша Другог и Стефана Уроша Трећег. Са обеју страна Покрова Богородичиног представљени су у пуном расту - с десна краљ Милутин, Стефан краљ Србски, а с лева Свети Јован Рилски.

Велика омиљеност култа српских владара из светородне лозе Немањића у Бугарској, чији су ликови не само изображавани по црквама него и наручивани на личним и породичним иконама многобројног верног народа, добила је на снази нарочито од 15. века. Та популарност није се заснивала само на чињеници да су мошти Стефана Милутина почивале у цркви Светога Краља у Софији. По речима угледне бугарске научнице др Аксиније Цурове, објашњење те популарности „требало би тражити у духовном контексту времена које је уследило после 15. века: услови који су стварали потребу за јачањем успомене на свете владара-Светитеља, повезане са идејом јединства Словена на Балкану, изнедрили су учвршћујућу и обновитељску снагу. Доба у коме су националне границе ишчилеле под притиском иноверног господара истакло је у први план потребу за постојањем једног моћног господара, заштитника Словена и Православља уопште, чије обиталиште није могло бити чисто овоземаљско.

У старијим хроникама цркве Свете Недеље записани су приходи прикупљани са ђивота са часним моштима... Током 1867-1868- од ђивота Светога Краља црква је имала приход 5924 гроша и 27 пара. Некада је ђивот са моштима стајао испред иконостаса, северно од царских двери. Данас се налази уз јужни зид, непосредно до иконостаса.

МОШТИ СРБСКИХ СВЕТИТЕЉА У БУГАРСКОЈ - ПРИЗИВ НА ПРАШТАЊЕ И ОБНОВУ СРПСКО-БУГАРСКОГ ЗАЈЕДНИШТВА

Судбина цркве Светога Краља у Софији испуњена је мноштвом опасних збитија, које су све силом Божијом надживеле Краљеве часне мошти. Пре свега, мошти су остале нетакнуте

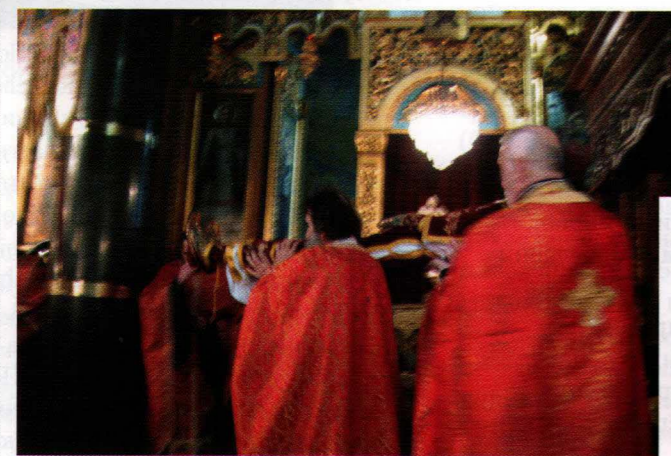
„целокупна“. Прво сведочанство да је Света Недеља митрополитска црква потиче из 1700.г.

Записи из 1754. и 1756. у минејима у цркви Свете Петке у Брезнику помињу ову цркву као „храм звани митрополија, Светога Краља Милутина,

Свете великомученице Недеље-Кирјакије и Марине“. Очеvidно, храм је имао три олтара, посвећен овим Светитељима. Како се види из стављања на прво место имена Светога краља Милутина, управо тај олтар сматран је главним. Олтар Свете Марине обележавао је спомен на већ непостојећу пређашњу главну цркву у Софији. Присуство посебног олтара посвећеног Светом Милутину у цркви где се чувају његове часне мошти је важан детаљ његовог култа.

1845. руски слависта В. Григорович посетио је цркву Свете Недеље и затекао је поцрнелу и нагрђену, са знацима очевидне запуштености. По њему, црква је била посвећена Светој Недељи, светом Краљу и Трима јерарсима, којима је припао у међувремену олтар дотада посвећен Светој Марини. Уствари за Софијце је и тада, као и сада, црква била посвећена Светом Краљу, како је то записано у летопису цркве 1853. – „црква Митрополија боговенчаног цара Милутина Стефана, опште називана Свети Краљ“.

У старијем летопису цркве 1812-1853. именована су три покровитеља храма, по овом редоследу – Свети Краљ, Три јерарха, Света Киријакија. Приликом обнове цркве 1863. начињен је натпис који је био сачуван до почетка 20. века, у коме се црква назива „Храм Светог боговенчаног краља Милутина“.

Пресвлачење моштију Светиога Краља у нове одежде

приликом турског немилосрдног разарања цркве Свете Марине.

Касније, 11. априла 1831. претрпеле су ново искушење. Према запису у једном штампаном Речнику, тих година Турци су поплачкали софијске цркве, а тело Светога Краља било је истрешено из ђивота наред цркве Светих Арханђела, која се налазила непосредно до цркве Свете Недеље: „Нека буде знано сваком живом човеку да, када дође Али бег Крцалија у Софију да плачка, да разби чаршију, оплачка стоку, похара цркве и истресе Светога Краља из ђивота наред цркве Свети Арханђели на Лазареву суботу 1831. г.“ Према Иширкову, Турци су избацили мошти из ђивота да нађу у њему благо или да му скину сребрни оков, начињен 1803.г., који још увек постоји. У цркви Светих Арханђела мошти су, изгледа, остале још неко време, а потом пренесене у цркву Светог Краља, која се налазила у непосредној близини.

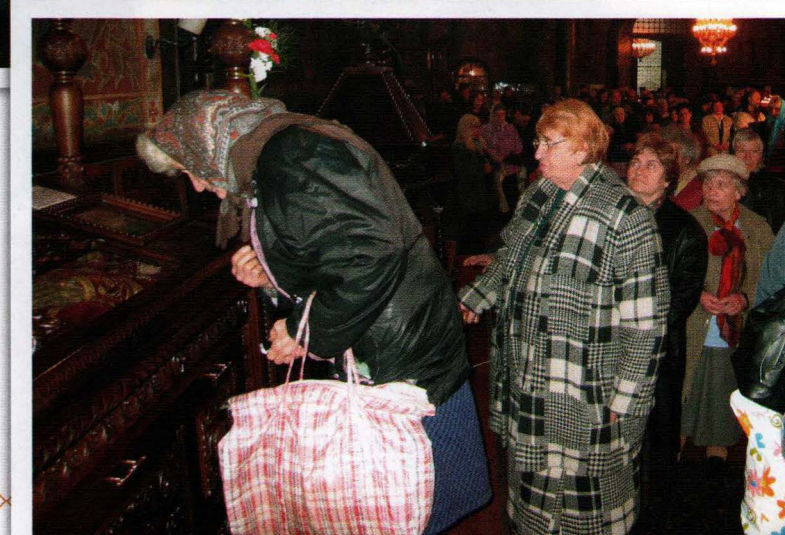
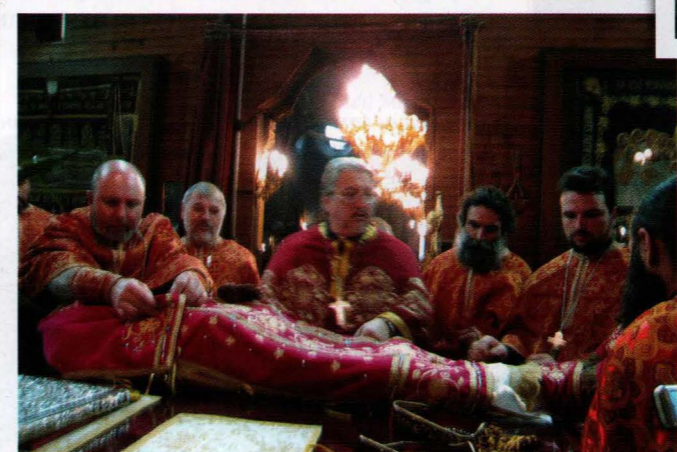
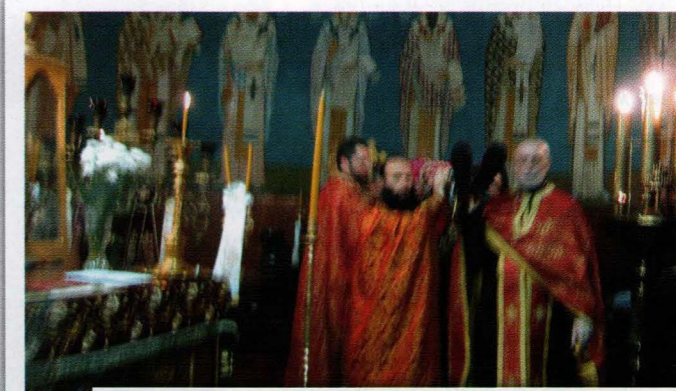
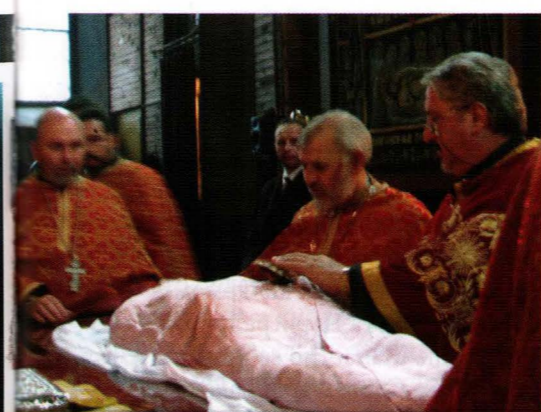
1858. збио се страшан земљотрес у Софији, при чему је једно од кубета на цркви Светога Краља пало и убило једног дрводељу, али ова несрећа очигледно није угрозило часне мошти.

1856. г. „сабрао се народ бугарски и одлучио да сруши стару цркву Светога Краља и подигне нову, већу која је имала постати саборни храм софијски, при чему су Краљеве Мошти опет пренесене у цркву Светих Арханђела. Градња новог храма је започета 1863, а довршена је и храм освећен 1867. Изнад главног улаза у храм постављен је натпис од белог мермера са уклесаним црквенословенским писменима: „Храм Светог боговернога краља Милутина, нареченог Стефана, саздан од благодостивих Бугара у Средцу, у дане султана Абдул Азиса 1863“. Овај натпис стајао је на цркви док се нису распламсала међусобна непријатељства и непојамне мржње једноверног бугарског и српског народа у Балканском и Првом светском рату, када је уклоњен и откада је црква преименована у цркву Свете Недеље. 11. маја 1863. Освећена је велелепна новосаграђена црква Светога Краља на саборној свечаности којој је присуствовао читав Средац и житељи многих других градова, не само Бугари и Срби, него и Јевреји, Турци, Армени, Цигани и други. више од 20000 душа. По завршетку вечерње службе свеколико духовенство

је у одежама отишло из велике нове цркве до храма Светих Арханђела, или Светих Бестелесних Сила, где су почивале мошти, и пренело их у свечаној поворци на ново место почивања. Храм Светих Арханђела двадесетак година касније срушен је приликом уређења Трга Светога Краља испред нове цркве.

Осамдесетих година, нарочито после 1876. Турци су готово свакодневно подметали пожаре по Софији, кажњавајући православне за њихове устанке, али и поред тога што су у пожарима нестале читаве махале, ниједан се није прикоснуо цркве Светога Краља.

Мошти Светога Краља остале су неповређене и у терористичком акту, бомбашком атентату усред цркве Светога боговенчаног краља Милутина у Софији 16. априла 1925.г., на Велики четвртак, симболично на дан када је Јуда предао Спаситеља Његовим крвницима, који су починили бугарски комунисти, активисти безбожне Интернационале, побивши више од 200 људи и ранивши више од 500, све самих представника бугарске војне, политичке и друштвене елите, и обичног света, неколико десетина генерала и официра, народних посланика, ратних војних инвалида, жена, деце, ученика и студената. Богослужбено прослављање Светога Милутина настало је убрзо после смрти, састављањем житија и касније службе. Интересантна појединост из савременог поштовања моштију Светога Краља јесте његово пресвлачење у нове одежде сваке године на његов празник и разделивање старих у делићима верноме народу.

„Овај благодостив и христолоубиви Господин мој превисоки и крејки и самодржавни краљ Стефан Урош (Милутиин) био је ненасити зидатељ

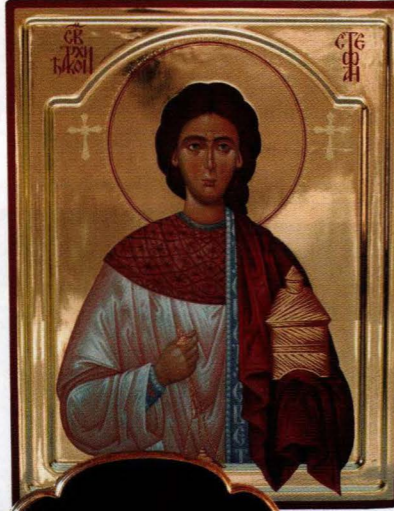
божанствених

црква, и не само зидатељ, но и њалих обновитељ... иако да се њрочуло њево име у све народе и царства... У држави своја ошчасива многе божанствене манастире од самој основа подиже, и одликова достоименим славом... обнављае ствара рукоположења и родитеља и њародијеља својих... И не само у држави своја ошчасива, нејо и по целој великој Романији, и у самом великом и новом Риму (Цариграду), сазда цркве, а ошчалама даде многе милостије, и иамо маломоћне хранећи и ѡрејући...“

(„Житије Светио Краља Милутиина“ - Архиепископ Данило Друи)

„Са Бањском ѡочињу највеће и најраскошнје немањихке задужбине. Сивољни зид је ѡодињут од белој и црвеној мрамора и модрој сериенина. Грађевина се равна са савременим италијанским грађевинама. По својим димензијама, шехничкој савршености, симетричним размерама, бојастиву орнаментике и савршеним архитектонским облицима, Бањска ѡредставља најбољу романску грађевину у Србији.“

(А. Стефановић, Српски књижевни гласник 9, 1903)

Манастир Бањска

Манастир Бањска се налази, у живописном крајолику, на обали истоимене речице, десне притоке Ибра, у подножју планине Рогозне, 12 километара северно од Звечана и на 4 километра од магистралног пута Косовска Митровица – Краљево, на траси некадашњег, калдрмом попличаног, пута Цариград – Дубровник. Манастир са црквом посвећеном Светом архиђакону Стефану саграђен је између 1312. и 1316. године, као задужбина српског краља Стефана Уроша II Милутина, једног од најмоћнијих владара из династије Немањиха, и једног од најмоћнијих владара на Балкану тога доба. Милутин је Бањску наменио себи за гробну цркву и тамо је најпре и био сахрањен. Међутим, после Косовске битке 1389. године, његово тело је пренето у Трепчу, а потом, 1460. године, у бугарски град Софију, где се и сада налази.

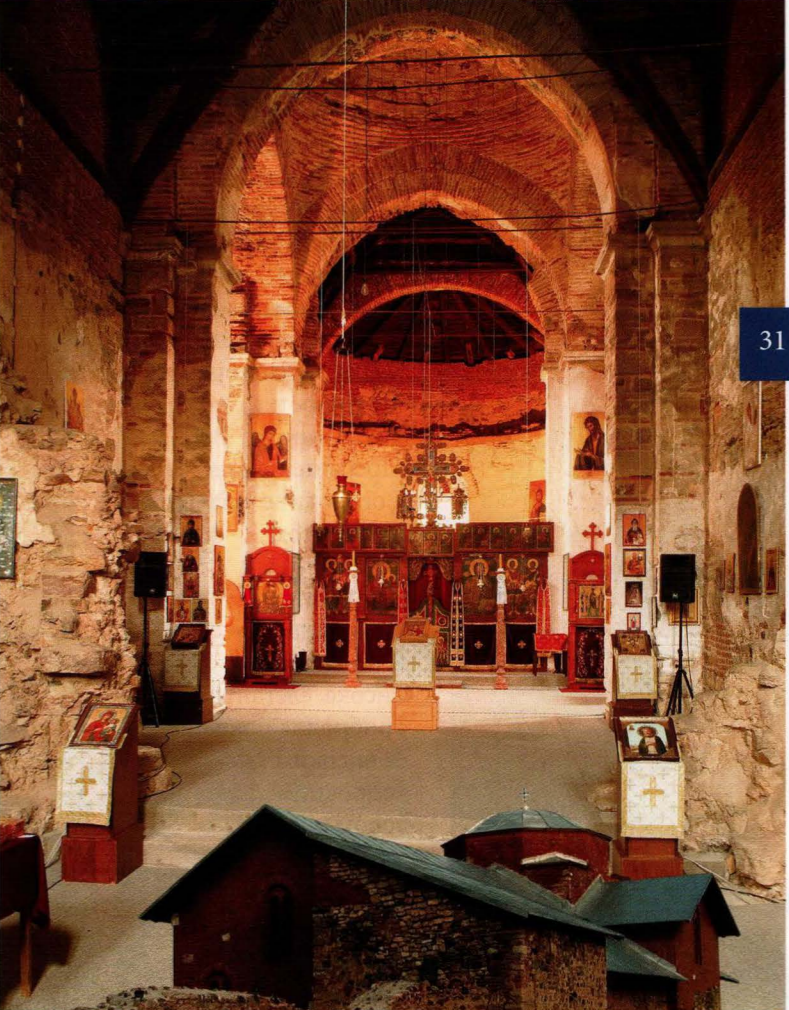
Црква Светог Стефана је изграђена на месту старијег порушеног храма, при

живој са делом моштију Светиоа архиђакона Стефана, ѡајрона храма Бањској манастира. Изнад је икона Светио Стефана коју су сликали дечански монаси, и (горе лево) Свети краљ Милутиин, дејале фреске “Сабор Симеона Немање и краља Милутиина” из Пећке ѡајријаршије

којем је, у другој половини 13. века, за време Милутиновог оца, краља Уроша I – било седиште Бањске епископије. Милутин је епископију претворио у игуманију. „И нађох храм овог Светог првомученика, апостола и архиђакона Стефана, порушен и разорен, па га изнова саздах, и рекох да никако не буде архиепископији, ни епископији, већ само игуманству на општежилиште монасима...“ Даровном златопечатном повељом издатом, вероватно, 1314. краљ је богато обдарио своју задужбину, обезбедивши јој огромне поседе, претежно на Косову и Метохији: укупно седамдесет пет села и заселака, девет катуна са око петсто пастирских породица, новац и друге приходе. Тако је настао један од највећих феудалних поседа цркве у средњовековној Србији.

Бригу око подизања своје задужбине краљ Милутин је након саветовања са својом мајком, тада већ монахињом Јеленом, братом „прежде бившим краљем“ Драгутином и архиепископом Савом III поверио Данилу Другом, каснијем првом бањском игуману и српском архиепископу, који је иначе био близак краљев сарадник и повереник, књижевник, човек великог знања и изграђеног укуса, један од најпросвећенијих људи код Срба тог времена. Данилов животописац у свом делу „Живот архиепископа Данила“ каже да је краљ Милутин у Бањској сакупивши „многа своје богатство и све своје имање“ „многим мољењима и слатким речима“ поставио Данила, који је тешко оставио Хиландар, за чувара краљеве ризнице.

Изглед манастира ѡре 2007.

О неимарима Бањске нема помена у историјским изворима. Константин Јиричек помиње протомајсторе браћу Ђорђа, Доброслава и Николу који су до 1331. године по српским земљама „назидали били и украсили многе цркве, па можда и Бањску и Грачаницу“. Зидане цркве посвећене Светом Стефану, заштитнику свих Немањића и вероватно првој српској слави, отпочело је крајем 1312. По изричитој жељи краљевој, ново здање би подигнуто „на слику Свете Богородице студеничке“. Настојећи да у градњи опонашају век и по старију Студеницу, гробну цркву оснивача династије Стефана Немање (Светог Симеона), градитељи су се доста слободно понашали, па је узор опонашан само у основним цртама. „Бањска највише следи свој узор у обради фасада скупоценим каменом и у архитектонском украсу“, кажу историчари уметности.

По својој архитектури манастир Бањска спада у групу цркава рашког стила. У основи црква је гробродна грађевина са полукружном олтарском апсидом. Са јужне и северне стране налазе се капеле. Припрага је имала две куполе (звоника) на западној страни. Црква је обложена каменом оплатом у три боје. Поред

тога, фасада храма Св. Стефана била је богато украшена и скулптуром и каменом пластиком. До данас је сачувана, у Православној Цркви ретка, скулптура Пресвете Богородице са Христом која се налази у манастиру Соколица. „То је била снажна, висока, елегантна гробродна црква са високим попречним бродом и куполом на средини. На њеним широким и равним фасадама смењивале су се тробојне површине камена са

раскошним рељефима што су покривали оквире прозора и портала. Спој јединственог колорита и меког, топлог рељефа рашке традиције, давао је бањским фасадама свечани изглед, по којим би им могле бити равне само тосканске фасаде сијенске катедрале.“

Главни понос Бањске било је чувено „бањско злато“, опевано у народној песми и описано у оновременим путописима. Чинили су га танки златни листићи којима је облагана позадина фресака, такође по узору на манастире Студеницу, Милешеву и Сопоћане. Данас је од тог живописа очувано само неколико избледелих фрагмената.

Када се краљ Милутин 1321. године упокојио у свом двору у Неродимљу и архиепископ Данило пренео његово тело у Бањску, црква је великог задужбинара дочекала у пуном сјају своје импозантне архитектуре одуховљене раскошним фреско-сликарством и црквеном уметношћу. У Бањској је у северној капели, касније, сахрањена и краљица Теодора, супруга Стефана Дечанског и мајка цара Душана, па је то био и разлог, да је цар Душан, поводом свог крунисања 1346, већ богатој Бањској, повељом даровао нове поседе.

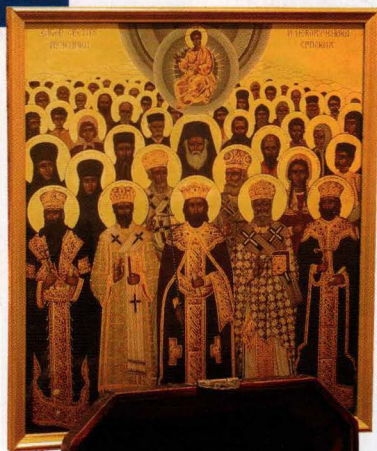
Иако монументално здање са црквом, трпезаријом, библиотеком, коначима и „палатом царском“, Бањска је почела да пропада врло рано: 1419. године био је „запаљен дом Светога Првомученика завишћу бесовском“ и „пожежено књижије“ којим се „Бог слављаше и Свети мољаше“. 1433. манастир је још увек појао, али је у другој половини истог века заустео. Путописац Курипешкић забележио је да је по наредби султана манастир у 16. веку разорен јер су се у њему сакупљали хришћански бегунци пред турском влашћу.

Највећа разарања забележена су 1689. године, за време турско-аустријског рата, када су га наизменично користиле турска и аустријска војска као војно утврђење. Место Бањска се тада помиње као варошица коју су држали Турци. У току 17. века

Трон са чудотворном иконом Пресвете Богородице, којом Казањске Мајке Божије из манастирске цркве

Моштии Светиої Јована Зайворника у кайели манастирскої конака йосвећеної Светиом Данилу II

32

ископани су и манастирски подови који су били украшени разнобојним мермером. За време Првог српског устанка црква је још једном запаљена од стране Турака. У 19. веку, већ разрушена црква, претворена је у џамију, и као таква служила је све до Првог светског рата.

Руски научник Александар Гиљфердинг је у свом делу „Путовања по Хеџеговини, Босни и Старој Србији“ из 1859. године о манастиру Бањска записао: „Ову светињу ноћу штите чврста жељезна врата. Над њима се види камена плоча, на којој бијаше натпис, сада саструган... У источном дијелу града најчешће на рушевине лијепе простране цркве, која одаваше елеганцију и лакоћу стила. Грађена је у облику крста са малим испустима. Зидови лађе цркве, дуге, по нашем мјерењу, 39 и широке 26 стопа, сачувани су, али је припрата потпуно срушена. У цркви као да није било ни стубова ни колоне. Једно кубе је сачувано цијело, мада су се дјелови сводова који га држе срушили, као и цио кров. Изглед кубета показује да су се размјере грађевине одликовале пропорционалношћу. Спољни зидови су обложени бијелим и ружичастим мермером, док су унутрашњи били пуни фресака, од којих су поједини дјелови сачувани. На земљи леже два у мермеру исклесана медвједа, који су уљепшавали спољашњост грађевине, а које су Муслимани оштетили. Мермерни патос је дјелимично искварен. Зид око свода који везује лађу цркве са припратом, а сада служи као улаз у цркву, свуда је порушен, као и онај око великих полукружних прозора. Тако сада изгледа Бањска црква коју је у име Светог првомученика Стефана у Рашкој на топлим водама сазидао познати српски краљ Милутин, одредивши је за средиште епархије, и у којој је био у његово доба епископ, плодни писац српског цароставника Данило. Пошто Турци освојише Бањску, ова лијепа црква би претворена у џамију. Уз њу дозидаше минарет, који није био тако трајан као стара црква. Он се давно срушио и на његовом мјесту стоји гомила цигли и сметља. Само његов доњи дио, зидан уз цркву и подупрт њеним чврстим зидом, стоји још и данас нарушавајући правилност скице храма... Око Бањске, у долини, има неколико топлих минералних извора. На једноме од њих недавно је

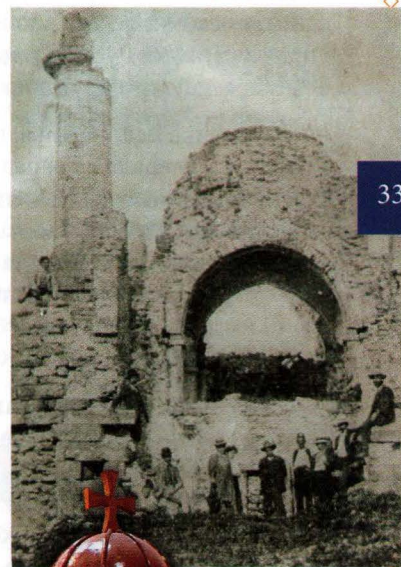
подигнуто купатило. По тим изворима или бањама добио је име и град и ријека...“

Године 1912. Турци су напустили Бањску. Разрушен и запуштен манастир је чекао обнову. Архитекта и професор Београдског универзитета Ђурађ Бошковић је од 1928. године детаљно снимао и испитивао рушевине цркве у Бањској, да би се се са обновом почело 1938. године. Међутим, Други светски рат донео је нове невоље, тако да радови на цркви нису довршени.

Манастир Бањска је, разорен рукама проклетих Агарјана, 520 година провео у рушевинама. Манастирско злато и драгоцености, па чак и тесани камен са цркве и манастирског насеља су растурени и разнети, даровна повеља „самодржца свих српских и поморских земаља“ је вековима била у туђим рукама, док су његове мошти у туђој земљи, далеко од његове задужбине подигнуте „за чување и покој тела превисоког краља Стефана Уроша, после одласка његова из овог сујетног света“.

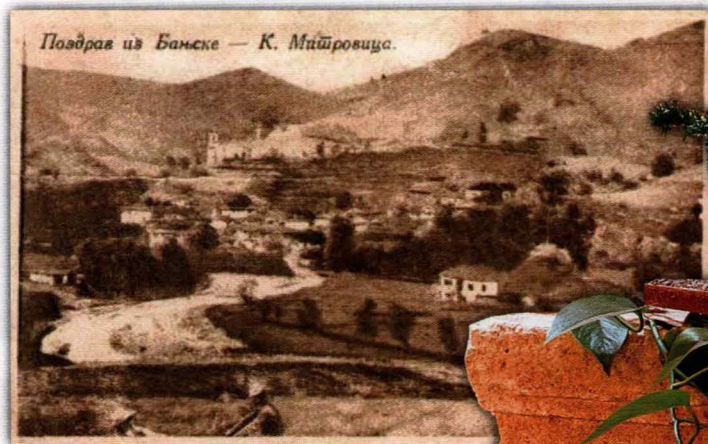
Ипак, знајући да се ради о великој светињи народ је вековима обилазио ове знамените зидине. Поново је, трудом Српске Цркве, манастир оживео и пропојао 2004. године, када се у њему окупало младо монаштво. Манастир је одмах по поновном оснивању постао духовни центар Срба на Косову. У току 2006. године почела је обнове саме цркве и ширег манастирског комплекса.

Сћање манастира Бањска између два рата

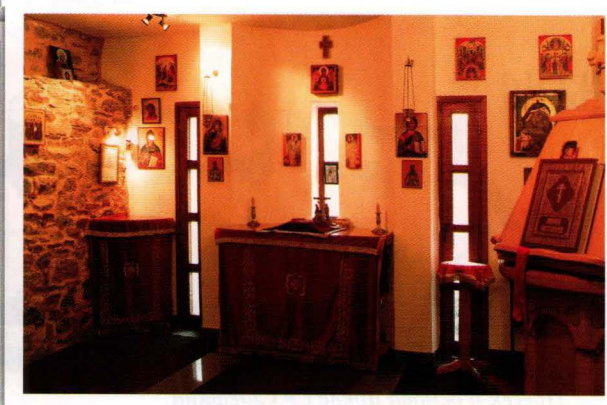
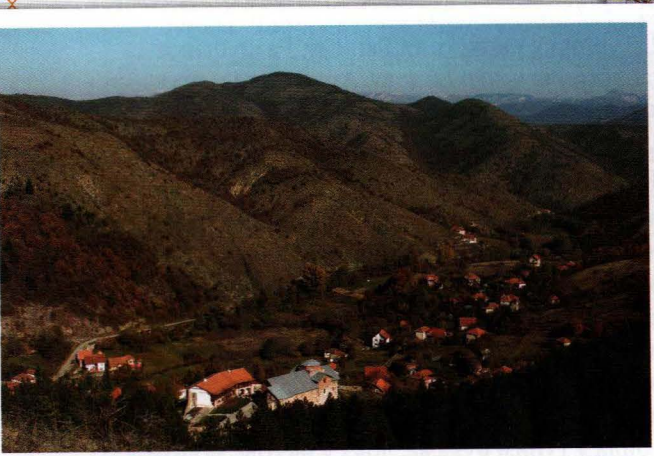

33

Сћара разледница из манастира Бањска и модел манастирске цркве са реконструкцијом некадашње изгледа

Нови манастирски конак и кайела манастирској конака посвећена Светом Данилу II

По вољи краља

Милутина, Бањска се издвојила као његова главна задужбина, богато опремљена и даривана, намењена вечном покоју овог „превисоког и крепког и самодржавног и милостивог краља српског“. У тужном изгледу целине данашњих остатака и простора Милутиновог маузолеја притиснутог селом и бесправно изграђеним кућама, уз сам олтар цркве, сагледавају се остаци читавог комплекса великих размера, некада окруженог одбрамбеним бедемима.

Археолошка ископавања, која још нису сасвим окончана, знатно су увећала сазнања о првобитној историји и изгледу Милутинове велелепне задужбине. Она су открила и целокупан простор манастира са остацима обимног оградног зида и грађевина дуж његове унутрашње стране, намењених становању и другим функцијама свакодневног живота многољудне монашке заједнице.

Остаци главног улаза у манастир сведоче да је он имао веома свечан облик и сигуран систем заштите који му је, као најосетљивијем делу у одбрамбеном склопу манастирске целине, био неопходан. Постављен на западној страни, према општем обичају у нашим и византијским манастирима, у правцу западног улаза цркве, архитектонски је издвојен у целину. На његовој северној страни почиње низ конака, а на јужној су трпезарија и снажни пирг. Улазна грађевина је имала приземље и спрат. Приземни део чинила су два поља прекривена сводовима. Сам улаз био је лучно завршени олтар; иза њега се налазио простор са бочно постављеним каменим клупама, у којем се, између осталог, у одређене дане обављало дељење хране сиротињи, чин познат из византијских манастирских типика и из наших извора као „давање на порту“ или

„давање на врата“. У источном

зиду те просторије налазила се капија, а иза ње још једна засвођена просторија кроз коју се пролазило у унутрашњост манастира. Зидови тих просторија, судећи по нађеним остацима, били су осликани фрескама, такође по обичају устаљеном у византијском свету, а још од 13. века познатом и у српској средини. Улаз, његово предворје и стаза према цркви били су поплочани тесаним каменим плочама неправилног облика, сложеним попут плочника античких улица.

Целином, улазна грађевина је представљала оно што је и данас познато у свим светогорским манастирима као порта.

Велика одбрамбена кула, јужно од манастирске капије, сазидана по угледу на светогорске пиргове, готово да је истоветна са хиландарским пиргом подигнутим у Милутиновој обнови Хиландара. Бањски пирг је здање квадратне основе, снажних зидова са ритмично постављеним пиластрима који су на одређеној висини били међусобно повезани луковима. Изнад те линије, у највишем

Реконструкција првобитног изгледа манастира и манастирске цркве из времена краља Милутина

делу пирга налазила се једна просторија, можда параклис. Сразмерно високо очувани зидови пирга показују да му је улаз постављен високо, што је било уобичајено на кулама које су грађене као главно одбрамбено постројење манастирског насеља. Уочљиво је да је први, најнижи спрат куле, без отвора, веома пажљиво обрађен. Унутрашњост му је првобитно била засвођена, а под поплочан квадратним опекама. Судећи по свему овоме, та просторија је могла да служи за смештај и чување драгоцености у случајевима опасности за манастир.

Трпезарија Бањске била је, и по свом положају и основном облику, слична већини манастирских трпезарија византијског света. Смештена је на домак западног улаза у католикон да би кретање монаха у одговарајућем ритму, између обреда у храму и заједничких обеда у трпезарији, трајало што краће и било неометано. Грађевина је правоугаоне основе, постављена приближно управно онолико колико је дозвољавала конфигурација тла, на главну осовину цркве. На северној страни се завршавала пространом, изнутра полукружном, а споља петостраном апсидом предвиђеном за постављање репрезентативног игуманског стола. Као и све остале манастирске трпезарије, и бањска је имала само једну просторију, салу за обедовање са клупама и столовима грађеним од украсног камена. Столови су били постављени управно на подужне зидове трпезарије, а њихове плоче су почивале на по три стубића уграђена у под; са три стране, око столова, биле су постављене клупе за седење. Под трпезарије био је покривен тесаним каменим плочама правилног правоугаоног облика, у димензијама прилагођеним пољима са столовима и седиштима. Унутрашњост трпезарије украшавале су фреске од којих су се сачували само остаци на нижим површинама зидова.

Испред трпезарије, према цркви постојао је опеком поплочани трем на стубовима, ослонцима његовог једнослојног крова. У трем се приступало степеништем постављеним укусо у односу на његово постоље зидано каменом.

Бањска трпезарија била је од најрепрезентативнијих које познајемо, попут знатно старије студеничке, приближно истодобне хиландарске и нешто позније манастира Светих Арханђела код Призрена.

Дуж обода целог манастирског простора низале су се грађевине које су, у стварном и симболичном смислу, окруживале главно здање, храм манастира. Од тих спратних манастирских грађевина правоугаоног облика, као и од њихових тремова, очували су се остаци само доњих делова који показују да су и оне биле зидане техником комбиновања камених тесаника и опеке. У својој врсти архитектуре издвалјале су се детаљима изузетне занатске и уметничке обраде, какви су стубови, капители, венци и подови. Иако досадашња истраживања још нису идентификовала намене сваке појединачне просторије, извесно је да су то биле кухиње, пекаре, оставе, радионице. У том низу приземних просторија различитих величина, од сразмерно малих до оних знатних димензија, своје место свакако су имале и просторије чија је намена проистицала из сасвим посебних потреба монашке заједнице, попут одаје са огњиштем у којој су се монаси – ради одмарања и грејања – на смену окупљали током црквених обреда, дугог трајања, који се нису смели прекидати. Просторије за становање, ћелије монаха, налазиле су се на спратовима ових грађевина.

Према Светостефанској хрисовуљи и Биографији краља Милутина, Бањска је имала и „полате краљева“, „полате царске“. Да ли су то били засебни објекти, читаве палате, или само одређене одаје у комплексу манастирских грађевина намењене ктитору, могла би утврдити даља археолошка истраживања.

Све манастирске грађевине, њихова обрада, као и концепција целине простора, у најбољем су току тадашњих византијских остварења. Најсличније су одговарајућим грађевинама манастира Хиландара. Сличност тих двеју великих и вредних целина указује да је краљ ктитор сабрао скупину мајстора из водећих византијских средишта да би му градили и у Хиландару и у Бањској. Само је за изградњу Бањске ктитор окупио градитеље који су овладали мајсторством романске архитектуре. Постоје и претпоставке да је у грађењу Бањске учествовао и на њој стекао импозантно градитељско искуство каснији протомајстор Дечана Фра-Вита из Котора.

Док је још трајало грађење, краљ је богато даривао своју задужбину, поклањајући јој седамдесет пет села и заселака, девет катуна, петсто пастирских породица, новац и друге драгоцености, стварајући тако један од највећих феудалних поседа у средњовековној Србији.

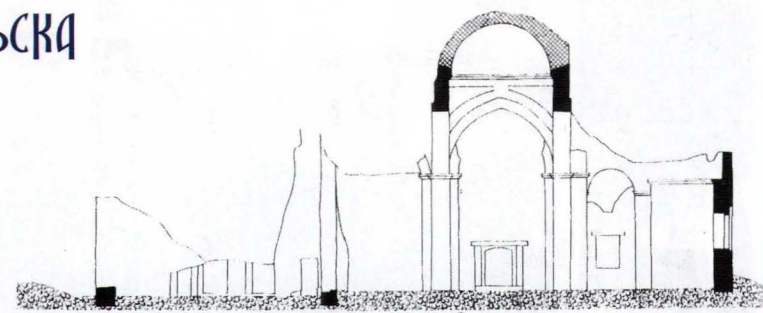

АРХИТЕКТУРА ОБЈЕКАТА МАНАСТИРА БАЊСКА

О архитектури објеката који чине целину манастира Бањска, већином у рушевинама, постоје извесна сазнања. Она су темељена на бази истраживања на терену и писаним изворима. Прве значајне истраживачке радове праћене радовима на физичкој заштити цркве Св. Стефана обавио је историчар архитектуре проф. Ђурђе Бошковић. Њему дугујемо захвалност на прикладној заштити поменуте цркве од даљег урушавања. Каснија археолошка истраживања и непосредне интервенције на другим објектима (трпезарије, делова конака, порте, куле и зидова бедема) спадају у домен привремене заштите путем конзервације. Најновија истраживања у унутрашњости цркве Св. Стефана и њеног непосредног окружења са северне и источне стране, обнова дела конака уз северни ободни зид манастира значајно су подигли свест и потребу за његово још веће вредновање, гледано са историјског, националног, верског и градитељског аспекта.

Данашње стање манастира Бањска оставља сасвим другачији утисак од онога који се могао стећи пре десет и више година, при чему пресудну улогу имају обнова поменутог дела конака и оживљавање духовности од стране монаха.

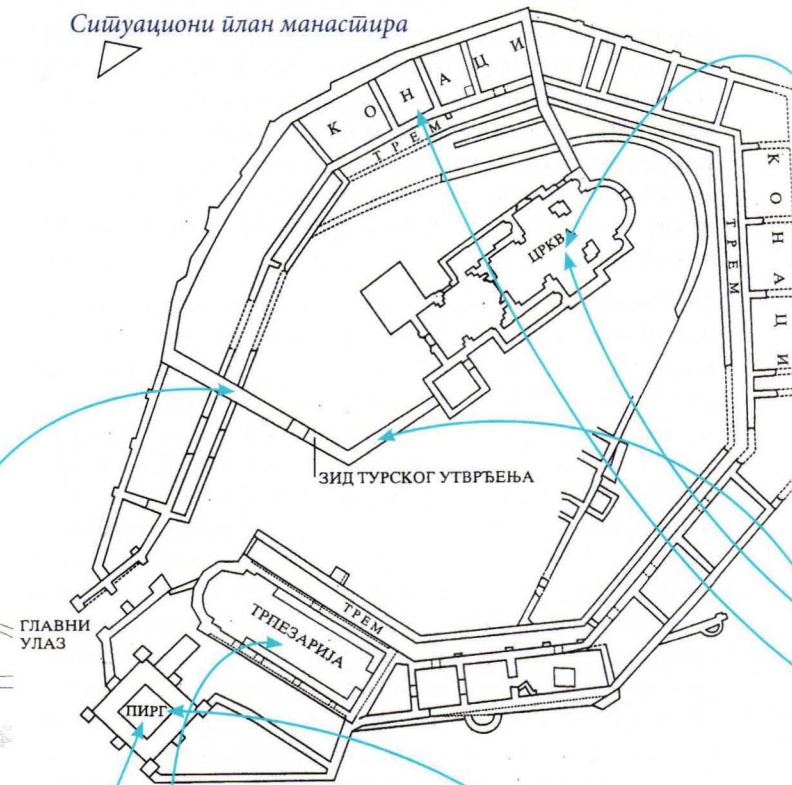
Данас, целину манастирског комплекса Бањске осим цркве Св. Стефана чине делимични остаци велике трпезарије, конака и других објеката у функцији живота монаха; ободни заштитни зидови, главна порта са кулом – пиргом. Према неким писаним изворима стоје претпоставке о

Пресек и основа цркве Св. Стефана

постојању објеката репрезентативног карактера, који су служили за церемонијале и боравак владара. Верује се

Ситуациони план манастира

ГЛАВНИ УЛАЗ

ЗИД ТУРСКОГ УТВРЂЕЊА

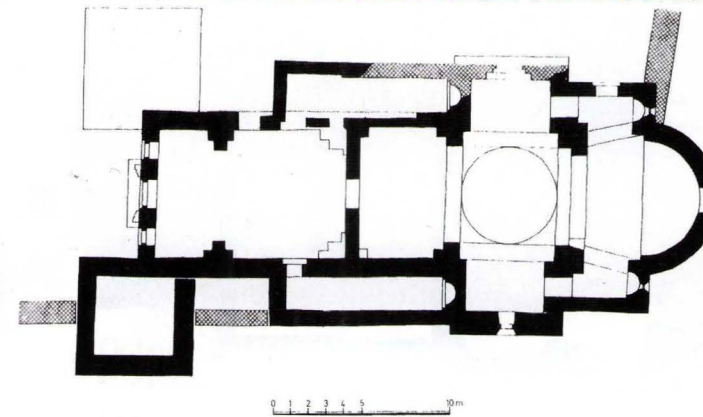
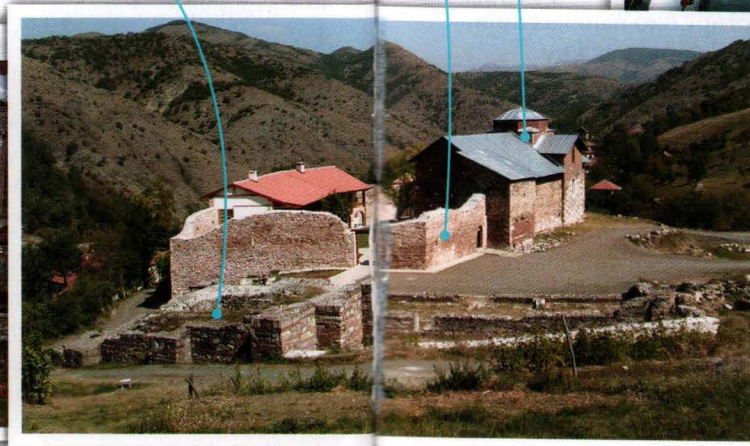
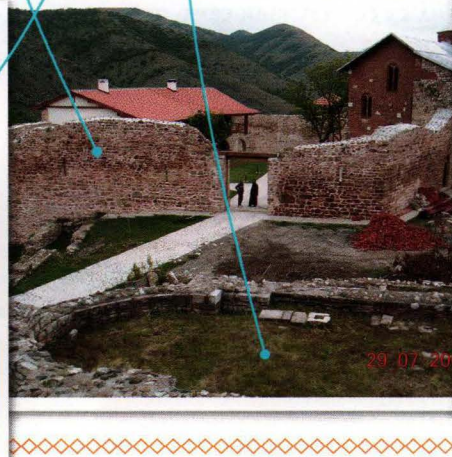
ТРЕМ

ТРЕПЕЗАРИЈА

ПИРГ

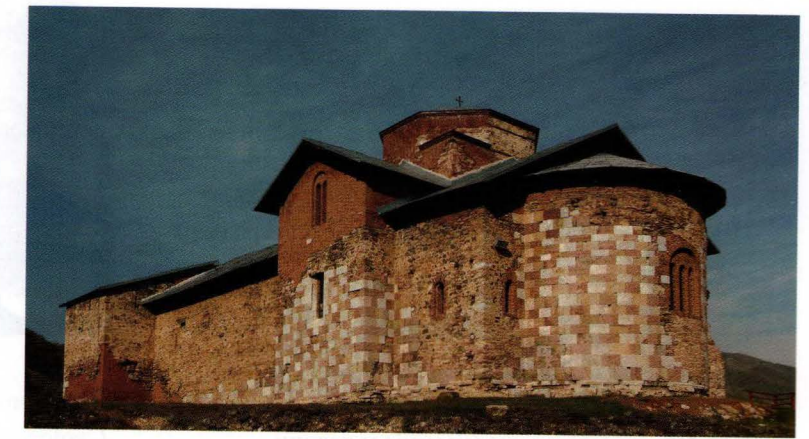
Изглед манастира пре 2007.

да ће нека будућа археолошка истраживања унутар комплекса манастира поред осталих, дати одговоре и на ову непознаницу, која је свакако важна.

За разлику од других манастирских објеката, саграђених по узору на византијски стил, црква Св. Стефана, познатог и као заштитника лозе Немањића, представља мешавину рашке школе, из њене прве фазе развоја у току XII века и нових примеса из XIII века, препознатљивих по диспозицији патоса цркве. Краљеву жељу да се опонаша гробна црква Стефана Немање у манастиру Студеница, Св. Богородица, потврђују избор Данила за главног надзорника приликом зидања цркве, и ангажовање познатих неимара из приморских места, које помињу дубровачки извори из XIV века.

Пошто су се приликом реконструкције стручњаци одредили за концепт враћања манастира у стање из времена краља Милутина, 2007. је срушен зид из времена турске владавине. Десно је данашње стање манастира.

Црква Св. Стефана, изглед са југоистока

Основа цркве је у облику једнобродне грађевине са централном куполом у оси наоса и певничких простора. На источној страни завршена је овеликом полукружном апсидом и два мањим за потребе ђаконикона и проскомидије.

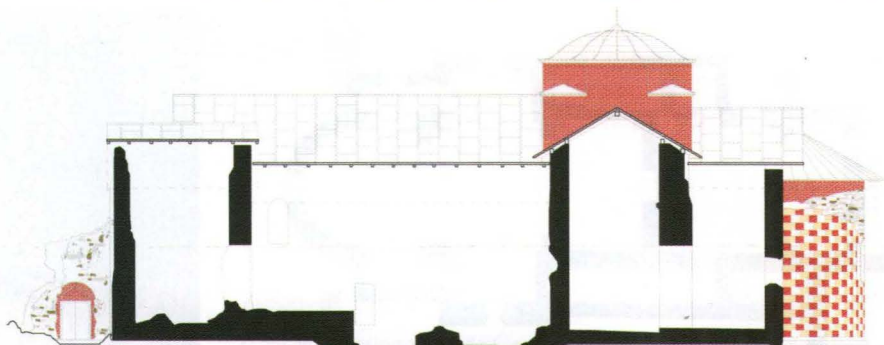
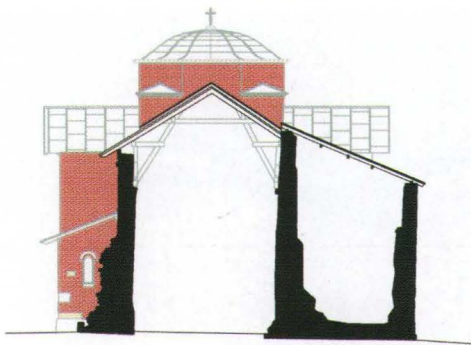
Носећи лукови још кулолног ослоњаца у цркви Св. Стефана

Уз северни и јужни зид наоса осим певница саграђене су капеле, тако да у целини основа цркве делује као тробродна грађевина. На западној страни у ширини наоса изграђена је припрата, коју на угаоним завршецима на западној страни прате високе квадратичне основе куле, звоници. Црква је

имала два портала, главни са западне стране и споредни са северне, у склопу зида певнице.

Конструктивни склоп је једноставан. Произашао из диспозиције основе, њега су чинили масивни зидови, два разуђена стуба у склопу олтарске преграде, пиласстри за носеће лукове поткуполног ослоњаца и травеј у припрати. Тамбур невелике висине носио је плитку калоту, којом се затварао овај простор, док су остали делови цркве били засведени. Сви поменути елементи конструктивног склопа саграђени су од камена различите врсте и опеке. Преко сводова сведене су кровне равни са косим нагибом, односно на начин који је био у примени на црквама рашке школе у средњовековној српској држави у то доба.

Манастир Бањска, њоречни и њодужни ѡресек

црѡеж: Ана Савић, м.арх., Милица Голић, м.арх.

Рељефна, пластична декорација и делови скульптуралне пластике, сачувани у сегментима на објекту или нађени у току археолошких истраживања су од камена светле боје, компактне ситно-зрнасте масе са елементима романског стила, често примењивани на старијим

црквима у Рашкој и на цркви у Хиландару. Сматра се, наиме, да је црква Св.Богородице у манастиру Студеница имала пресудан утицај у томе.

Уломак рељефа са њоршала цркве Св. Сѡефана, (Народни музеј, Београд)

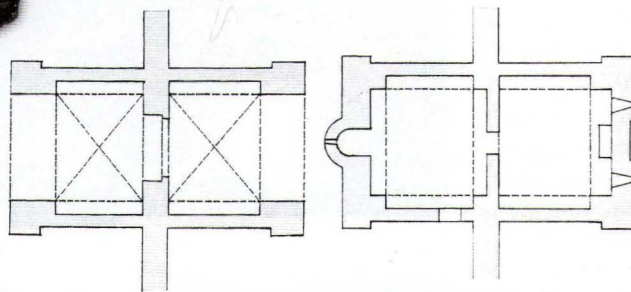
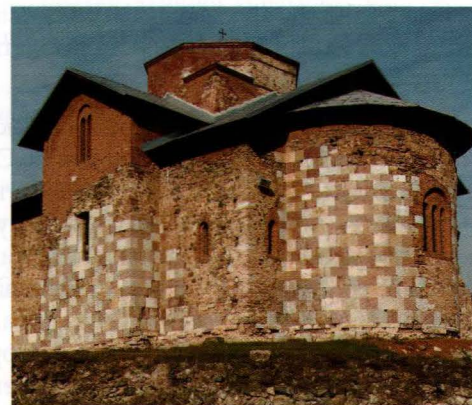
Сви декоративни елементи на цркви су у функцији њеног архитектонског језика и архитектонске организације простора и јављају се код парапетних плоча у склопу олтарске преграде, портала, прозора и поткровних венаца који чине плитке, следе аркадице са конзоластим испустима у облику животињских глава или плитке пластике оригиналне израде и нарације.

Конзола са њоршкровној венца цркве Св.Сѡефана

Својом елеганцијом, савршеном обрадом, усклађеном величином и пропорцијом, посебно су се истицали портали и трифора на централној апсиди.

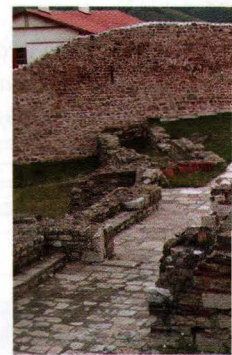
У укупној представи коју је некада пружала црква у простору, осим складног односа хоризонталних и вертикалних маса корпуса, снажно је долазила до изражаја спољна обрада зидова цркве од фино обрађених, гланих камених плоча, три различите врсте текстуре, са међусобно усклађеним тоналитетом, налик на шах-поље.

Црѡеж основе њорше, ѡриземље и сѡрајѡ – реконструкција

Међу сачуваним остацима других објеката у склопу манастирског комплекса, посебан значај имају улазна порта и кула-пирг. Они су изграђени на западној страни манастира у склопу ободног зида, на месту где је прилаз манастиру био најподеснији, па према томе и највише угрожен, док су северну, источну и јужну страну манастира, осим бедема, донекле штитили природно окружење и конфигурација тла.

Главна порта манастира својом диспозицијом основе и величином је важна одбрамбена тачка, а њену сигурност и сигурност целог манастира употпуњује велика кула-пирг са њене јужне стране. Диспозиција основе ове грађевине кроз коју је контролисан улаз у манастирски комплекс, указује на њену двоструку улогу у животу манастира. Она је била најслабија тачка заштите, са једне стране, али и гранична веза између спољњег света и духовног бића манастира са друге стране.

Остаци куле-пирга указују на њену импозантну величину основе у облику квадрата и стил грађења по угледу на византијски. Сматра се да је изграђен по узору на Милутинов пирг у близини манастира Хиландара штитећи његов прилаз са источне стране.

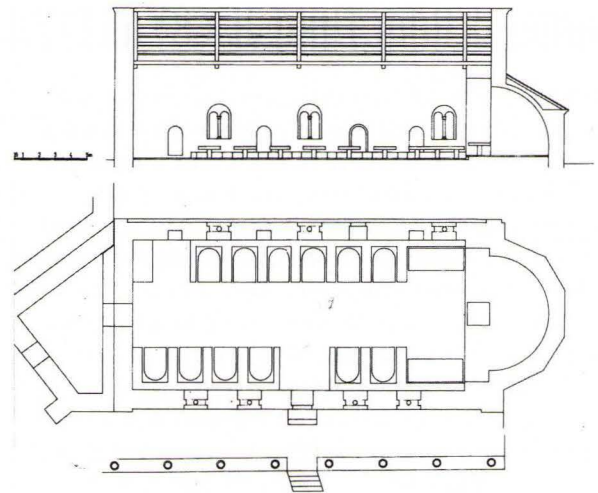
Зидови куле-пирга су масивни са спољним ојачањима помоћу пиластра који су, претпоставља се били лучно завршени при врху. Обзиром да су у случају последње одбране служили као сигуран заклон монаха и манастирских драгоцености, улаз у пирг је био високо издигнут од тла. Обично су драгоцености склањане у приземној просторији, док је за боравак монаха, молитву и параклис коришћен простор при врху.

Остаци конака и нови, обновљени конак

Дуж северног, источног и јужног заштитног бедема сачувани су остаци зидова објеката (конаци, радионице, оставе за храну, пиће и инвентар, кухиња и пекара) који су служили за потребе монаха и њиховог начина живота. Већина њих, окренути према цркви Св. Стефана имали су тремове. Архитектура ових објеката по начину градње и стилу била је по узору на трпезарију. Међутим, док се за просторије у приземљу са тремом зна да су биле грађене од чврстог материјала, камена и опеке по византијском узору, дотле су горње етажне могле бити изграђене на један од два могућа начина. Први, на исти начин као приземна етажа, и други, од комбинације дрвеног скелета са испуном од опеке. Оба начина су подједнако могућа без обзира што за такве претпоставке нема сачуваних примера из времена градње Бањске.

Сложеност и тешкоће у сазнањима које би биле од помоћи код евентуалне обнове ових објеката показали су се приликом делимичне обнове северног конака манастира, која и поред завидне дозе брижљивог односа обновитеља, садржи извесне примесе туђих утицаја у начину израде дрвених конструкција на спрату.

Основе и њресекa трпезарије – реконструкција

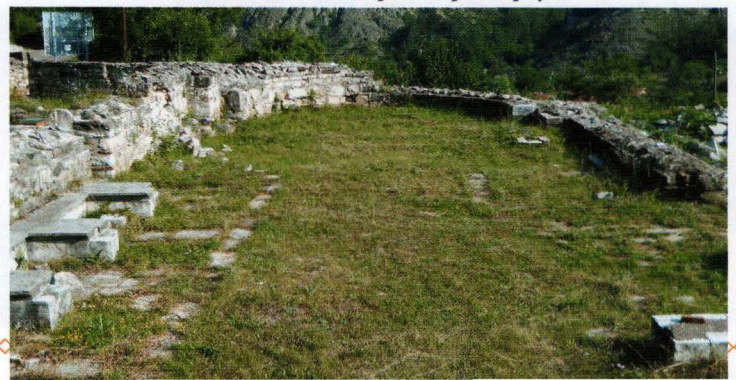
Остаци основе трпезарије у Бањској својим положајем у простору, величином и обликом, начином и стилем грађења има одлике репрезентативног објекта. Она има уобичајен положај, попут других код српских средњевековних манастира, у односу на главну цркву, јер се налазила са њене западне стране.

Правоугаона основа је на јужној страни завршена великом зидном нишом у облику апсиде, споља петостране а изнутра полукружне и може се поредити са трпезаријом Св. Саве у Хиландару. Дуж целе источне стране постојао је трем са стубовима од чврстог материјала, из кога се пружао поглед на pročеље цркве Св. Стефана.

Трпезарија је саграђена по узору на византијски стил, који се препознаје по облику основе, начину градње носивих зидова, рађених наизменичним ређањем камена и опеке. Обзиром на величину распона између зидова, по ужој страни, и да нису пронађени трагови других ослоних тачака између њих, претпоставља се скоро са сигурношћу да је била покривена дрвеном кровном конструкцијом.

Репрезентативност трпезарије осим величине и облика употпуњују реална сазнања о обради унутрашњег простора, базирана и према пронађеним остацима на терену. Наиме, у склопу пода прекривеним каменим плочама налазили су се фиксни камени столови за обедовање, оперважени клупама за седење, и посебно издвојен сто за игумана у зидној ниши у облику апсиде. На основу делимичних остатака зидова унутрашњост трпезарије била је осликана фрескама.

Остаци манастирске трпезарије

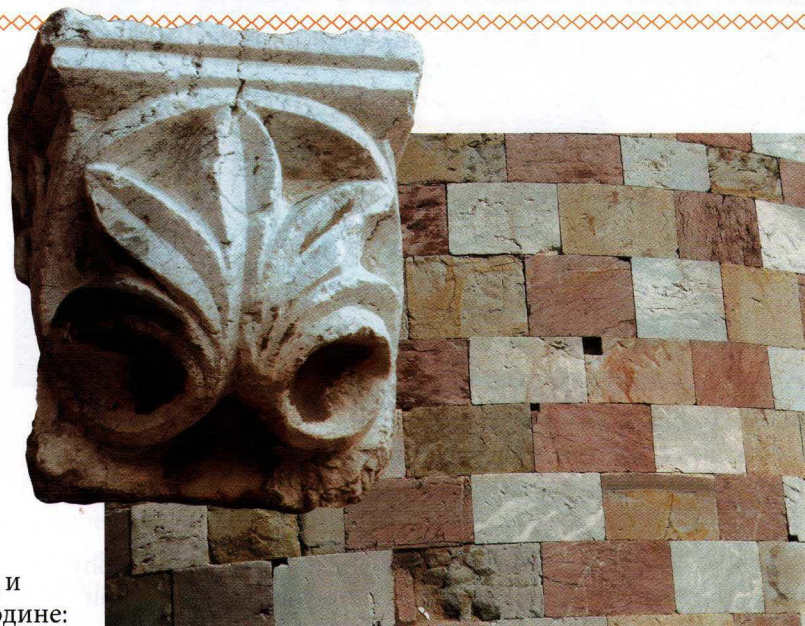

КАМЕНА ПЛАСТИКА И СКУЛПТУРА

По жељи краља Милутина, спољна мермерна фасада и скулптура цркве у Бањској требало је да буду „на слику Свете Богородице Студеничке“. На основу данашњих рушевина, уломака бојене камене пластике са раскошним и вешто уметнички рађеним рељефима и скулптурама који су красили оквире прозора и портала на њеној мермерној фасади од исполираних тесаника у три боје: бели, плавкасти (модри) и црвенкасти, сазиданих у водоравне редове и поређаних слично шаховским пољима схватамо да се радило о задужбини, уметничком ремек делу градитељства и вајарства.

Према записима Саве Дечанца у књизи „Владалац и народ“ постоје подаци о стању манастира 1890. године: „И Бањска манастир Св. Стефана од пре 60 година, када смо тамо били, беше са овим у целини; имађаше врата и из кубета, висаху ланци од полијелеја. Иконостас са свиме беше извештао и дигнут с места, па прислоњен иза Св. трапезе уз црквени зид. Светитељске слике на зидовима беху све неповредиме.... На граду још имађаше доста ли-

кова израђених од камена, као оно што се може видети сада у Дечанима на цркви испод стреје и око врата”.

О расулу, разношењу и судбини камених украса са Бањске писао је 1891. године српски вицеkonzул у Приштини Тодор Станковић: „У Бањској нема сада ниједне српске куће, а турских има шездесет кућа. Овдашњим Турцима је матерњи језик српски, и српским се језиком служе. После малог одмора у кући Диздаревића одосмо да обиђемо град и стару цркву, посвећену Светом Стефану. Град је изнад села Бањске и изнад бање - купатила. Град се још добро држи и има два улаза, један је са северне, а други са западне стране. На северној страни, до градске капије, зид је за један метар у ширини и два у висини порушен. По свој прилици ту су Турци тражили какву оставу. Црква је доста велика. Олтарска округлина прави испупченост граду. Просторија је градска испред северне и западне стране цркве. Сви су зидови црквени до крова здрави и висине су 6,5 метара. На цркви је једно кубе здраво, и у њему стоје и сада једанаест ланаца од полијелеја, и виде се остаци живописа. Сва је црква озидана од тесаног камена и цигаља, а од земље за два метра у висини, с поља, црквени су зидови, као и сва спољност олтара, обложени тесаним каменом беле, плаве и црвене боје. Турци су направили мунару над северним вратима исте цркве. Мунара се није могла одржати, но је горњи део викала пао, а остали део готово је до дна пукао. Турци су се уверили да им се не да да црква буде џамија, те зато су је напустили и направили џамију у самом селу. У граду код цркве има три турске куће којих укућани нимало не штеде цркву као светињу, но сваку

У ишчекивању боље, наменској простора, остаци камене илацике манастира Бањска су издвојени у једном делу манастирске иорше

нечистоћу у њу бацају. Говорио сам Турцима у Бањској како треба задужбину и светињу ма које вере поштовати. И неколико њих казали су ми да ће гледати да се оне три куће из града преселе доле у село, те да тиме ослободе цркву сваке нечистоће.

Неки стари Турци причали су ми, да су до пре 40-50 година у истој цркви и око цркве биле неке гробнице и на њима плоче са натписима, но то је разнесено, а нешто и затрпано у земљу. Тражио сам не бих ли нашао какав год натпис, али нисам могао наћи, јер иако шта има то је затрпано рушевином крова црквеног и нанесеним ђубретом. Свуда по селу расејано је тесано и глатко камење са исте цркве. И на самој бањи има врло много камења са цркве, а два особито изрезана мермера, који су шарама својим красили цркву, сада са налазе један узидан на спољном зиду цркве, а други до прага приуласку у бању, на земљи.“

До нашег времена највећи део архитектонске пластике заувек је уништен, други делови су као шут грађевинског материјала затрпани у току рушења Бањске у време владавине Турака, док је муслиманско становништво из Бањске користило аркаде, капители и стубове са портала и бифора као грађевински материјал за зидање кућа, ограда и штала. Тако да се на тим објектима и данас могу наћи комади фино тесаног и резбареног камена са краљеве задужбине. Нешто од тих украса је пренето у цркву и испред ње, док је остатак доспео у музеје Београда и Косова.

Свакакао најзначајнији део бањског скулптуралног украса је фигура Богородице са малим Христом у наручју, на којој се налазе трагови боја и позлате и која се данас налази у припрати цркве села Соколица, по

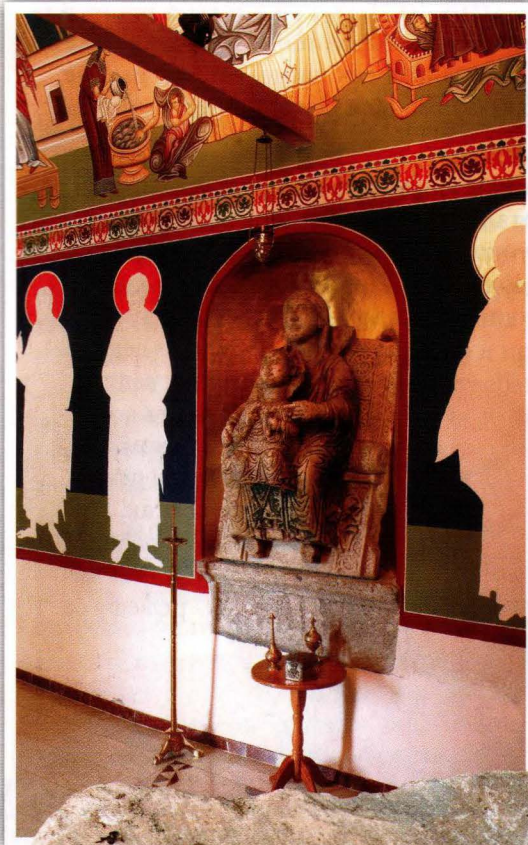
којем се често назива и „Богородицом Соколичком“. По предању, она се тамо налази вековима, а пренели су је, највероватније, бањски монаси бежећи пред Турцима.

„Богородица са Дететом у крилу“ је била део скулптуралне декорације која је красила лунету најразвијенијег и најсветијег портала који се налазио у припрати на улазу у наос. Скулптура је са обе стране имала фигуралне представе арханђела Гаврила и Михаила како се клањају Богородици и малом Христу, а које су уништене. Богомајка седи на високом престолу, и држи Христа који десном руком благосиља, а у левој држи свитак. Престо је урађен у плитком рељефу са

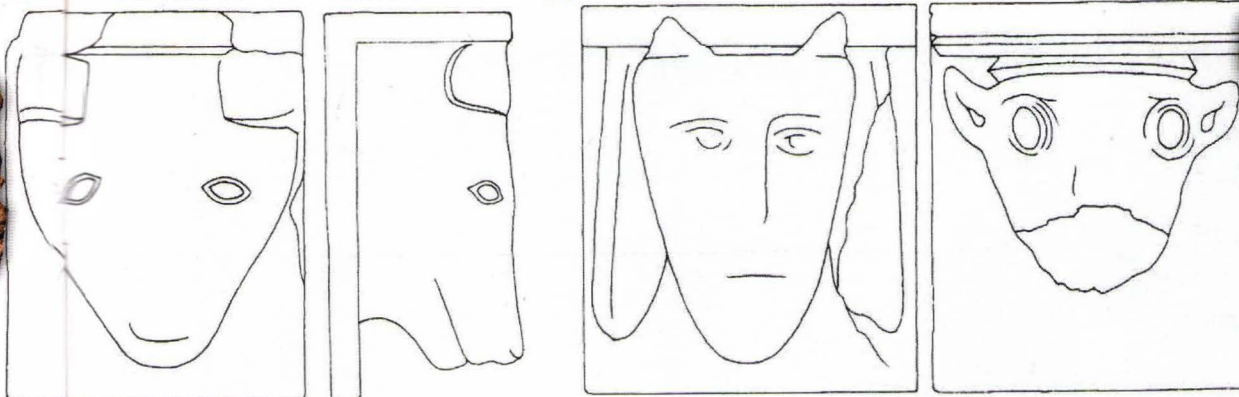
Скулптуру је открио 1920. године у Соколичкој цркви ђесник Расико Пејровић. Тада јој је посветио ђоејски запис са насловом „Света сељанка на Косову“ у коме каже: „Сродна сличним кийовима који бежаху ђесани од дрвета у Падови, око 13. столећа, ђревазилазаше својом умејношћу и њих и све бизантиске скулптуре које су дошад виђене. Али ми ђребаше чийав један сај да је ослободим од одела и накитија којим је ђретрјаше сељани, укойавајући је ђако кроз дуи низ стоина у своја народна бојастива и машти, да би јој захвалили за добротинства и да би је обожавали. Једино се њено лице мојло слободно сајлегати. Ојкривајући ђако ђрви ђуи једно ново ремек дело, бејаж узбуђенији, ђрозничавији но икада у свом живоју. Преда мном беше, ејо, ђа мраморна наслоњача са извајаним цвећем, и хладна колена ђод нейомичним мајтеријалима ишћо ђадаху у величанственим наборима...“

Манастир Соколица и место где се данас налази "Богородица Соколичка"

Конзоле са њојкровој венца цркве Св.Стефана

ментици компонованој од стилизованих цветова и листова који су повезани у кружне лозице грожђа, кринова и спирала.

Портал на коме се налазила ова скулптура био је целином изграђен и украшен према студеничком западном порталу, о чему сведоче и други његови сачувани делови.

Међу остацима украсних рељефа портала налазе се и фрагменти архиволте. Два од тих уломака данас су део збирке Народног музеја у Београду. Они јасно показују да су клесари краља Милутина дословце понављали мотиве са студеничких архиволти. Порталу су припадале и две фигуре лава, првобитно ослонци његових спољних колонета. Једна је и сада у Бањској, узидана у манастирски бедем.

Судећи по очуваним стопама, западни и северни портал такође су били саграђени према студеничким. Основа њихових оквира била је степенасто усечена према олтару, са колонетама у угловима. Изнад правоугаоног отвора треба замислити лунету завршену развијеном украсном архиволтом.

Бањска је имала и рељефима украшене романске прозоре, од којих се очувао само један у јужном зиду трансепта, па и он делимично. Има доста уломака за које се може претпоставити да су припадали рељефној декорацији бањских прозора, а и самој олтарској трифори, по свој прилици изграђеној и украшеној према студеничкој. Складних пропорција,

свечано уоквирена рељефном лозицом у чије су увојке смештене биљне и животињске представе, са поуком испричаном у лунети, студеничка трифора је најлепши познати прозор који је уопште исклесан у романској архитектури. Градитељ и клесари Бањске тешко су могли другде тражити такав узор.

Међу остацима су и конзоле у облику животињских глава и стилизованих биљака, које су првобитно биле ослонци поткровног венца аркада.

Међу уломцима рељефа има доста остатака за које се претпоставља да су делови црквеног пода и олтарске преграде. Својим мотивима и начином клесања они припадају византијској пластици. То су уломци са мотивима разноврсних лозица, плитко клесани да би удубљене површине биле попуњене црвеном или црном пастом сачињеном од воска и мермерног праха. Испуњени бојеном пастом, рељефи су добијали својства сликаних површинских украса, а начин израде претворио се тако у својеврсно сликање у камену. Та техника и примена боје речито сведоче о тежњи тадашњих клесара за графичким и пиктуралним у пластици.

Ако је архитектура Бањске ипак представљала својеврсну варијацију свога узора Студенице, њен архитектонски камени украс био је веродостојна копија студеничког. И то не само по архитектонској организацији, већ и по својој тематици.

Стилским одликама, међутим, бањска скулптура ближа је сопственој него студеничкој епохи, пошто својим познороманским облицима следи законитости рашко-приморског начина изражавања. Одликује се лепотом

цртежа, богатством стварних и фантастичних мотива и племенитошћу њихове обраде. Иако садржајно сасвим слична студеничкој, бањска скулптура је архаичнија, тврђе моделована и мање пластичне пуноће.

Скулптура лавова изведена је, вероватно, са обе стране портала на улазу у наос као ослонаци за стубове њој улеђу на Студеницу

биљним орнаментима. Висина скулптуре је 1,72 м, ширина форме са престолом 0,72 м, а дубина је око 0,45 м. На престолу је дугуљаст јастук, а иза Богородице висок оштећени наслон. Оштећен је и Богородичин ореол, уништене су ноге малог Христа, доњи и горњи део престола. На фигурама су видљива

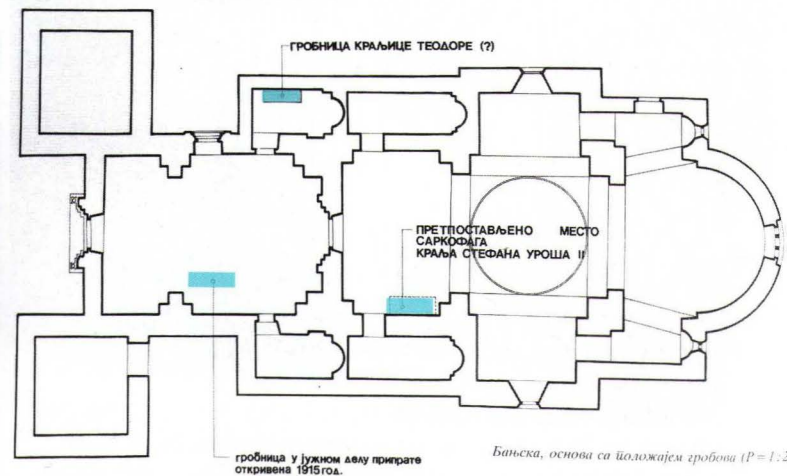
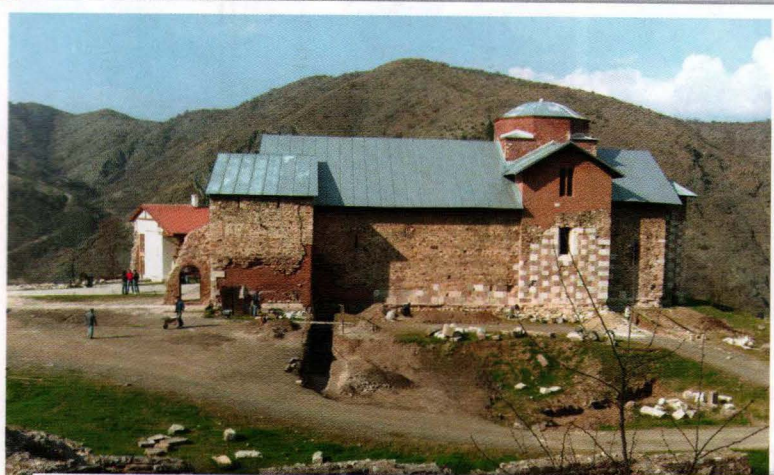
и оштећења на лицима и прстима, као и на драперијама, флоралној орна-

Сачувани калци из цркве Св.Стефана

НАЈНОВИЈИ АРХЕОЛОШКИ РАДОВИ У МОНАСТИРУ БАЊСКА

Пресек цркве са унесеним резултатима ранијих истраживања

Манастир Бањска је започео своју обнову у веома тешком времену за српски народ. Молитвама Светих: Архиепископа Стефана, краља Милутина и Архиепископа Данила, после 520 година поново је оживео. Прослава тог догађаја била је 15. августа 2004. г., са Светом литургијом на којој је служио његова светост патријарх Павле са још осам архијереја и много свештенства и верног народа.

После оживљавања и повратка монаха у манастир Бањска, с пролећа 2007. године вршена су археолошка ископавања и истраживања ове задужбине, под стручним надзором мр Димитрија Мадаса. На једној страни ради се о наставку већ раније започетих и пре четири године прекинутих истраживања, а на другој о концептуално новом приступу истраживања. За разлику од, до сада, обављених истраживања са завидним резултатима која су била највише везана за манастирску порту, овога

Снађени гроб Римљанке у манастирској њорњи и инвентар пронађен у њему

Неидентификовани скелети у рову ископаном у њорњи са јужне стране цркве Светиој Сидефана

Мисџрија и дрвена лојалница нађене у џикиву џурској зида

Гробница у југоисточном улу цркве

пута је основни циљ био истраживање саме цркве Св. Стефана, највеће задужбине краља Милутина.

Из тог разлога је подигнут постојећи под у цркви (постављен 1939. године у склопу обимних конзерваторких радова које је тада обавио проф. Ђ.Бошковић и тада затечене руине цркве на тај начин сачувао до данашњих дана у изгледу и стању које имамо и данас), а тиме се створили и услови да се у њеној унутрашњости започене са ископавањем. Током првих дана радова наишло се у западном делу цркве, између поткуполног пиластра и угла на два већа и значајна гробна места. Прво је, у форми саркофага укопано у самородну стену, подлогу на којој делом и црква лежи, а други је збирни гроб костију (?) особа. Саркофаг је пронађен потпуно чист, испражњен у неко непознато време, свакако од стране бројних трагача и пљачкаша који су неуморно прекопавали Бањску цркву у потрази за пленом, односно чувеним благом краља Милутина.

На другој, северној страни западне половине цркве, нађена су три гробна места. Највише пажње у овом делу привлачи озидана, узана и дуга гробница прислоњена уз сам зид цркве. Била је празна и чи-

ста, слично саркофагу који је споменут.

Тик уз њу, незнатно ниже и источније налазе се две гробнице. Оне су сумарно обрађене, већим делом укопане у самородну стену. Но, у једноме од ових гробова нађен је део скелета једног младог мушкарца у положају који недвосмислено указује на трагове пљачкаша.

Снађење у манастирској цркви нейосредно њред њочетњак оџкојавања

Скелет њронађен у џробу у џриџраџи

У наставку радова у централном поткуполном простору цркве наишло се на врло лепо и неочекивано откриће. Као одраз, огледало, или пројекција саме куполе у поду цркве наишло се на снажну, јаку и дебелу малтерну подлогу некадашње розете односно мозаичког дела пода у виду кружног стилизованог цвета. Није било тешко да се протумачи, на основу отисака и њиховог облика, како је подлога послужила као носач масивним, тешким мермерним елементима од којих је розета била грађена. А њен пречник од 5,4 м довољно јасно говори да је била велика, могуће, највећа у мањим задужбинама. Како је она изгледала показала су два наоко безначајна открића. У манастирском кругу међу обрађеним каменовима који су извађени из турског зида којим је црква донедавно била опасана,

Олјарски прстор и
фраменти иарайејне
плоче из олјара

нађена
су два

елемента, два масивна и тешка камена блока који су изванредно улегли у малтерне жљебове и „отиске“ основе розете. Но, и у једној сонди близу саме розете у цркви нађен је још један камен елемент који је несумњиво припадао овом мозаику. На овај начин се дошло до два елемента са којима може, бар у почетној фази да се реконструише сама розета. Састојала се из једног широког прстена који су сачињавала 24 камена дела. Иза тога је следило поље стилизованих латица или штитова. Следио је следећи прстен, ужи по пречнику а сам централни део чинила је, како бар сада изгледа,

Унутрашњост цркве након иодизања иода

компактна плоча из једног комада. У првом, спољњем прстену, у „латицама“, као и унутрашњем прстену постоје удубљења у које је упасивано друго камење, у круговима у виду ромба а у средњем у виду штитова.

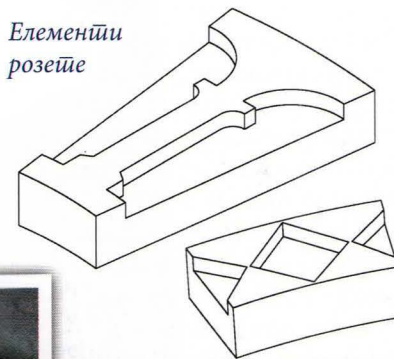
Поредећи са сличним, до данашњих дана очуваним, розетама (Пећка патријаршија, Дечани, Манасија) може се претпоставити да је то друго „упасовано“ камење било друге боје па је розета имала у најмању руку тробојни печат. Највероватније попут саме њене фасаде: црвена, зелена и бела.

Међу новим открићима је и гроб пронађен у централном делу цркве, на крајње неубичајеном месту за сахрањивање. Дубоко испод нивоа пода цркве краља Милутина, у источном делу западног травеја налази се велика правоугаона издужена гробница озиданих бочних страна. Збуњује својим димензијама, а пошто је била потпуно празна остају бројне могућности нагађања њене сврхе, циља и коришћења. Почев од саме чињенице да ли је икада била коришћена, и у које сврхе.

У склопу овогодишњих радова у цркви очишћена је и северна капела, онај простор који у бројним варијантама

Идална
реконструкција
бањске розете

Елементи
розете

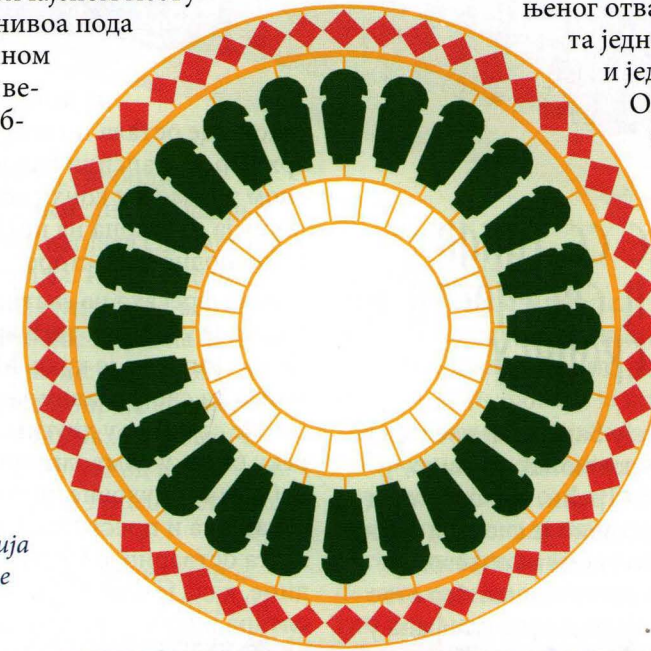
старих истраживача важи као гробно место краљице Теодоре, мајке цара Душана. По старим записима у овом гробу испод пода северне певнице пронађен је 1915. године скелет који се пред очима присутних који су гроб отворили у врло кратком времену претворио у прах и паучину. Но, ти људи су тада, у том гробу, пронашли два предивна прстена од којих је један приписан руци саме Теодоре.

Приликом садашњег отварања те исте гробнице нађено је нешто сасвим друго. Најпре у једну камену плочу уклесани запис 1915, VIII (свакако су они који су први отворили гробницу оставили белег о времену њеног отварања), а потом остатке скелета једног крупног старијег мушкарца и једне млађе жене ситног раста.

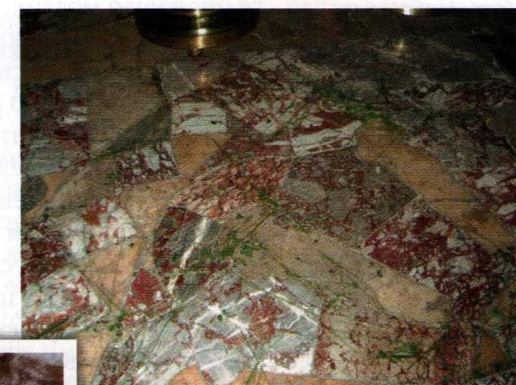
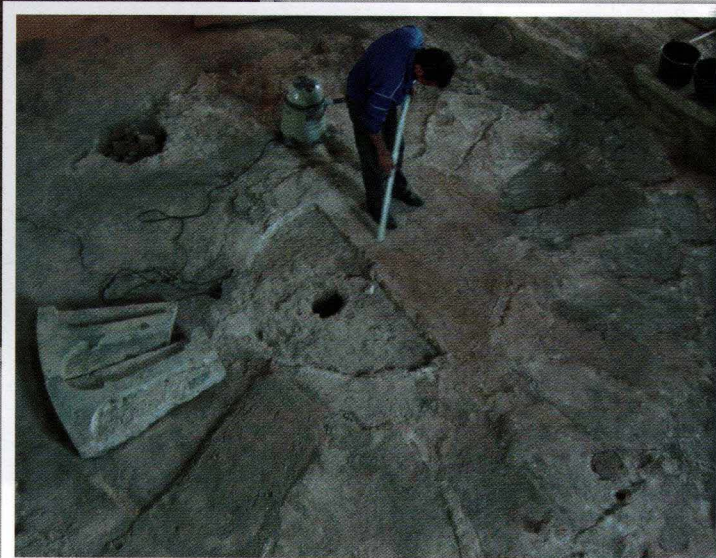
Остаје, дакле, и даље мистерија о скелету који је нестало, али и чињеница да су у тој гробници биле сахрањене две особе, особе којима је оно нађено прстење припадало.

Радови у цркви манастира Бањска још нису окончани и завршени. Могућа нова открића и сазнања о самој цркви тек предстоје.

Упоредна слика иодних розета из
манастира Пећке патријаршије,
Дечана, Бањске и Манасије

Откривање и
чишћење розете

НИГДЕ СЕ ТАКАВ СПОЈ ЛЕПОТЕ И СВЕТЛОСТИ НЕ МОЖЕ НАЋИ - О ФРЕСКОПИСУ

О унутрашњем и спољашњем сјају Бањске цркве у свом „Слову о краљу Милутину“ бањски монах Данило, касније српски патријарх Данило Трећи, као очевидац цркве „преукрашене и светле“ оставио је следећи запис: „Потреба налаже да се бар нешто спомене о његовој светој обитељи, где леже његове свете мошти. Јер створи лавру у име првомученика и архиђаконa Стефана у месту изврсном и украшеном, које се због изобилних изворских вода што ту истичу назива Бањска. И ко ће да искаже или похвали прекарсно и предивно устројство такве обитељи? Божаствену цркву прекарсно и различнијем мраморјем ишара, а златом и сребром безбројне божаствене иконе наслика. Не само иконе, него и зидове златом озари. А о трпезарији и другим келијама и о саставу у красотама читавога манастира, ако појединачно будемо причали, многима ће изгледати невероватно. Зато просто треба рећи: Нигде се такав спој лепоте и светлости не може наћи...“

Писци познијих родослова и летописа славили су као право чудо лепоте зидно сликарство Бањске. Тако се у Карловачком родослову помињу редом највећа и несравњива уметничка блага средњовековне Србије: „...призренске цркве патос, и дечанска црква, и пећка припрата, и бањско злато, и ресавско писаније, не налазе се нигде...“ И данас око пажљивог посматрача може да уочи трагове на остацима бањских фресака, које су својом позлатом опонашале технику мозаика, тако својствену византијској уметности. Данашњи остаци тешко могу да дочарају некадашњу раскош фресака сликаних на зидовима Бањске, трагови јесу скромни, али су ипак

довољни да потврде њихову лепоту. У храму је понегде остала по која фреска: чеона фигура једног архијереја у апсиди ђаконикона, део неке сцене с часном трпезом у конхи апсиде протеизиса и неколико попрсја епископа на потрбушју лука на западној страни поткуполног простора.

Појава фресака на златним подлогама у Бањској усамљена је у Србији тога времена, али не и неочекивана. Нема сумње да је краљ Милутин и таквим фрескама желео да своју главну задужбину узвиси изнад свега што је створио у другим црквама. Злато је у средњем веку било, у симболичном смислу, обележје божанског, небеског и духовне чистоте, а у материјалном израз богатства и престижа. Складан спој ова два значења злата остварио је Свети Сава у Студеници 1208-9. године, када је злато први пут код Срба озарило фреске олтара и наоса: небескоплавим азуром и златом којим се опонашао мозаик, Студеница је уведена у ред прворазредних уметничких дела и тако прославила оне који су је подигли. Због своје лепоте, али и зато што је у њој почивало свето тело родоначелника династије, Студеница је постала општи узор Немањиним наследницима. Незаобилазно обележје те сличности било је и злато на фрескама у Милешеви, Сопоћанима и Градцу. Краљ Милутин, подижући Бањску, није заостајао за својим прецима. А каснији средњовековни писци и истраживачи тврде да је ова црква Светог Стефана у Бањској служила за углед и сину Милутинову Стефану Дечанском, при оснивању Дечана, и унуку му Душану при оснивању велике његове задужбине Арханђеловског манастира.

Што се тиче самога злата, по сведочанству путописца Б. Курпеша „Путопис кроз Босну, Србију, Бугарску и Румелију 1530.“, њиме је била богата околина манастира. Он бележи: „Даље ударише преко планине Рогесно (тј. Рогозна), и спустише се у долину, гдје се злато испире и сребро копа. Затим дођоше у врло велик и лијеп, али разрушен манастир, који лежи на лијевој страни...“

Од многохваљеног бањског сликарства остало је тек толико да се уверимо да је с разлогом опчињавало старе

писце, али ни близу довољно да се сагледа првобитни програм фресака. Само необавезна и слободна претпоставка допустила би да се замисли некадашњи распоред тема и циклуса на основу изгледа сликарства у другим Милутиновим задужбинама. По ономе што се данас види у Бањској, то би, међутим, било веома ризично, па и нетачно. Наиме, најбоље очуване фреске у наосу, на потрбушју западног лука испод куполе, изведене на златној позадини, садрже попрсја архијереја у повезаним златно-црвеним круговима. Сачувана су прилично добро само три попрсја, док се од исто толико других називу само трагови. Имена поред светитеља не постоје.

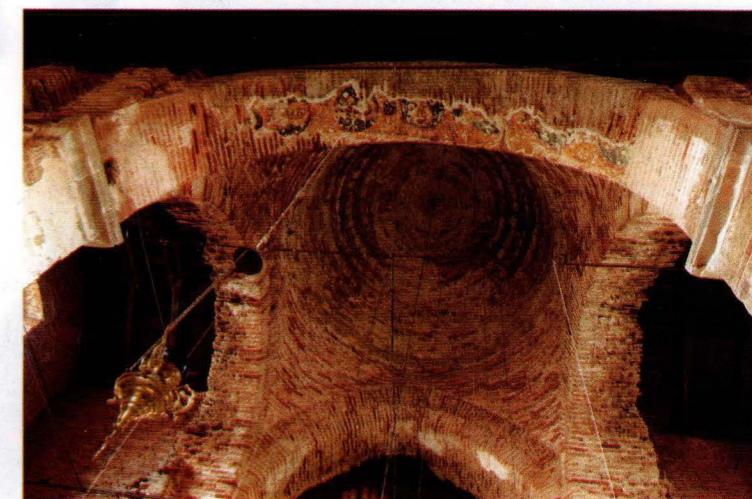
Пошто су ликови много оштећени, а њихових имена више нема, појединачно препознавање ових епископа практично је немогуће. Оно, међутим, што помаже да их одредимо као јединствену скупину јесте то што су сви били, судећи по оним боље очуваним, одевени у обичне фелоне и омофоре, а тако су увек сликана само седамдесеторица апостола.

О тешко рањеним фрескама у Бањској данас се мора говорити са великим опрезом, посебно при оцењивању њихових ликовних квалитета. На основу сачуваних фрагмената, а и зато што су их тако доживели они који су били у прилици да их виде у пуном сјају, могло би се рећи да је између 1317. и 1321. године Бањска добила фреске изузетне вредности, какве није имала ниједна друга црква краља Милутина. Неколико сачуваних ликова седамдесеторице апостола показује да их је извео сликар доброг цртачког знања и још бољег осећања за боју. Насликани с једва приметним зеленим сенкама уз ивице лица и са белим потезима на истакнутим деловима, а надасве топлим окером тананих прелива, ликови као у Бањској могли су се у раном XIV веку срести само у најбољем византијском сликарству.

Нема сумње да су за подизање и украшавање Бањске доведени најбољи зидари, каменоресци и сликари до којих се тада могло доћи. Величином, богатством и лепотом она је, вероватно, надмашивала све друго што је

краљ Милутин створио у земљи и широм православног света, док је изгледом и облицима спајала у себи оно најлепше што је пре ње створено. На тај начин Бањска је постала видљиви доказ Милутиновог сувереног права на престо предака и израз његових напора да сачува, продужи и увећа њихово дело. Због свега тога се не треба чудити очевцима који су надахнути њеном светлошћу и лепотом, оставили записе пуне дивљења, или народном песнику певачу који, за неку из маште цркву, а чији је прототип или неко нејасно народно сећање вероватно било сећање на Бањску, с љубављу и заносом саопштава:

„А каква је, милу Богу хвала:
покривена ћемером од злата,
поткићена срмом и бисером,
поднизана златном трепетљиком,
а по њој су дирекци од злата,
све од злата крсти и иконе...“

ПРСТЕНОВИ ИЗ ГРОБНИЦЕ КРАЉИЦЕ ТЕОДОРЕ

Гроб краљице Теодоре је оскрнављен и оиљачкан за време Првој светској рати 1915. године. Из гроба су њом ириликком однесена два ирстена један златни и један сребрни. Златни ирстен је некако од иљачкаша досиео до краља Александра Карађорђевића који га је једно време носио на руци, а онда га иоклонио Народном музеју, где се и данас налази. Нико данас не зна где се налази други – сребрни Теодорин ирстен, верује се да је ироменио неколико власника и да је сада у једној иривајиној колекцији у Швајцарској.

Ирстен од сребра је димензија око 2x1 цм, на иначијиној глави има урезану иему од грајој камена рубина са иорирејом сјаријеј човека у ирофилу. На својим раменима он има са обе сјиране ио једну иалмејшу.

Други ирстен је начињен од масивној злати, ижежак скоро 14 грама, димензија илаве 1,1 цм, а карике 2,3 цм. Највећи део иорње иовршине краљичиној ирстена ирекрива сџилизована иредсџава орла раширених крила, док су на карикама урезане фиџуре двеју фанџасџичних живоиџиња, укомџоноване у ромбове. Ободом ирстена исџисане су речи: „Кџио га носи иомози му Бој.“

НОВИ КРСТ КРАЉА МИЛУТИНА

Поводом славе манаџтира, Св. Архиџакона Сџефана, авџуста месеца 2007. иод. иоси. Дејан Радојевић из Косовске Митровице је даривао манаџтирску ризницу ирелейим филиџранским ирестџоним крџиом за чију израду је уџрошено 2 килоџрама чистџој сребра, 33 ирприродна бисера, 25 иранатиа и 50 корала. Крџи је висок 51 цм, и рад је иознаџој сџрској среброделца, Горана Ристџовића – Покимице из Краљева. Врхунски је изведен иџехником средњевековној иризренској филиџрана.

РИЗНИЦА МАНАСТИРА БАЊСКА

О ризници манаџтира Бањска остало је врло мало података. С обзиром на чињеницу да је краљ Милутин са посебном пажњом подизао своју задужбину обновивши је и испунивши „колико могућно би краљевство ми“ „у свакаким стварима што на потребу беху овоме храму“, како он сам сведочи у својој даровној повељи, онда нам је јасно да је она морала, у својој првобитној лепоти, бити украшена и најскупоценијим богослужбеним предметима, књигама и иконама. Архиепископ Данило, блиски пријатељ краља Милутина и човек од највећег краљевог поверења, многозаслужан за подизање и украшавање Бањске у свом Житију каже: „И тако се сврши и украси овај свети храм, не само манаџтир и једина црква, но и цео двор манаџтирски испуни и украси, тј. палате царске поставивши и трпезарију и друго остало; овај све свршивши и украсивши и испунивши, и одликова сваким довољством и правдама црквеним, као што се види и до сада, и сви који гледају говоре: Блажен си, благодчастиви и

ШКРЊИЦА ЗА КРСТ

Збој своје лейџије и значаја обнове манаџтира, крџи је назван крџиом Светџородној Краља Сџефана Уроџа Друјој Милуџина. Смеџиен је у дрвену ишкрињу димензија 59 x 39 x 24 цм која је са сџољне сџиране ојачана кованим ивожџем са резом и катџанцем. Унуџрашња сџирана ишкриње је иџаџацирана илавим мохером и декорисана иосребреним

христољубиви краљу, јер нађе себи мирно место и спомен твој биће у род и род.“

Половином 15. века Бањска је опустела, те је извесно да је и манастирска ризница сасвим уништена. Још пре тога десио се пожар у којем је, поред осталог, изгорела манастирска библиотека са свим књигама, а о чему сведочи запис монаха Андонија који је за манастир преписивао један Минеј (1418-1419), који се сада налази у Националној библиотеци у Паризу.

Први прецизан опис неких бањских драгоцености налазимо у „Житију краља Милутина“ архиепископа Данила, где се каже да је после краљеве смрти краљица Симонида даривала цркву: „И тако благочастива краљица Симонида начинивши кандило од скупоценог злата, и такође платна скупоцена и златна, имајући на себи дивну лепоту изгледа, којим ће покрити раку овога христољубивог, и многе друге почастипремивши, ово све даде ка гробу овога благочастивог.“

Други помен се односи на сребрни појас и чашу, које је супруга војводе Мркше Сићевског, по својој смрти, завештала црквама Бањској и Дечанима, а о чему у јед-

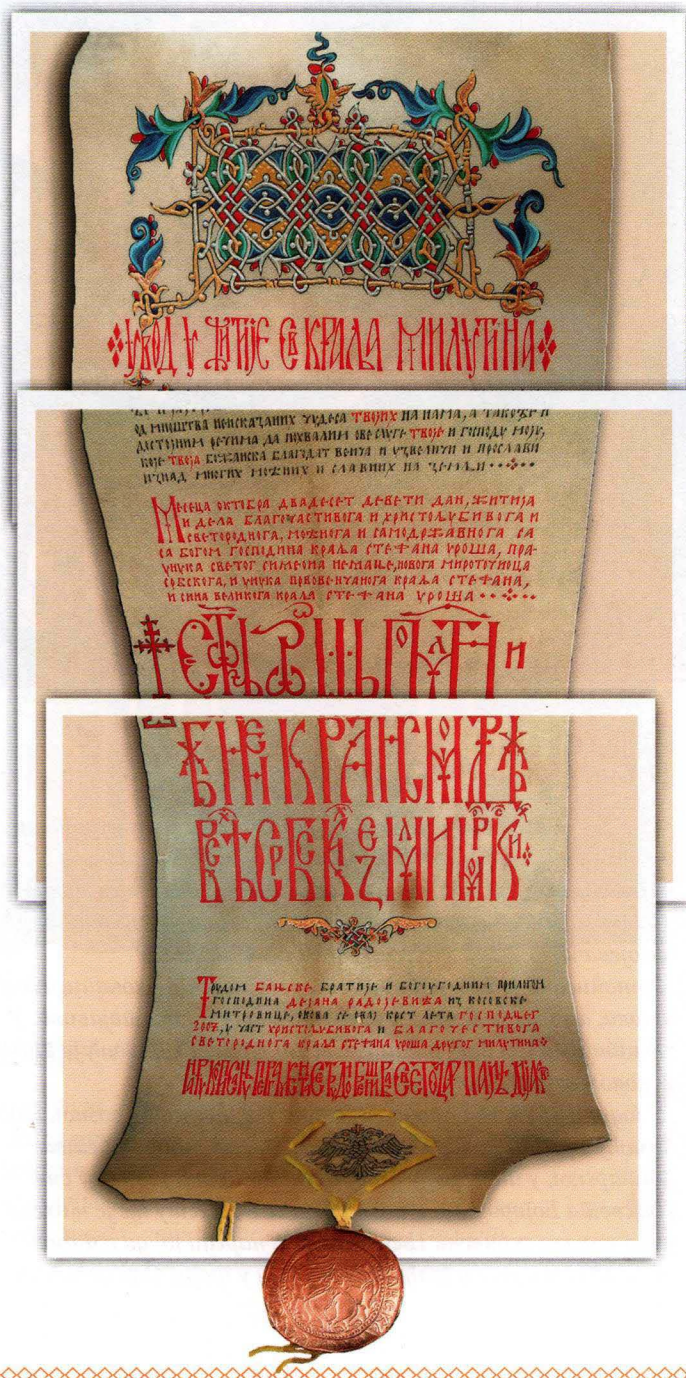
нићинама на сивојевима ромбоидних поља и по унутрашњим рубовима. Сам крст је положен на шайацирану поклоју и причвршћен са два кожна каиша. Са унутрашње стране поклојца који је такође шайациран и декорисан, привезана са два кожна каиша смештена је уметнички исписана хрисовуља. Она је рад наше чувеног калиграфа Свейозара Пајића Дијака из Новог Сада - хрисовуља је димензија 100 x 30 cm, ручно исписана на јакој кожи - пергаменту са декоративним заставицама и иницијалима. На хрисовуљи је исписан увод у Житије Св. Краља Милутина које је написао Архиепископ Данило и гласи:

ХРИСОВУЉА

“Вазљубљени љубићели Христиа, ево се сада сирема ум слабога самисла худога и смртнога шела мога, и хоће да принесе достојне похвале онима који Христиа завољеше. Али не знам како и где да нађем речи за њо. Но најпре сиоменух Бога, и узвеселих се, и онда пријадам овима које хоћу да похвалим, и молим се и говорим: Добри и свемилостиви и најмилосрднији и незлобиви Господе, који не желиш смртни људима, нећо хоћеш да се сви обраће и уиуше на покајање, који си рекао у Твоме Свештом Јеванђељу: Молише се и даће вам се (Мтл. 7,7); и оиеш: Што год узмолише у моливи верујући, све ће вам се што даши (Мтл. 21,22). За што и ја молим Твоје најмилосрдније човекољубље, да ми се да реч за ошваране усша мојих, дарована ми Твојим Свештим и Живошворним Духом. Јер, ушврћиван и уразумљиван Његовом сведаривајућом благодану, моћи ћу и ја, ирешни и нишавни слуга Твој, да искажем нека дела од мноштва неисказаних чудеса Твојих на нама, а иакође и достојним речима да похвалим ове слуге Твоје и пошоду моју, које Твоја божанска благодан венча и узвеличи и прослави изнад мношких моћних и славних на земљи.”

ном писму упућеном Дубровчанима, негде после 1443. године говори деспот Ђурађ Бранковић.

Три године после одласка Турака из јужних крајева Србије, 1915. године бањске су подове небрижљиво прекопали људи жељни Милутиновог блага, вредних драгоцености које у својим списима помиње још архиепископ Данило. У гробу краљице Теодоре, мајке цара Душана, нашли су два прстена: сребрни и златни. Златни прстен краљице Теодоре историја уметности, данас, броји међу највредније примерке српског средњовековног златарства. При представљању српске средњовековне и византијске уметности не треба заобићи да Народни музеј поседује и делове скулптуралне декорације храма манастира Бањске, маузолеја српског краља Милутина.

Икона сликана по узору казанске Богородице

Мајка Божија Казанска има посебно место међу чудотворним иконама у Руској Цркви и сматра се заштитницом од најмоћнијих непријатеља. Руски народ се пред њом молио у свим смутним временима, кад је требало зауставити завојеваче.

Иконописана је пре четврти века у московској иконописачкој школи, а уз њу је везано и предање кад се и како јавила. У „Житијима Светих оца“ Свети Јустин Појовић је тим поводом забележио:

„У јодини 1579, за царовања Јована Васиљевића Грозног, који помоћу Божјом јокори град Казан, престолицу царства шајарског, у том граду девојцици Мајрони јави се у сну Пресвета Богородица и каза јој да се на месту где је њихова кућа налази скривена Ђена икона и нареди јој да о томе обавести духовне и грађанске власти у граду. Ово се виђење

СРЕБРНО КАНДИЛО

Сребрно кандило из манастира Бањска, пореклом из месне цркве у Вучитрну, тежине 150 грама из средине 19. века. Тело кандила је изведено плетенијем две тордиране и две равне филиран жице тракама ширине 3 мм. По ободу кандила се налази флорални венац, а дно је кујасто сведено у седам дуђуњастих елемената појуњених “иолимиш” филиран формама.

поновило неколико пута.

Мајрона исприча о томе својој мајци, али она не обрати пажњу

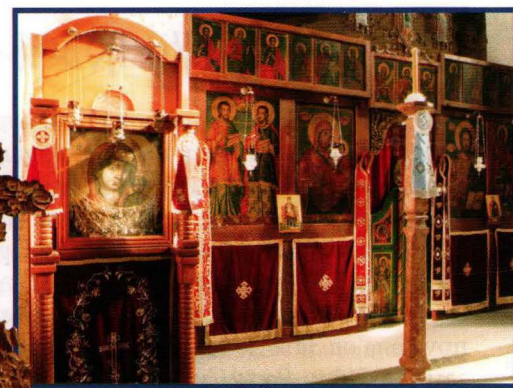
на речи своје малолетне кћери. Најзад девојчица виде икону у оћњеним зрацима и при томе чу сирашан глас: „Ако ти не саопштиш речи моје, ја ћу се јавити на другом месту.“ Овога пута мајка услиши молбу своје кћери и заједно с њом упути се архиепископу и војводама, али им они не хтедоше поверовати. Тада, вративши се кући, мајка сама сгаде којаи земљу на указаном месту. Њој се придружише и други, али не нађоше ништа. Најзад, кад сгаде да која девојчица Мајрона, икона Пречисте Богородице би нађена и извађена из земље. Свечано и са великом чашћу огњета је у цркву, где се прослави чудотворењем и од тада је позната као Казанска чудотворна икона Пресвете Богородице“.

Српски народ посебно поштује ову икону, сликану по узору на славни оригинал, и верује у њену чудотворну моћ. Икона је до 1999. била у Призрену, од 1999. до 2004. у Ситуденици, а од 2004. године налази се у Бањској.

Црква Светиој Илије у истоџном делу града Вучитирна после рушења 2000.

Позиџија иџносџтаса у бањској цркви данас

ИКОНЕ СА ИКОНОСТАСА ВУЧИТРИНСКЕ ЦРКВЕ СВЕТОГ ИЛИЈЕ

Црква Светиој Илије у истоџном делу града Вучитирна саграђена је 1834. године на месту где је некада постојала старија црква из средњеј века. Цркву је осликао фрескама 1871. године Блажа Дамјановић из Дебра. Иџносџтас је иџакође рад дебарских мајстора, а иконе је сликао зограф Димитрије. После рушења цркве 2000. године од старане албанских терориста, иџносџтас са иконама је пренет у манастир Бањску.

СВЕТОСТЕФАНСКА ПОВЕЉА

Повеље су најверодостојнији и најпоузданији извор за проучавање прошлости људског друштва. Нарочито су неопходне и важне за изучавање средњег века. Стефан Урош Други Милутин, краљ Србије (1282-1321), оснива и дарива манастир Светог Стефана Првомученика, звани Бањска 1312/16. и том приликом издаје повељу. Сва села овог великог властелинства, на територији која се пружала од Зете до Косова, у разним крајевима српских земаља: Ибру, Расу, Ситници, Лабу, Хвосну, Плаву, Будимљи, Зети и на реци Сави, али већином у области Косова и Метохије, укупно око 75 села и заселака и 9 катуна са око 514 породица, у њој су наведена по имену и са својим међама, а помињу се и нека лична имена људи: пчелара, попова, домаћина и других. Ономастички подаци дати у овој повељи без сумње потврђују потпуни српски етнички карактер читаве области бањског властелинства.

Док се манастир Бањска подизао, писана је златопечатна повеља, која треба за вечна времена да сведочи шта је ктитор, краљ Милутин, даровао својој задужбини. Хрисовуља је писана између 1313. и 1318. године. Њу је издао краљ Милутин, али у сагласности са својим братом Драгутином за кога се у хрисовуљи каже „прежде бивши краљ“. На крају, документ је потврђен речима и потписом архиепископа Никодима. Претпоследњи празни лист је исписан руком Стефана Црнојевића, који записује да је ову хрисовуљу видео у „хазни цара Мурат-бега“.

Бањска повеља налази се у библиотеци Сараја у Цариграду, где је вероватно доспела после рушења манастира и пљачкања чувеног бањског злата. Пошто је била вековима на сигурном месту, склоњена од влаге и штетних утицаја, сачувана је у целини у облику пергаментне књиге. Откривена је сасвим случајно крајем деветнаестог века, захваљујући раду познатог мађарског научника, орјенталисте Вамберија и Комисије Мађарске академије наука, као и зрелости Стојана Новаковића који је, чувши да мађарски научници испитују и истражују султанову ризницу, замолио да провере да ли се у њој налази и неки документ из српске прошлости. Тако је

снимак хрисовуље, црту по црту, исписан пером на провидној хартији, Мађарска академија уступила Српској академији, а за штампу је приредио 1890. године Љ. Ковачевић. Предговор овом издању написао је Ватрослав Јагић. Према његовом опису повеља садржи: „96 листова омање четвртине, од ових прва су четири листа празна, а листови 94 и 95 исписани су само на једној страни, лист 96-и опет је празан. Свега текста има 180 страна, рачунајући на сваку потпуно исписану страну по 12 редака. Листови наслагани су један на други, како је био обичај код кватерниона, тј. по осам их иде у један табак: бројеви табака забиљежени су и на почетку и на концу: на почетку у горњем углу с десне стране, на концу о лијевом дну последње стране. Сав рукопис има дванаест табака, од првог табака први лист је остављен празан, од дванаестог последња четири, али су од ова четири празна листа три преметнута на почетак рукописа. Висина листова износи 29 сантиметара, а ширина 23 сантиметра. Рукопис је повезан у крупне даске, преобучене свињском кожом. У предњој дасци виде се снутрење стране двије, у стражњој једна јамица: то је било мјесто печатима којих је нестало...“

Бањска (Светостефанска) хрисовуља у првом делу говори о односу дародавца према Богу и

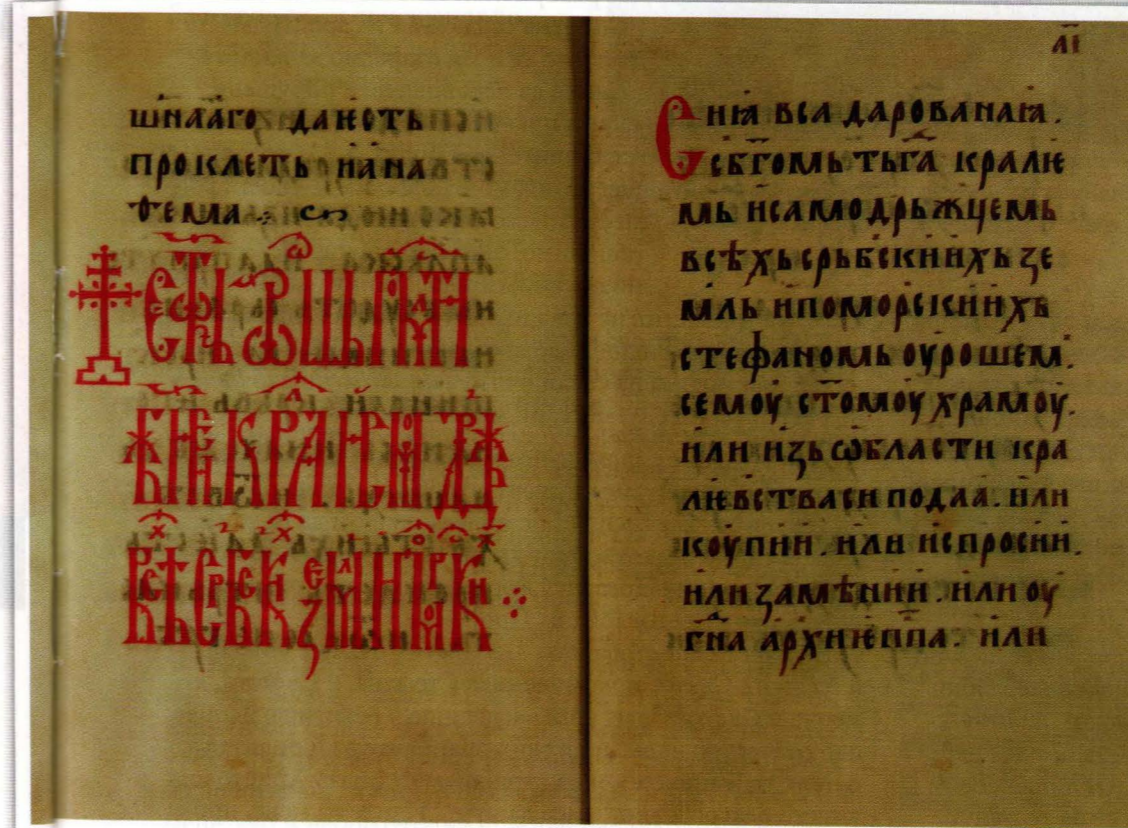

Корице у које је укоричен рукопис и њојешак Свештостефановске повеље

вери, разлозима за подизање манастира и родословном стаблу ктитора. У другом делу, он набраја све што је манастиру приложио, села и њихове међе, а дате су и законске одредбе којих морају да се придржавају људи који живе у тим селима, а који су дужни да раде за манастир и помажу га. На крају долази заклетва у којој се тражи поштовање свега онога што је намењено краљевој задужбини. Повељу је потписао краљ Милутин. Иза текста повеље је кратки запис краљевог брата Драгутина који се потписује као „благонерни роб Христов који је раније био краљ“, и који сведочи да су, у то време, браћа живела у слози. На крају је и текст смерног Никодима, по милости Божијој архиепископа свих српских земаља и поморских.

ИЗ ХРИСОВУЉЕ

У Тројици слављен, једини од искона Господ, отац милости и Бог сваке наде, који нема почетка нити крај очекује, пред којим у висинама анђелска и арханђелска бестелесна војинства око њега стојећи непрестаним гласима и неућутним славословљима величанствено појање изводе; од којег јединац Син, Господ наш Исус Христос, пре векова без почетка и без матере родивши се, опет у последња лета извршујући неизреченим промислом милостиву и човекољубиву икономију, на земљи из Пречисте Деве рођен јави се, показујући нам беспочетнога Бога

Страница са њојешком „Стефан Урош, њо милости Божијој краљ и самодржац свих српских земаља и њоморских“

Оца, Творца неба и земље и сваке видљиве и невидљиве твари.

Но, о свепречиста и неприступна Светлости, Оче благосрдачни, озари моје срце и просветли мој ум, омрачен многим мојим прегрешењима, да прогледам и да следим слатке поуке што их истинити син Твој и Бог наш Исус Христос у Светом Јеванђељу изговори онима који Те љубе. „Ја“ рече „од Бога Оца изиђох и дођох у свет“. Због тога „нека засветли светлост ваша пред људима, те да угледају добра ваша дела и прославе Оца вашега који је на небесима“. И опет: „Који љуби мене, љубиће њега Отац мој“ и „к њему ћемо доћи и у њему ћемо се настанити“; „јер“ рече „где сам ја, ту ће и слуга мој бити“. То обећа са сведочанством, рекавши: „Небо и земља ће проћи, а речи моје неће проћи.“ И потом, узносећи се са земље на небеса ка беспочетном Оцу, обећа онима који га љубе да ће бити са њима, рекавши: „Ја сам с вама, и нико вам ништа не може.“

И када су апостоли ова његова обећања стали проповедати, неверни Јевреји камењем засуше Стефана. А он, све што је овде ни за што држећи, према блаженству што тамо предстоји, пун вере и Духа Светога, на небо погледавши рече: „Где, видим отворена небеса, и Сина човечијег где стоји са десне стране Бога.“ Њему, дакле, Син Божији стојећи с десна пред Оцем јави се, не као слуга већ као владар и господар свих, приводећи к Оцу и чинећи неосетљивим његово тело што на доле вуче, и прослављајући Стефана више него Мојсија, јер не као што Мојсије леђа Божија виде у камену, него пун Духа Светога, и у лицу као анђеоло, он виде мрачни облак ваздуха где се раздире, и јаче од сунчеве светлости тројичаском светлошћу обасјан, небеса отворена, и Оца где седи, и Сина где му живоносном десницом благодетни венац пре свих осталих пружа, и Духом Светим га узводи ка Оцу. Он, чист и непорочан, таквог виђења и таквих дарова достојан би ваистину, и пре свих жртву свету сам себе принесе Христу; камењем засут, каменоватеље своје љубљаше и за њих милост мољаше.

Због тога и ја, милостивог Владике, милостивом служи његовом, мноштвом грехова обложен и никако достојан милости, морам да притекнем ка твојој безмерној благости, не уздајући се само у

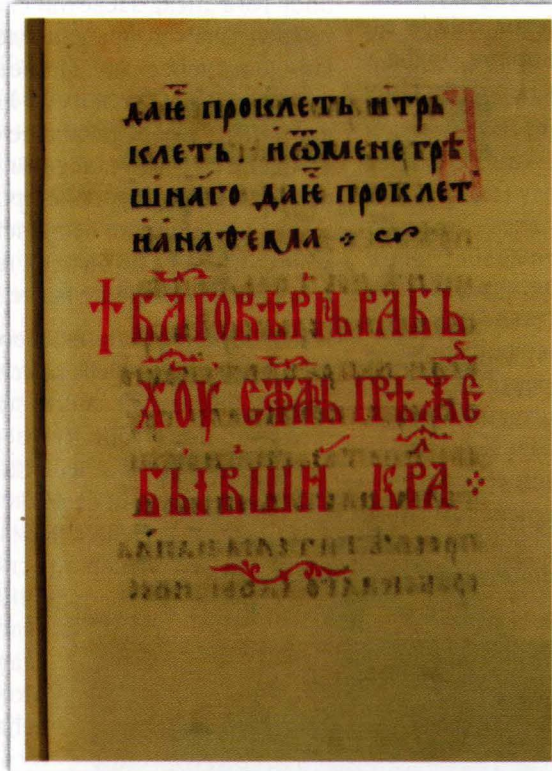

дела моја него од вере спасење очекујем, знајући тебе да имаш велику пучину милосрђа Господњег, да као што за каменовање твоје јеси молио Владiku, и мене недостојног начини сада достојна милости. И овде, дакле, покривај ме од различитих насртаја видљивих и невидљивих непријатеља, од душевних и телесних страсти, а тамо да ми се милостив помоћник нађеш.

А ви, љубљени оци и браћо, који господујете и владате, које Бог после нас буде изволео у отачаству нашем, поготово духовног и божаственог дара удостојени и заједничари тела и крви истинитог Бога, саслужитељи пресвете трпезе и саобедници вечере Христових тајни; сви заједно чувши о нашем Богу, беспочетном Оцу и о јединородном и безвременом Његовом Сину, и о благодати у Пресветом и Животворном Његовом Духу, освештени и богоносни зборе, погледајте и на мени милосрђа Божија. Он је презрео моја прегрешења, те сам молитвама Пресвете Његове Матере, Владичице наше Богородице, и овога Светог првомученика, апостола и архиђакона Стефана, и молитвама и благословом Светих мојих прародитеља и родитеља, удостојен био да будем престоник и наследник њихов у отачаству нашем. Стефан Урош, и с Богом краљ и самодржац свих српских земаља и поморских, праунук Светог Симеона Немање, и унук првовенчаног краља Стефана, нареченог у анђелском лику Симеон монах, и унук Светог и равног апостолима богоносца, и наставника, и просветитеља све српске земље и поморске, и првог архиепископа Саве, а син великог краља Стефана Уроша, прозваног такође у анђелском лику Симон монах, њих који земаљским царством небеско царство купише, којима буду вечни спомен!

И ја, упознат с њиховим животом и старајући се да запознати њихове чувам и неизменљиво и непоколебљиво, да као што сам у временом овом земаљском царству неразлучан био од њих, тако и у вечном небеском царству доброга наслеђа њиховог да не будем лишен; свом ватром душе и жудњом срца старајући се од телесног ка духовном, и од земаљског ка небеском, испуњено и узаконено и утврђено од Светих мојих прародитеља и

родитеља потврђујући, и још неиспуњено испуњавајући; у томе и нађох храм овог Светог првомученика, апостола и архиђакона Стефана, порушен и разорен, па га изнова саздах, и рекох да никако не буде архиепископији, ни митрополији, ни епископији, већ само игуманству за општежилиште монасима. Обнових га и испуних колико могућно би краљевству ми у свакаким правима што беху на потребу храму овом, а најпре у селима, овде пописаним...

Страница са њојшисом "Благоверни раб Христу Стефан, ранији бивши краљ"

... И ово све што даровах, са Богом тада краљ и самодржац свих српских земаља и поморских, Стефан Урош, и с братом ми Стефаном, овоме светоме храму, или од свога дадох, или купих, или испросих, или замених, или у господина архиепископа или у кога било, које вазљуби Бог и подигне после мене да господује у отачаству нашем, или од потомака наших, или од синова, или унучади или праунучади наше, или било ког од рода нашег, или неким судом Божијим и од другога рода, томе предајем свети овај храм; а нико други њиме да не влада, осим владара. И овога молим, и опет молим, старе као оце, средње као браћу, младе као синове, да не буду злотвори ни разоритељи светога места овог, већ напротив саздатељи и свршитељи, као што се и ми старасмо за живота нашега да недовршена и порушена здања црквена и прилоге светих мојих прародитеља, и родитеља, и рода нашег сазидамо и довршимо. Ако ли које место нисмо успели да посетимо или обновимо, онда бар оно што је утврђено писаним хрисовуљима, колико ја

знам, ни једне црте не извадих нити разорих силом, већ само куповином и добровољном заменом. Тако и вас молим, и још молим, да све оно што сам дао и уписао овде не разорите, ни одузмете, ни мало ни велико.

Ако ли ко дрзне силом да потвори и једну једину цртицу да разори или одузме од свега што је овде уписано, нека од таквог одузме Господ Бог милост своју, и да га убије сила часног и животворног крста, и да има уместо помоћи супарницу Пресвету Богородицу, и да прими проклетство од Светог Јована, Пророка и Претече, Крститеља, и од 12 апостола и од 318 Светих отаца у Nikeји, и од овога Светог првомученика Стефана, и Светог Симеона и Светог Саве, који наследише и осветише испра ово отачество наше, и од свих прародитеља и родитеља наших да је проклет, и на страшном судишту Христовом уместо благословног гласа да чује: „Идите од мене, проклети, у огањ вечни, спремљен ђаволу и анђелима његовим“ и да отпадне од отачаства и од рода нашег као Јуда

из збора апостолског, и да убројан буде међу оне који распеше Господа и рекоше: „Крв његова на нас и на децу нашу“ и од свих светих да је проклет и триклет, и од мене грешнога да је проклет и анатема.

(Стефан Урош, по милости Божијој краљ и самодржац свих српских земаља и поморских)

Ово све што дарова с Богом тада краљ и самодржац свих српских земаља и поморских Стефан Урош овоме светом храму, или из области краљевства свога даде, или купи или испроси, или замени, или у господина архиепископа или на другом месту где било. И ја Стефан, Христу Богу благоверан раб и брат Господина ми великог краља Стефана Уроша, видевши ово дато и овде њиме уписано овоме светоме храму, не потворих ни извадих нити једне црте, већ напротив потврдих...

(Благоверни раб Христу Стефан, ранији бивши краљ)

Благовољењем трисијаног божаства Оца и Сина и Пресветога Духа, просветљена је и утврђена била српска земља у правоверној вери многим трудом и знојем господина и учитеља, наставника и просветитеља, и апостола српског Саве, и свагда непрестано благодат божаствена расла је у српској земљи. Због тога и овај благоверни и самодржавни и светородни, превисоки и крепки, велики господин наш краљ Стефан Урош, заиста благоплодне маслине чист изданак, следећи свете своје прародитеље и родитеље, који подигоше славословља божаствене домове светих цркава у отачаству својем, и оно што су они испунили и довршили потврђује, и још што је непотпуно испуњава и довршава, не само у својем отачаству српској земљи него и у околним му царствима, што их не могадосмо све овде пописати. Уз то и овај дом душевни себи сатвори, ову велику лавру у име светог мученика и архиђаконa и апостола Стефана, у славу Сведржитељу Богу, за молбу и помен себи, и по њему с Богом краљевима српске земље, за општежилиште монасима, за утеху, и храну, и одећу маломоћнима. Тада светворацка, и свршитељна, и милујућа свемоћна благодат Божија и мене, ако и небогоугодна црнорисца Никодима, учини да будем престоник Светог Саве, архиепископа свих српских земаља и поморских, у јединству православне вере

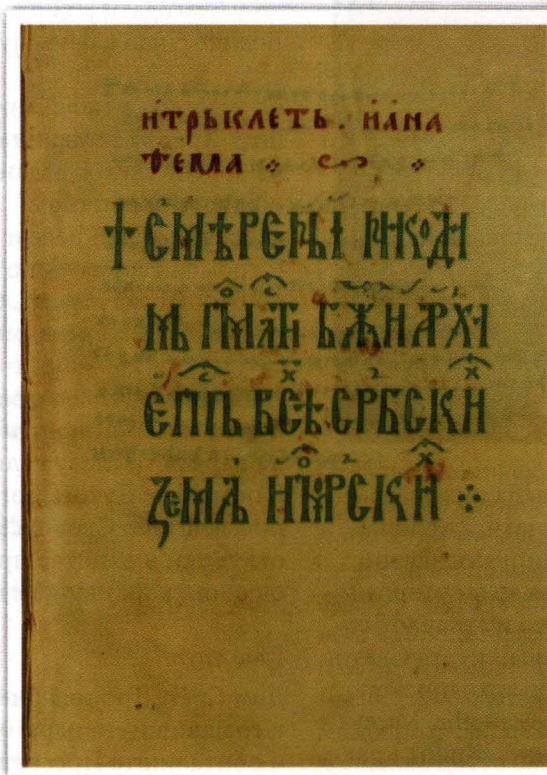
и са богосабраним сабором, свеосвештеним епископима и преподобним игуманима, чија су имено ово: епископ зетски Михаил, рашки Павле, хумски Данил, хвостански Јован, топлички Јоаникије, будимаљски Никола, дабарски Јован, моравички Никола, скопски Стефан, дабарски Јован, призренски Арсеније, липљански Игнатије, браничевски Мојсије, мачевски Јован; игумани – студенички Теодор, милешевски Гаврил, сопотски Атанасије, бањски

Сава, градачки Исаија, моравског Градца Јефрем, рашки Јевстратије, кончуљски Јевстатије, модрички Вартоломеј, хтетовски Теодор, гостиварски Данил, ораховачки Гаврил, нагорички Венијамин, скопски Никодим, и сав богосабрани сабор све српске земље, видевши Божије милосрдно човекољубље о господину нашем с Богом тад краљем Стефаном Урошем, слави-мо Онога који прославља слави-теље његове.

Пре свега осталог, да вама који слушате буде познато ово: да ништа у овај дом неправедно не приложи, ни раније саздане цркве не повредивши, ни хрисувања њихових не разоривши, само што из области Краљевства свога даде, или купљено, или испрошено, или добровољну замену, са благовољењем целог сабора; и за испрошено, или за замену, или за куповину, не само одговорајуће даде него и више. Стога и смр-ност моја, са благодарованим ми правоверним саслужитељима, и са целим сабором српским, најпре молимо краља све српске земље и

оне који ће после њега владати и господовати, да у овом хрисувању све писано ничим повређено не буде. Уз то, по наредби Господњој забрањујемо, штавише и проклињемо именом Пресвете и једносуштне Тројице, и Пресветом Владичицом нашом Богородицом, истинитом Матером Господа нашег Исуса Христа и свима светима од века Богу угодившим: ако ко вољом својом по наговору ђавола дрзне да разори што или повреди, да сиђе казна гнева Божија на душу и тело његово, и да прими горе написане клетве, и од Светог Симеона и од Светог Саве и од свих Светитеља српских, и од свих Светих да је проклет, и од мене смерног црнорисца Никодима, и од свих који су са мном епископа и игумана и свега свештеничког чина, и свега монашког, и од свега сабора, да је проклет, и триклет, и анатема!

(Смерни Никодим, по милости Божијој архиепископ свих српских земаља и поморских)

Страница са њојијисом “Смерни Никодим, њо милости Божијој архиепископ свих српских земаља и њоморских”

ИЗ КЊИЖЕВНОСТИ КОЈА ЈЕ НАСТАЛА У МОНАСТИРУ БАЊСКА

Милутинова епоха је у књижевности дала низ значајнијих дела и извршних писаца. Та се делатност одвијала у првом реду у Хиландару који је Милутин знатно унапредио зидањем нове цркве, обнављањем утврђења и зидањем нових. У Хиландару је живео и стварао Теодосије јеромонах – велики песник и писац култа Светог Симеона и Светог Саве. У Хиландару је архиепископ Данило Други писао житија млађих Немањића, Милутинове породице: Живот краљице Јелене, Живот краља Драгутина, припремао велику будућу биографију самог Милутина. Данилов ученик је састављао Зборник... Увелико се преводило са грчког, обнављале су се богослужбене књиге, вршена је реформа језика. У то време у Србији су били веома популарни преводи витешких романа о Троји и Александру Великом, те су Милутина његови савременици често упоређивали са овим великим македонским владаром. Али, не само у Хиландару, у бројним манастирима, старим и новим, свуда по српским земљама се развија преписивачки рад, оснивају се библиотеке, образују се монаси, свештеници, односно припремају будући носиоци црквеног и културног живота.

Милутинова задужбина Бањска је несумњиво већ од оснивања интензивно неговала успомену на свог ктитора и у њој су писана дела за светачки Милутинов култ. Први такви текстови нису сачувани. Краљ Милутин је убрзо после смрти проглашен за свеца (1324. године), и за тај чин су морала бити састављена неопходна култна дела – црквена служба и похвала. Али, она нажалост нису сачувана. До нашег времена су стигле Похвала и Служба које је деценијама касније, седамдесетих година 14. века, саставио бањски монах Данило, каснији патријарх Данило Трећи.

СЛУЖБА МИЛУТИНУ КРАЉУ БАЊСКОМЕ - одломци

СТИХИРЕ

Глас њрви

На небески свод узлетевши добродетељима,
божаствени Стефане, зашао јеси у мрак
и њиме ваистину не у загонеткама, триблажени,
но у благодати јавио си се,
Божије сијање примајући.

Отачаство се твоје радује
што Христу те узрасте
из корена светог изданак богосадни,
и блиста црква твоја
свете ти мошти целе и благоухане имајући
и спомен твој радосно празнује данас,
којој и награду подав, богоношче,
од сваког је страдања избави.

Добродетељима си просветлио душу и ум,
и зато озго рог препун уља
на царску ти главу изли
и помаза те Духом, богоношче,
пресвештено Слово и Господ,
откуда си и скиптар примио, Царство небеско,
од онога који нам даје велику милост.

Глас груји

Дом Свете Тројице био си, Свети,
и град вишњег цара
и обиталиште Пресветога Духа.

Придружио си се бесплотним зборовима,
Богу угодивши
добродетељним својим делима.
Љубављу и савршеним смиловањем
као порфиром оденувши се,
уселио се јеси у вишња царства.

Кад царство непролазно по царевању примио јеси,
на земљи по закону Божијем поживео јеси,
ризница добродетељи нашао си се,
делима божаственим саградивши ову,
и срце своје цркву Богу, Стефане, освештао јеси,
и храмове свештене Богу саздао јеси,
милостињом и добротом све потребнике задовољио јеси,
од противничких напада избављаш
и зато, Свети, моли се Христу Богу
да се спасу душе наше.

Када је промишљу Вишњег
теби припао ждреб отачаства твојега
и скиптар царства прародитеља твојих,

стопама њиховим добро ишао јеси,
из корена светог изданци преславни
јавите се отачаству својему
као два светила пртесветла,
што нам засјаше из Јелене прекрасне
садружници прехвални и истоимени,
достојно сакупивши се у песмама
триплетим венцима их увенчајмо.

Када се љубављу, Свети, Христу усвојио јеси
и царства скиптар добродетељима украси
и баграницом, славни, оденув се смиловањем
и хламидом украси се, добром кротошћу,
и венцем увенча се, непорочним живљењем,
зато и земљу кротких наследио јеси,
и у незалазни мрак ушао јеси,
и Христу јасно предстојиш
молећи се за нас, венцеимани Стефана,
и стога твој спомен служећи,
Христа Спаса славимо што тебе прослави.

Глас четврти

Божаственог Духа благодаћу сабрани,
веселећи се приђите да похвалимо сложено
подобнике изданка Јесејева корена,
богосасађену грану,
лозу бешчашћа, Симеона блажимо,
од које грозд чистотни, Сава свесвештени израсте,
од ових нам двојицу богоизабрану
светлу и дивну,
богоносну и свеблажену,
два истоимена Стефана и једнонаравна
сви скупа сабрани похвалимо:
О, богоносни и многохваљени,
отачаства свога тврди поборници,
о, сугуба двојице,
ви јависте се цркви духовни светилници,
црквама подизање,
Светитеља велелепота,
царско венцима украшење,
људи узакоњење,
инока сабрање,
ништих утешење,
ви што сте сваком добродетељи богати
те сад у Христа предстојећи
приљежно молити се
да ономе што скриптом земље ваше управља
дарује над противницима победу и мир дубок
и душама нашим велику милост.

ПЕСМЕ ИЗ КАНОНА

Песма њејџа

Напаси жезлом своје људе,
правдом и кротошћу, блажени,
ономе што ти киптар царства даде
добро угодио јеси,
сугуби венац од њега примио јеси
и смирење дубоко певачима својим подајеш.

Велики љубитељ благочашћа ти, свети, био јеси
и цркве божествене свуда сазидао јеси
да се Бог у Тројици пева
у три лица у једноме сушаству,
и зато добио јеси неизрециве радости.

Пресветао и прелеп добродетељима твојим
Свима се показао јеси, Стефана венценошче,
Зато и многоструке венце на небесима
Од Христа венцодавца примио јеси.

Икос

Ороси ми капљу слова божаствену,
првовечно Слово,
просветли ми ум и срце озари
да достојно похвалим
врлог у благочашћу твога угодника
што добродетељима сваким сија
јаче од сунчевог зрака
милостињом и правдом,
милосрђем, благошћу и кротошћу,
и сваком цвета благодаћу,
украшена вером, надом и љубављу,
као ресама златним,
јер он, по Јову, беше око слепим
и нога хромим
и отац свој сирочади смиловањем јави се,
зато над царством мучитељним царева
и царству духовном предстојећи
људима својим јавља се накит прекрасан.

Свештилан

Као маслина милост изливајући
јавио се јеси,
као рај и красни крин вером
процветао јеси,
као ружа тајанствена
цветаш добродетељима,
и зато благовањем
часна гробница моштију твојих
цркву твоју испуњава
и људе своје благоухаваш.

ИЗБОР ИЗ НАРОДНЕ ПОЕЗИЈЕ

*Тумачење њесме о Бановић
Страхињи, у свейлу
сїрадања манастира Бањска,
їознаїшої срїскої филолоїа
Сїоїана Новаковића, у
књизи „Манастир Бањска,
задужбина краља Милутиина,
у срїској истїорији“, Срїска
краљевска академија, Београд,
1892. год.*

„Занимљиво је како су ме-
сто и црква Бањска прошли
у навали турској. Пре него
што уђемо у летописе и бе-
лешке, погледаћемо у тра-

дицију и народне песме.

Пре свега да напоменем да све позније белешке знају за варошицу Бањску. Хрисовуља сама спомиње село Бањску. Али уз градић око цркве, уз велику економију манастирску, у којој је по хрисовуљи самој било разних мајстора, морао се још у старије време основати мањи трг или варошко насеље.

Народно предање о доласку Турака на Косово јасно нам казује да се турска сила пружила управо целим путем од Качаника и Приштине до Звечана и Бањске. У песми о Бановић Страхињи пева се о томе:

Што је земље, те облада царе,
Сву је силу турску подигао,
У Косово поље искупио,
Притискао све поље Косово,
Уватио воде обадвије:
Покрај Лаба и воде Ситнице,
Све Косово сила притиснула.
Кажу, сине, и причају људи,
Од Мрамора до Суха Јавора,
Од Јавора, сине, до Сазлије,
До Сазлије на ћемер ћуприје,
Од ћуприје, сине, до Звечана,
Од Звечана кажу до Чечана,
Од Чечана врху до планине,
Турска сила притисла Косово.

Народна песма о Бановић Страхињи већ нам изреком казује како је у време боја косовскога, пре самог боја, Бањска похарана и попаљена. Песма пева да је Бановић Страхиња био из „малене Бањске крај Косова“. Бан се у време навале косовске десио не у Бањској, него у Крушевцу, у гостима код таста Југ-Богдана. Ту му стиже од мајке писмо, у којем мајка Страхињићу говори:

Из Убаха паде једна сила,

Турски, сине, од Једрена царе
А цар паде у поље Косово (...)
У турчина једну кажу силу,
Самовољна Турчин-Влах-Алију,
Те не слуша цара честитога,
За везира никад и не мисли (...)
Он беза зла, сине, проћи не шће
Не шће с царем, сине, на Косово,
Окренуо друмом лијевијем,
Те на нашу Бањску ударио,
Те ти Бањску, сине, ојадио,
И живијем огњем попалио,
И најдоњи камен растурио,
Вјерне твоје слуге разагнао,
Стару мајку твоју ојадио
Са коњем јој кости поломио
Вјерну твоју љубу заробио,
Одвео је у поље Косово,
Љуби твоју љубу под чадором,
А ја, сине, кукам на згаришту,
А ти вино пијеш у Крушевцу.

Ми држимо на уму да је Страхињић Бан потпунице Ђурађ Страцимировић, као што је лепо показао Љ. Ковачевић, али опет за то одвајамо причу од места, и налазимо да има језгре у предању да је Бањска попаљена и оштећена при првој навали турској. Ушавши један пут у државу Лазареву с те стране, Турци су имали све стратегичке разлоге да хватају и пресецају пут од Босне, Херцеговине и Зете и тога ради да се шире западном старном Ситнице. По песми о Бановић Страхињи излази да је разорење Бањске извршено управо пре самог боја на Косову. Занимљиво је да ово предање посредним путем тврде и подупиру и сва остала. Из свега што смо напред навели види се да је Бањска била међу

првим, најбогатијим и најзнатнијим црквама српске краљевине у 14. веку. А има неколико народних старијих песама у којима се помињу и побрајају остале знамените српске цркве.

Тако и у обе песме о Светом Сави (бр. 23 и 24. друге књиге Вукове) не помиње се Бањска, и ако се (у другој) помињу Дечани.

Тако исто у обе песме о зидању Раванице (бр. 35 и 36), тако у песми Милош у Латинима (бр. 37) Узрок томе може бити што је црква у Бањској рано порушена, па су је за рана још, онако исто као и Арханђелову цркву у Призрену, исписали из спискова памћења. За чудо је како се ово мало не од слова до слова потврђује и писаним историјским подацима и гдекојом сачуваном белешком.“

ЖЕНИДБА КРАЉА МИЛУТИНА - одломци

Од како је свијет постануо,
 Није љепши цвијет процватио,
 К'о је данас на ову годину,
 У Малтији граду бијеломе,
 У онога краља Милована,
 Јест подрасла кићена ђевојка,
 И госпо'ско одгојила лице (...)
 То се чудо по свијету чуло,
 То зачуо краље Милутине,
 Од Призрена града бијелога,
 За Јованку кићену ђевојку,
 У Малтији граду бијеломе,
 Кад то зачу краље Милутине,
 У Призрену књигу начинио,
 Господар се дуго огласио,
 У Малтију књигу опремио,
 По књигама цуру испросио,
 Прстен дао, свадбу одгодио,
 Стаде краље купити сватове (...)
 »Боже мили, на свему ти хвала!
 Страшне силе српскијех војвода,
 Седам Срба седам соколова,
 Куда иду, и земљи је тешко,
 Како силне коње пријечају,
 А око њих облијећу ћорде,
 Позвекују токе колалије,
 Војводе је погледати страшно,
 Камо л' с њима мејдан дијелити, (...)
 Краљ Милутин са сватима пође,
 Од Призрена бијелога града (...)
 Кад сићоше у земљу Малтију,
 Разиграше коње витезове,
 Кад краљеве опазише дворе,
 Ударише бубњи и свирале,
 Поцикнуше јасни даулбаси,
 А на граду пукоше прангије,
 Седамдесет једна иза друге,
 Краљ Милутин по ђевојку дође,
 А Јованка госпоја ђевојка,
 На пенцера главу помолила,

Сеир чини кићене сватове,
 И војводе српске соколове (...)
 И сватове добро дочекаше,
 Коње воде у топле подруме,
 А сватове на росну ливаду,
 А војводе на краљеве дворе,
 Ђеверове лијепој ђевојци,
 Ту сватови ноћцу преноћише.
 Кад ујутру јутро освануло,
 Поцикнуше јасни даулбаси,
 Подвикнуше кићени чауши:
 »Спремајте се кићени сватови,
 Ко је коњик, притежи колане,
 Ко је пјешак, на ноге опанке,
 Да ранимо, да не одоцимо,
 Туђа земља калауза нема (...)
 Кад сватове китне опремише,
 Док с' одвали на граду капија,
 А пукоше тридесет прангија,
 Краљ Милутин поведе ђевојку,
 И одоше здраво и весело,
 Пјевајући пјесме свакојаке (...)
 Кад погледа краље Милутине,
 Све Арапи поље притиснули,
 Рашићераше кићене сватове,
 Ухватише краља Милутина,
 И његове савезаше руке,
 Заробише краљицу ђевојку,
 Љуто пишти лијепа ђевојка,
 Кајно љута под каменом гуја (...)
 А из магле јунак испа'нуо,
 На Шарину ко на горској вили,
 Колико је Шарцу притужио,
 Поред њега главу издигнуо,
 Пак зинуо кано горски вуче,
 Да савијеш бугар-кабаницу,
 Не би Шарцу чељуст затиснула,
 Преко њега пјене сијевају,
 Шарцу коњу на сапи падају,
 Од Шарина ћога направио,
 По њему се положио Марко,
 Око њега облијеће ћорда,
 Колико је ниско објесио,
 Све му сабља по камењу звечи,
 Марко гледа мрко, попријеко;
 А за њиме Реља на дорину,
 И он добру коњу притужио,
 По њему се Реља положио,
 Бојно копље баца под облаке,
 У голе га дочекује руке;
 А за њиме војвода Милоше,
 На ждралину ко на горској вили,
 Све му ждралин попријеко скаче,
 На Милошу челенка се вија,
 Позвекују токе на прсима,
 Око њега облијеће ћорда,

Милош љепши од сваке ђевојке,
 А за њиме Змај-огњени Вуче,
 Све му вранац на колаче скаче,
 По њему се положио Вуче,
 Голу сабљу баца под облаке,
 У бијеле дочекује зубе,
 Из зуба му сипа ватра жива,
 Сасипа се на земљицу црну,
 Све по земљи запаљује траву;
 А за њиме Бановић Секула,
 На вранчићу ко на горској вили,
 Топузину баца под облаке,
 У голе је дочекује руке;
 А за њиме Бановић Страхило,
 На Страхилу токе позлаћене,
 Све по њима драги каменови,
 Вија му се на глави челенка,
 Што му лице чува од сунашца,
 Под њиме се дорат помамио,
 Све му дорат на колаче скаче,
 Око њега облијеће ћорда;
 А за њиме Косовац Иване,
 На зекану ко на горској вили,
 Опази их стража Арапова,
 Хабер дође троглав Арапину,
 Кад погледа црни Арапине,
 Покрај воде низ поље широко,
 И угледа све седам војвода,
 Кајно седам сивих соколова (...)
 Онда рече Краљевићу Марко:
 »Не шали се, црни Арапине
 Тебе много на мејдану хвале,
 Јал' обарај, јал' да те оборим.«
 Пак пошкрипну зубим' бијелијем,
 А омахну здесна налијево,
 Док Арапом о тле ударио,
 Па га вуче по зеленој трави (...)
 Па погледа и тамо и амо,
 Кад то нема свата ни једнога,
 А Арапа није ни једнога,
 Долине се крви наточиле,
 А брежине главам' накитиле,
 А Росуља крви замутила,
 Док ево ти све седам војвода,
 Они воде краља Милутина,
 И госпоју краљицу ђевојку,
 И сокола Љутицу Богдана,
 Они гоне рухо ђевојачко,
 Они носе благо Арапово,
 Када дође краљица ђевојка,
 Поклони се Краљевићу Марку,
 Шћаше њему пољубити руку,
 Ал' се Марко пољубит' не даде,
 Кржаве му и ноге и руке.
 Пак отален на ноге скочише,
 И одоше здраво и весело (...)

ЖИВОТ У МАНАСТИРУ БАЊСКА ДАНАС

Најславнија задужбина Светог краља Милутина, манастир Бањска је манастир који је на најочигледнији начин вековима делио судбину српскога народа, о чему и сведочи његов данашњи изглед. Милошћу Божијом и у наше време, након своје вишевековне голготе и страдања, у бескрајном ланцу људи и збивања, ова краљева задужбина васкрсава и својим рањеним здањем преноси поруку векова и обрасце вечно живе лепоте које је Свети краљ Милутин, са својим неимарима и иконописцима, чија имена нам данас нису позната, оставио своме роду као вечни спомен. Српски народ, чије памћење досеже дубоко у прошлост, сећајући се старе славе и величине, бањских двора и честитости епског јунака, „из малене Бањске крај Косова“, Бановић Страхине, се молитвено окупљао око своје древне светиње и у најтежим временима.

Ново поглавље у животу манастира почиње 2003. године изградњом конака на старим темељима, новчаном подршком државе Србије преко Кординационог центра за Косово и Метохију. Изградња конака је трајала годину дана, и већ у јулу следеће године у њега се уселило монашко братство. Велика свечаност бива на дан манастирске славе Преноса моштију Архиепископа Стефана 15. августа 2004. када је Свету литургију служио његова светост патријарх српски г. Павле уз саслуживање већег броја архијереја и четрдесетак свештенослужитеља. Овој свечаности присуствовали су представници државних органа Републике Србије, многи угледни гости као и више од 3000 људи из свих крајева наше отаџбине и иностранства.

На крају Свете литургије, након резања славског колача, патријарх Павле је рекао: „И ова црква нас, као и остале цркве, опомиње на време кроз које је пролазио српски народ. Треба да дорастемо времену у коме живимо, и да чинимо оно што можемо, као што су радили наши преци који су се одржали и у време петвековног ропства. Бањска кроз векове опомиње српски народ на време кроз које је пролазила и на љубав према Богу и према ближњима која се са њених двери проповедала.“

На слави је гост био и министар вера Републике Србије г. Милан Радуловић који је у својој надахнутој беседи, између осталог рекао: „Данашњи дан 15. август 2004. године је историјски датум

и зато што се налазимо на историјском месту. Свако ко погледа ове зидине, ко погледа отворени храм видеће да је овде сва наша историја. Ово је град који је дизао наш моћни, богољубиви краљ, краљ који је имао снажну државу, који је веровао у Бога, али који је имао и наде у свој род, и који је веровао у будућност свога народа и краљ који је веровао у снагу и моћ своје државе. Први игуман овога великога манастира био је, као што знате, архиепископ Данило Други, човек који је на најбољи начин описао сву дотадашњу историју српску, житија српских краљева, краљица и архиепископа и свих наших светих и оставивши нам их у наслеђе, упалио је у нашим душама жишку памћења, жишку жеље да никад не заборавимо своје претке. Дакле, увек се веровало у будућност, и данас после 500 година показује се да је та вера била оправдана. Ми видимо да је несрећни царски град добрим делом у рушевинама, ми видимо да је стрман и то је део наше историје. Ми видимо да се данас тај град обнавља, и то је део наше историје и нашег завета. Народ који је у стању да памти 500 година где му је био манастир, и који вољом Божијом и трудом братства и мајке Цркве је у стању да га после 500 година поправи, да се поново у њему поје литургија, тај народ, наравно, има своју будућност. Ми нисмо народ који живи од прошлости, нама прошлост треба зато што нам једино она може гарантовати будућност. Пет стотина година је велики период за живот једног човека,

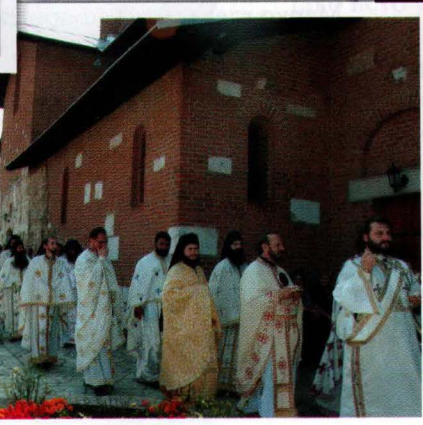
за живот једног народа то је мали период. На ово место, верујем, долазиће ђаци из Србије да се суоче са својом прошлосту и да живо виде своју историју. На ово место треба да долазе и сви политичари из уже Србије и са Косова и Метохије да схвате једну једноставну поруку: да се историјско време не мери од данас до сутра, него је наша историја утемељена у вековима и да онај ко данас доноси политичке

одлуке за сутра не може да се равна ни према свом појединачном уму, не може да се повија ни према притисцима који се диктирају споља, не може, поготово не може и не сме, да се равна према неким пролазним, тренутачним, партијским или неким другим интересима. Политичке одлуке у име српског народа може да доноси само онај ко у сваком тренутку има на уму бар 1000 година у својој памети. Бар онај који памти 500 година уназад и ко је у стању да промисли како ће се његова одлука данашња рефлектовати кроз 500 година у будућности. Ово место нас томе учи, зато што су нас ктитори Свети краљ Милутин и Свети архиепископ Данило научили томе. Научили су нас да историју посматрамо у једном широком распону. Овај храм није обновљен у потпуности, као грађевина биће полако обновљан, али он је обновљен као живи манастир. У овај манастир уселила су се четири монаха, а сваки монах на Косову и Метохији, за Владу Србије јесу Христови војници, као што су и за Српску Православну Цркву, али за народ, за грађане и за Владу Србије сваки монах на Косову и Метохији је истовремено и наш српски војник на овој територији. То је човек који у својој свети држи 1000 година историје и то је личност која нам гарантује да вера која се чува у манастирима на Косову и Метохији може да оплемени поново и народ, може да оплемени и државу...“

Исте године 12. новембра манастир прославља своју ктиторску славу Светог краља Милутина. Духовно славље увећано је првим монашењем после 520 година, сабрат манастира прима монашки постриг добивши монашко име по, првом и најславнијем игуману бањском, Светом архиепископу Данилу.

Живот у, обновом захваћеном и новоуспостављеном, манастиру одвија се по уобичајеном манастирском типичу. Редовно богослужење одвија се свакодневно у цркви, док се за време хладнијих зимских дана служи у капели Светог архиепископа Данила. Јутрење се обавља у 6:00 часова, а вечерња служба у 17:00, док се Света литургија служи суботом, недељом и празником са почетком у 8:00 часова. Верни народ, уз велико поштовање, свакодневно посећује манастир и молитвено учествује у богослужењима. Верници помажу манастирском братству у разним пословима и тако доприносе његовој обнови.

Обнављањем манастира Бањска, многострадални народ наш на Косову и Метохији добија још један духовни стожер који ће му засигурно помоћи у борби за опстанак на његовим вековним огњиштима. Свети краљ Милутин је завештао своју задужбину своме роду, са намером да му, најпре преко своје, бањске монашке обитељи, сведочи веру и да проноси светлост Јеванђеља, а онда и да сведочи о правим и истинским вредностима наше славне националне прошлости.

ПРИЈАТЕЉИ ЕДИЦИЈЕ НЕМАЊИЊКИ МОНАСТИРИ
РЕПУБЛИЧКИ ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ, БЕОГРАД
МУЗЕЈ У ПРИШТИНИ
КОМПАНИЈА НОВОСТИ

Из садржаја:

2.
МОНАСТИР БАЊСКА – ЦРКВА И НАРОД РАСПЕТИ НА РАСПЕЋУ СВОЈИХ ПРЕДАКА
6.
СРПСКИ СВЕТИТЕЉИ ЕПОХЕ КРАЉА МИЛУТИНА (1254-1321)
10.
ЗАДУЖБИНЕ КРАЉА МИЛУТИНА
21.
ОСНИВАЊЕ МОНАСТИРА БАЊСКА И СМРТ КРАЉА МИЛУТИНА
23.
КУЛТ СВЕТОГА КРАЉА МИЛУТИНА СРЕДАЧКОГ (СОФИЈСКОГ) У БУГАРСКОЈ
30.
МОНАСТИР БАЊСКА
34.
МОНАСТИРСКО НАСЕЉЕ
36.
АРХИТЕКТУРА ОБЈЕКТА МОНАСТИРА БАЊСКА
40.
КАМЕНА ПЛАСТИКА И СКУЛПТУРА
44.
НАЈНОВИЈИ АРХЕОЛОШКИ РАДОВИ У МОНАСТИРУ БАЊСКА
48.
НИГДЕ СЕ ТАКАВ СПОЈ ЛЕПОТЕ И СВЕТЛОСТИ НЕ МОЖЕ НАЋИ – о фрескопису
50.
РИЗНИЦА МОНАСТИРА БАЊСКА
54.
СВЕТОСТЕФАНСКА ПОВЕЉА
58.
ИЗ КЊИЖЕВНОСТИ КОЈА ЈЕ НАСТАЛА У МОНАСТИРУ БАЊСКА
60.
ИЗБОР ИЗ НАРОДНЕ ПОЕЗИЈЕ
62.
ЖИВОТ У МОНАСТИРУ БАЊСКА ДАНАС

Повеља краља Милутина манастиру Бањска, порекло снимака на стр. 54-57 Topkai Palace Museum, Istanbul: Inv. No: G.I.70,
Trust-deed for the Monastery Bania in Mitrovicz;

Права Центар за очување наслеђа Косова и Метохије Mnemosyne, Београд 2011. www.mnemosyne.rs

СIP - Каталогизација у публикацији
Централна народна библиотека Црне Горе, Цетиње
ISBN 978-86-7660-138-7
COBISS.CG-ID 17866256

Уколико сте пропустили примерке «Манастир Дечани» или «Манастир Грачаница» позовите на бројеве 011 369 07 57; 011 369 07 49; 011 369 08 20; 064 2456-300 или e-mail svgorabg@yahoo.com у Србији, или на 041 234 222 и 067 611 196 у Црној Гори и на e-mail svetigoract@yahoo.com.
СВЕТИГОРА ИИУ Митрполије Црногорско – приморске,
Косте Главинића 1а, 11000 Београд и Његошева 73, 81250 Цетиње